

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN

Friedrich Ludwig Jahn a jeho činnost mezi lety 1806 - 1816

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Martin Klement
Historie
2008

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Županič, PhD.

Bakalářská práce vznikla ve školním roce 2007/2008 v rámci bakalářského semináře doc. PhDr. Jana Županiče, PhD. na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Prohlašuji tímto, že studie byla sepsána na základě samostatného výzkumu s využitím materiálu uvedeného v kapitole Prameny a literatura.

Rád bych z tohoto místa poděkoval prvořadě panu doc. PhDr. Janu Županičovi, PhD., za rok a půl trvajícím trpělivou pomoc, kterou projevoval pečlivým pročítáním rukopisu, jeho zevrubnou kontrolou, podnětnými komentáři a cennými radami. Poděkovat musím také paní PhDr. Renatě Mauserové, díky níž jsem se s postavou Friedricha Ludwiga Jahna poprvé seznámil, a panu Gustavu Binderovi za ochotné zpřístupnění knihovny školícího střediska Heiligenhof v Bad Kissingen, kde jsem získal významné podklady pro studium tématu. Nesporný dík náleží i těm, kdo mě v posledních měsících při práci povzbuzovali. K nim náleží nejen kolegové z oboru, jmenovitě zejména Jana Havlínová a Martin Klečacký, bez jejichž podpory by práce sotva kdy vznikla, ale také přátelé z Vysoké školy ekonomické v Praze a především mí rodiče, kteří mi doma vytvořili neocenitelné podmínky pro studium. Všem těmto lidem upřímně děkuji.

Studii si dovoluji věnovat všem, kteří odhalili krásu sportu a podílejí se na ní.

V Praze dne

Martin Klement

Obsah

Úvod	5
Proč znát v Česku Jahna?.....	5
Tematické vymezení studie a její cíle.....	6
Členění studie.....	7
Zpracovávané materiály.....	9
Formální aspekty.....	11
I. kapitola – Německo 18. století	13
Německý kulturní národ.....	13
Vztah společnosti k pohybovým aktivitám.....	15
II. kapitola – Jahn vědec	21
Jahn jako jazykový vědec v protikladu ke stereotypu.....	21
„Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes“.....	22
Další Jahnovy jazykovědné počiny.....	28
Turnerská terminologie.....	29
III. kapitola – Turnvater Jahn	34
Co je to „Turnen“?.....	34
Basedow – Vieth – Salzman – GutsMuths – Jahn.....	37
Jahnova cesta k „Turnen“.....	42
„Turnplatz“ na Hasenheide a jeho vznik.....	46
Vzhled Hasenheide.....	48
Pokus o rekonstrukci aktivit na rané Hasenheide.....	50
Rozmach Hasenheide.....	54
Za osvobození Německa!.....	56
Mýty a stereotypy o Hasenheide.....	60
Šíření „Turnen“.....	63
IV. kapitola – Jahn bojovník, vlastenec a politik	68
Říká se, že prý.....	68
Utváření Jahnova vlasteneckého smýšlení.....	70
Příprava na boj – vznik vlasteneckých spolků.....	73
Boj.....	76
Jahnův stěžejní politický cíl, jeho prosazování a příčiny neúspěchu.....	83

Cesta do Vídně, Paříže a Jahnovo následné umlčení.....	94
Epilog.....	98
Závěr.....	101
Resume.....	106
Prameny a literatura.....	108

Úvod

Proč znát v Česku Jahna?

Z kvantitativního, a tím pádem i kvalitativního hlediska panuje diametrální rozdíl mezi německou a českou historiografickou produkcí vztahující se k osobě Friedricha Ludwiga Jahna (11. srpna 1778 – 15. října 1852). Zatímco v Německu se mu jako velké postavě národních dějin dostává patřičné pozornosti a úcty, v českém prostředí se vlivem nedostatečné literatury objevují ve znalostech o Jahnovi značné mezery a trhliny. Přitom mezi ním a Čechami lze zdůraznit alespoň tři užší vazby.

O první z nich podává zprávu samotný Jahn ve svém díle „Deutsches Volkstum“. Vzorový německý nacionalista zde uvádí, že jeho předci pocházeli z Českého království a do Svaté říše římské se odebrali již před třicetiletou válkou, jakmile jejich víra nebyla v rodné zemi bezproblémově snášena.¹ S tímto dějinným paradoxem bylo v době vyhoceného nacionalismu 19. století nakládáno různě podle toho, kdo se do interpretace pustil. Na české straně je totiž zcela patrná snaha ostentativně zdůrazňovat zemi původu Jahnových předchůdců. Pro ilustraci stačí nahlédnout do Ottova slovníku naučného, abychom se hned v úvodní charakteristice Friedricha Ludwiga Jahna dozvěděli, že „*pocházel z rodiny českých exulantů z okolí hořického*“.² Německá strana naopak vykazovala tendenci úplně opačnou, jak vyplývá z úvodu biografie Ferdinanda Straubeho z roku 1888: „*Právem tedy popíráme, že by snad [Jahn - pozn. MK] měl být synem z českého kmene, jak se u příležitosti výročí 100 let od jeho narození snažily namluvit české noviny.*“³

Vazba druhá se jeví již poněkud bezprostředněji a zákonitě k ní dospěje každý, kdo pátrá po ideologických kořenech sokolského hnutí. Za stěžejní přínos Jahna v dějinách Německa se shodně považuje, jak o tom bude řeč ve třetí kapitole, založení turnerského hnutí, které svým obsahem a posláním nemálo inspirovalo Miroslava Tyrše při zakládání jeho vlastní tělovýchovné organizace.⁴

Třetí vazbu si představme na konkrétním příkladu z regionálních dějin. V proslulém lázeňském městě Doksy, nacházejícím se v oblasti, kde před rokem 1945 převažovalo německé obyvatelstvo nad českým, zřídil v roce 1910 tamější Německý turnerský spolek

---

¹ JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 147.

² Cit. dle: Heslo *Jahn Friedrich Ludwig*, in: *Ottův slovník naučný*, díl XII., str. 1012.

³ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 2.

⁴ UNGER, Ch. *Der tschechische Sokol...*, str. 34.

v parčíku v dnešní Valdštejnské ulici pomník Friedricha Ludwiga Jahna.⁵ Již tento samotný fakt nutně vede k otázce, proč z řady významných německých osobností padla volba právě na něj. Aby na pomyslných ideologických vahách česká menšina vyvážila čin německých spoluobčanů, nechala roku 1936 za pomoci rozsáhlé sbírky odhalit monumentální třímetrovy pomník Karlu Hynku Máchovi.⁶ Tak tu v době vyostřujících se česko-německých vztahů, obrazně řečeno, stanuly proti sobě v očividně nepřátelské póze osobnosti, shodou okolností současníci, z nichž každá zastupovala a personifikovala jiný národ. Doksy ovšem nepředstavovaly žádnou výjimku, protože po celém německém pohraničí bylo vztyčeno přes sto Jahnových pomníků jako provokujících a výhružných symbolů německého nacionalismu. Jako by pomníkem nebylo řečeno vše – údajně se stěželi nalézt sudetské město, v němž by chyběla Friedrich Ludwig Jahn-Straße.⁷

Tematické vymezení studie a její cíle

Na základě všech dosud uvedených informací si předkládaná studie neklade žádný větší cíl než s maximální mírou objektivity představit české veřejnosti kontroverzní a nejednoznačně interpretovatelnou osobnost Friedricha Ludwiga Jahna. Zdánlivě jednoduchý úkol skrývá řadu nástrah. V průběhu staletí docházelo vedle přehodnocování Jahnových činů a myšlenek ke stabilizaci jistého stereotypního obrazu, který historickou realitu ideologicky zplošťuje a ukazuje Jahna takového, jakého jej čtenáři chtěli vidět. Vzhledem k pochopitelné absenci pramenů v Čechách proto slouží zde dostupná sekundární literatura spíše než k vylíčení historické reality jako podklad pro studium vývoje stereotypu Friedricha Ludwiga Jahna. Teprve během heuristické fáze práce se společně se snahou plasticky vykreslit tuto osobnost stalo druhým záměrem studie na příkladu analyzované postavy alespoň zběžně poukázat na ideologické znásilňování a pokřivování minulosti.

Sepsat reprezentativní Jahnovu biografii by ovšem znamenalo olbřímí úsilí, daleko přesahující požadavky kladené na tuto studii. Navíc by taková práce byla stěželi realizovatelná v požadovaném časovém rozmezí. Uvedené okolnosti si vynutily omezení tématu tak, aby to nebylo zároveň na úkor výše uvedených cílů. Konečné rozhodnutí podrobit důkladnějšímu studiu pouze desetiletí Jahnova života, ohraničené lety 1806 a 1816, nebylo nahodilé, neboť se jedná o dobu, kdy jeho činnost dosáhla maxima své intenzity a jeho úvahy nejplnějšího rozkvětu. Jestliže se před tímto obdobím Jahnovy myšlenky teprve profilyovaly,

---

⁵ HANTSCH, F. *Führer durch die Sommerfrische*, str. 8.

⁶ Fond Městské knihovny Doksy, *České veřejnosti, titelům K. H. Máchy* – informační leták místní Osvětové komise v Doksech.

⁷ *Sudetendeutsche Turnbewegung*, str. 54.

po roce 1816 naopak nedoznaly zásadnějších proměn. Jestliže před rokem 1806 zřejmě ještě neměl jasnou představu o svých vlasteneckých činech, od poloviny druhé dekády 19. století naopak neměl kvůli perzekucím příležitost uskutečnit všechny své ideje. Ve sledovaném období tedy nejen vygradoval Jahnův duchovní vývoj a vlastenecká aktivita, to znamená založení turnerského hnutí a participace na osvobozené válce, ale spadají do něj také jeho nejvýznamnější díla. Roku 1806 zahájil tuto řadu spisem o německé slovní zásobě,⁸ o čtyři roky později představil významnou knihu o německém vlastenectví⁹ a v roce 1816 korunoval svou literární činnost životním dílem věnovaným metodice a principu turnerského hnutí.¹⁰ V neposlední řadě se zmíněné desetiletí z velké části překrývá s francouzsko-německou konfrontací, jež měla rozhodující vliv na vyvržení komplexu Jahnových idejí.

Protože ale nesměl být pouštěn ze zřetele ústřední cíl studie, totiž seznámit českého čtenáře s postavou Friedricha Ludwiga Jahna, a protože navíc bylo nezbytné zasazovat Jahna do širšího historického kontextu, dochází v práci k mnoha více či méně stručným přesahům zvoleného období, aniž by se z něj ale těžiště analýzy nepatříčně vychýlilo. Má-li být Jahnova činnost mezi lety 1806 a 1816 správně pochopena, nezbyvá než obrátit pozornost také do jeho dětství, kde tkví kořeny většiny jeho pozdějších rozhodnutí. Tázat se po trvalosti jeho přínosu zase znamená pohlédnout dále do 19. a 20. století.

Členění studie

Tyto aspekty a problémy podmínily strukturu studie, jež je životopisem i není. Je jím do té míry, že podává osud jednoho vybraného člověka, a ačkoli se soustředí jen na určitý výsek jeho života, snaží se alespoň stručně podat i období mimo vytyčený rámec. Jistého zklamání se možná dostane tomu, kdo bude očekávat přehlednou biografii, počínající slovy „*Friedrich Ludwig Jahn se narodil roku 1778 jako syn vesnického faráře...*“ a končící obdobně tradičními formulacemi s tím, že nejvíce stran by zabraly události mezi lety 1806 až 1816. Na prvním místě se práce chce přeci soustředit na činnost. A její popis, ať už jde o činnost literární, lingvistickou, turnerskou či vojenskou, umožňuje, ba přímo vyžaduje, považovat tyto momenty za východiska pro mnohem širší vykreslení souvislostí. Díky tomu se nám budou rysy studované osobnosti poněkud atypicky vynořovat velmi pozvolna skrze různé náhledy přes prizma její bohaté práce. Tím se může na první pohled hlavní postava někdy dostávat do pozadí, ovšem každá sebedelší odchylka od ústřední linie slouží

---

⁸ JAHN, F. J. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...*

⁹ JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum.*

¹⁰ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst.*

pouze a jen k tomu, aby dopomohla k co nejobektivnějšímu a nejdokonalejšímu naplnění našich cílů. Pokud by měl být tento odstavec vyjádřen stručněji a srozumitelněji, postačilo by říci, že osobnost a život Fridricha Ludwiga Jahna budou představeny na základě aktivit ve vymezeném exponovaném desetiletí.

Byla to právě jeho všestranná působnost, která předurčila rozčlenění kapitol nikoli chronologicky, ale podle tématu. Zároveň se tímto přístupem k látce usilovalo o nový, neotřelý náhled na již několikrát analyzované téma. Způsob zpracování, během něhož se vychází z chronologické posloupnosti událostí, totiž uplatnila německá historiografie v případě Friedricha Ludwiga Jahna již nespočetněkrát, takže stejný přístup by se rovnal zasazení stromu uprostřed lesa.

Při odkrývání Jahnova bizarního osudu, činů a idejí postupně vykrystalizovaly tři základní okruhy, jimž Jahn věnoval své úsilí a jež se staly osami tří hlavních kapitol studie. Na přelomu 18. a 19. století Jahn ze všeho nejvíce toužil po vědecké kariéře na některé z německých univerzit, a to v oblasti jazykovědy. I po neúspěchu tohoto plánu se nadále zamýšlel nad významem mateřského jazyka pro národní vědomí a s ohledem na flexibilitu němčiny při vytváření neologismů permanentně rozšiřoval německou slovní zásobu. Lze tudíž říci, že po celý život v Jahnovi spočíval duch jazykovědce, proto se jedna z kapitol bude zabývat výhradně touto problematikou.

Ruku v ruce se zájmem o jazyk šel i Jahnův zájem o historii vlasti a také o tělesnou aktivitu, k níž odmalička inklinoval. Z nenápadného cvičení se žáky na gymnáziu Zum grauen Kloster se v průběhu několika málo let vyvinulo mohutné militantně-nacionalistické turnerské hnutí. I když se pozdější způsob organizace a náplně turnerství několikrát pod tlakem oficiální ideologie proměnil a markantně odchytil od rané podoby, nedá se Jahnovi upřít zásluha na vzniku této aktivity, nemálo ovlivňující německé dějiny jak 19., tak 20. století. Nevěnovat patřičnou pozornost počátkům turnerského hnutí by znamenalo opomenout Jahnovo životní dílo. Na kapitole o Jahnově lingvistické práci tak navazuje kapitola věnovaná problematice „Turnen“.

Výzkum graduje v další kapitole, v níž je sledováno vyvrcholení Jahnova životního snažení. V této souvislosti je nutné si uvědomit, co Jahn předešlými činnostmi sledoval: studiem německého jazyka chtěl posílit jeho pozici vůči módní francouzštině a pod pláštěm turnerských cvičení se skrývala příprava na boj proti Francii. Za časů napoleonských válek bojoval obojím, slovem i nasazením turnerů, navíc se sám osvobozené války roku 1813 velmi aktivně účastnil. V boji „proti odvěkému nepříteli“ spatřoval Jahn své životní poslání, v nastalé válce rozhodující fázi staletého antagonizmu mezi Francií a Svatou říší římskou.

S ohledem na význam, jaký přikládá samotný Jahn této dějinné události, je také kapitola rozebírající Jahnovu vlasteneckou a odbojovou činnost zařazena na nejvýznamnější místo práce.

Všem třem oddílům předchází kapitola vsazující studované téma do patřičného dějinného rámce. Nebylo snadné naplnit tuto kapitolu smysluplným vystižením historického kontextu, aniž by její jednotlivé pasáže nepřešly v dlouhé úvahy nad problematikou německého sjednocovacího procesu v 19. století a aniž by se výsledek nestal povrchním kompilátem, sestaveným z všeobecně známých a běžně dohledatelných faktů. Proto se hlubšího rozboru dočkaly pouze ty okolnosti, s nimiž bezprostředně souvisí Jahnova činnost. Samozřejmě by bylo možné rozptýlit ony informace po dalších kapitolách, ale protože by příliš narušovaly logickou strukturu práce a odváděly čtenáře od hlavní linie textu, zdálo se být mnohem lepší, a zejména pro čtenáře stravitelnější, aby tyto údaje byly předloženy před těžiště práce a sestaveny do vhodného úvodu k tématu. Místo stručných dějin Pruska a Německa či místo srovnávání různých náhledů na definici pojmu „národ a nacionalismus“, kterými by rovněž bylo možné téma této práce uvést, tak bude pozornost soustředěna pouze na záležitosti spjaté s německým kulturním národem 19. století a poté na vztah tehdejší společnosti k pohybovým aktivitám.

Zpracovávané materiály

Dosud byly o Friedrichu Ludwigu Jahnovi v německém prostředí napsány desítky a desítky životopisů a článků, nehledě na pasáže v publikacích o dějinách sportu, tělovýchovy, německého jazyka nebo osvobozené války, ovšem jejich dostupnost je pro českého badatele značně omezená. Ani během schraňování potřebného materiálu k bakalářské práci o Jahnově činnosti nebylo možné omezit se jen na fondy českých institucí a některé tituly musely být studovány v zahraničí.¹¹ Přesto byla vyvinuta snaha, aby se literatura využitá při sepisování předkládané studie vyznačovala pestrostí metodologického zpracování a ideologického pojetí. Nacionalisticky podbarvenou historiografii konce 19. zastupuje hagiograficky pojatá biografie Ferdinanda Straubeho, nazvaná „Turnvater Jahn“.¹² Jak se na Jahnova dívala 30. léta 20. století stručně prozrazuje kniha „Sudetendeutsche Turnbewegung“,¹³ zatímco životopis Fritze Langeho představuje obraz přijímaný v 50. letech

---

¹¹ Konkrétně se jedná o publikace *Sudetendeutsche Turnbewegung* a FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, z nichž byly informace čerpány v knihovně školícího střediska Heiligenhof v Bad Kissingen.

¹² STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*.

¹³ *Sudetendeutsche Turnbewegung*.

téhož století.¹⁴ Představitelem novodobější historiografie, ale tradiční metodologie, je Ernst Frank.¹⁵ O něco méně obsáhlejší je životopis autorské dvojice Petr Rohrlach a Otto Thiele, jejichž práce má ale neopominutelný význam díky soupisu dosavadní bibliografie týkající se života Friedricha Ludwiga Jahna.¹⁶ K získání důležitých informací významně posloužily rovněž „Geschichte der deutschen Körperkultur“,¹⁷ podrobně zpracované v duchu marxistické historiografie, a články v socialistických periodících „Gymnastik und Turnen“, které se později přejmenovalo na „Neue Deutsche Sportzeitung“,¹⁸ a „Theorie und Praxis der Körperkultur“.¹⁹ Na stejném pólu ideologického spektra se nachází také jedna z mála česky psaných prací sledující pozici Jahna ve vývoji tělovýchovy a sportu, a to „Dějiny tělesné výchovy“ od Františka Krátkého.²⁰

Již bylo naznačeno, jak opatrně je nutné zacházet s údaji prezentovanými ve vyjmenované sekundární literatuře. Dokonce se k ní dá přistupovat nejen jako ke zdroji poznání o Friedrichu Ludwigu Jahnovi, ale dokonce jako ke specifickému druhu pramene, na jehož základě lze sledovat, co se měnilo ve vnímání Jahna a naopak jaké stereotypy byly zachovány a dále posilovány. Jestliže měla vzniknout ideologicky nepoznamenaná studie, bylo nezbytné hledat podstatu a skutečnou tvář Jahnovy osobnosti v jeho autentických písemných projevech. Dvousvazkové souhrnné dílo Friedricha Ludwiga Jahna vydal a okomentoval již v osmdesátých letech předminulého století Carl Euler.²¹ K vystižení aktivity mezi lety 1806-1816 včetně potřebných kontextuálních spisů postačuje pouze díl první, obsahující eseje „Über die Beförderung des Patriotismus im Preußischen Reiche“ a „Über Briefschreiben“, lingvistickou práci „Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes“, ideje fungování a uspořádání sjednoceného Německa „Deutsches Volkstum“ a „Runnenblätter“, soubor militantních písní „Deutsche Wehrlieder“ a letáky „An das Deutsche Volk“ a „Der preußische Kriegsheer an die Deutschen jenseits der Elbe“. Pravděpodobně nejslavnější a nejvlivnější Jahново dílo „Die Deutsche Turnkunst“²² bylo studováno v samostatném vydání. Aby byl podchycen jeho údajně přelomový význam, bylo

---

¹⁴ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*

¹⁵ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*

¹⁶ ROHRLACH, P. – THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn.*

¹⁷ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II.

¹⁸ *Gymnastik und Turnen*, 1958-1961, a *Neue Deutsche Turnzeitung*, 1961.

¹⁹ *Theorie und Praxis der Körperkultur*, 1959, 1961-1963.

¹⁸ KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl. I.

²¹ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I.

²² JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst.*

komparováno s „Gymnastik für die Jugend“²³ od Jahnova předchůdce na poli tělovýchovné metodologie Johanna Christoha Friedricha GutsMuthse.

Vydání se dočkaly i prameny, které původně nebyly určeny pro oči běžných čtenářů. Pozoruhodnou sondou do Jahnova soukromého života představuje jeho vydaná korespondence,²⁴ ovšem nejsou do ní zahrnuty všechny Jahnovy dopisy a zůstává otázkou, podle jakého klíče vydavatel Wolfgang Meyer tento soubor sestavoval. Z uveřejněných Jahnových dopisů lze pro potřeby studie vyvodit jen velmi kusé informace, takže jejich využití nebylo tak intenzivní jako v případě zbylých pramenů. Zcela ignorovat je avšak také nešlo.

Formální aspekty

Na závěr zbývá povědět několik slov o nutnosti vyrovnat se s problémem překladu německých slov a problémem formy bibliografického záznamu. Nejdříve k prvnímu bodu: zatímco německé názvy měst jsou nahrazeny, je-li to možné, českým ekvivalentem,²⁵ jsou německá vlastní jména s výjimkou jmen panovníků ponechána ve svém originálním znění. Není tudíž akceptováno jejich počešťování, jako to učinil František Krátký, a namísto výrazů Bedřich Ludvík Jahn, Jan Kryštof Bedřich GutsMuths je důsledně ctěno originální znění. Nejinak tomu je i v označení prvního berlínské cvičiště Hasenheide, které ve studii vystupuje s ohledem na německý člen jako nesklonné femininum - na rozdíl od Ottova slovníku, kde autoři operují s počešťelým, a tím pádem i skloňovatelným pojmem Hasenhaida.²⁶ Také názvy institucí a literárních děl, nejsou-li přeloženy do české jazyka, vystupují ve studii v originálním pojmenování.

Aniž bychom chtěli prozrazovat výsledky bádání, na něž čtenář záhy narazí v následujících kapitolách, sluší se již nyní upozornit, že Friedrich Ludwig Jahn se v puristickém nadšení zhlédl v reaktivizaci starých německých slov, v povyšování slov z nářečí na slova oficiální, ve vytváření svébytných neologismů a především v důmyslných slovních hříčkách. Třebaže pro některá z nich není problém nalézt v češtině odpovídající ekvivalent, ve většině případů je tomu přesně naopak. Do českého jazyka se nedají takové výrazy převést jinak než opisem. U některých specifických slov ani nebyla úmyslně vynaložena snaha přeložit je, protože originální znění má v sobě zakódovanou významnou

---

²³ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*

²⁴ *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*

²⁵ Pouze název města Göttingen je užíván v německém původním znění, a nepřijímá tedy zastaralý počešťelý výraz „Gotinky“, který se vyskytuje v Ottově slovníku naučném. Viz: *Ottův slovník naučný*, díl XII., str. 1012.

²⁶ Heslo *Jahn, Friedrich Ludwig*, in: *Ottův slovník naučný*, díl XII., str. 1012.

výpovědní hodnotu. Nejnápadněji se tato skutečnost zřejmě projevuje u slova „Turnen“, které by bylo velmi nedostatečné odbýt překladem „cvičení“. Pojem je naopak nutné vidět nejprve v souřadnicích dějinného kontextu a diferencovat mezi jeho užíváním tehdy a nyní. Touto cestou se dospěje ke zjištění, že užívání výrazu se časem měnilo. Kdyby v textu figuroval překlad „cvičení“, významové nuance by se absolutně setřely a bylo by mnohem náročnější o nich hovořit.

Při vytváření jednotné formy bibliografického záznamu byla za východisko pojata závazná norma Českého časopisu historického, avšak s tím rozdílem, že na první pozici bylo přesunuto příjmení autora a teprve za ním je uvedeno i jeho křestní jméno. Po místu vydání následuje pro upřesnění také vydavatelství, pochopitelně je-li známo. Třetí odlišností od úzu Českého časopisu historického je zkratka slova „strana“, která v této studii nemá podobu „s.“, ale je rozšířena na „str.“ Stejná zkratka se nachází i v záznamech cizojazyčné literatury namísto „S.“ jako „Seite“ a „p.“ jako „page“. Od počátku studie je používána striktně jen zkrácená forma záznamu, sestávající z příjmení autora a počátečního písmene jeho křestního jména, podle potřeby omezeného názvu díla a nakonec počtu stran. U vícesvazkových děl předchází počtu stran ještě číslo svazku. Úplnou verzi bibliografických záznamů nalezne čtenář v oddílu Prameny a literatura.

I. kapitola

Německo 18. století

Německý kulturní národ

Přísně vzato se název první kapitoly vyznačuje zásadní nepřesností, protože v 18. století namísto Německa existovalo na jeho současném území - a zároveň částečně i na území Polska - několik desítek více či méně autonomních oblastí od svobodných říšských měst, jakými byl například Norimberk, až po samostatná království, k nimž patřilo třeba Prusko. Dříve byly tyto státy díky společným institucím v rámci Svaté říše římské provázány mnohem úžeji, avšak časem se pouta postupně uvolňovala. Nejen že se původní ideový obsah tohoto pozoruhodného státního útvaru od středověku značně rozmělnil, ale od třicetileté války získala říšská knížata na svém území již stěží ovlivnitelnou svrchovanou moc. Navzdory honosnému pojmenování byla Svatá říše římská více anachronismem nežli skutečnou nadstátní zastřešující instancí.

Říšský partikularismus označil sám Friedrich Ludwig Jahn ve spisu „Deutsches Volkstum“ za původce veškerých útrap Německa a domníval se, že jeho vinou jsou Němci „*neustále rozdějeni, poustevnický od sebe rozděleni, naplnění ješitností, takže společná věc téměř nikdy nebyla všeobecně započata a už vůbec ne dokonána.*“²⁷ Ačkoli citované zhodnocení není prosto patetické nadsázky, ukazuje velmi názorně, jak bolestivě vnímali realitu někteří z tehdejších vlastenců. Navíc každý, kdo se alespoň trochu vyznal v geopolitických souvztažnostech, musel v této konstelaci spatřovat reálné příčiny i hypotetické zárodky celé řady konfliktů. Z vojenského hlediska bylo totiž rozdrobené území Svaté říše římské odsouzeno do role snadno zranitelné oběti expanzivních choutek sousedních států, což velmi trefně a břitce okomentoval opět Jahn ve svých „Runenblätter“ z roku 1814: „*Ve středu mezi říšemi s protichůdnými zájmy přijdou malé státy zřídka ke slovu. ... Sklánějí se před každým náporom, vyhýbají se každému nárazu a shýbají se před každou ranou. Silnější má v jejich očích vždy právo.... Malé státy jsou poustevníky v říšské*

---

²⁷ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 206.

*společnosti.*²⁸ Obžalobu slabosti malých německých států shrnul Jahn nakonec do posměšného popěvku: „*Divocí podmanitelé se blíží a přicházejí, my ale posloucháme a zůstáváme stát.*“²⁹ Není obtížné uhádnout, jakou nedávnou událost Jahn do verše schoval - byl to Napoleon Bonaparte, jenž si na počátku 19. století osudovou bezmocnost nesjednoceného Německa velmi dobře uvědomoval, jak ostatně dosvědčuje i jeho s oblibou citovaný výrok o nadbytečnosti oslabovat německé státy vnášením nějakého rozkolu mezi ně, „*neboť jednota z jejich středu již stejně dávno vyprchala.*“³⁰

Pokud německé státy mezi sebou postrádaly politické pouto svazující je v jeden stát, existovala mezi nimi jiná vazba, která by poskytovala dojem příslušnosti k vyššímu celku? Nechme na otázku odpovědět Jahna: „*Od vestfálského míru až k míru tylžskému jsme my Němci žili ... skrze jazyk, literaturu a ... duchovní život.*“³¹ Jakmile vyjde najevo tato nesmírná důležitost jazyka jako nejcharakterističtějšího rysu národa, nebude již působit překvapivě, proč v 18. století vznikaly společnosti pečující o čistotu jazyka a proč se jazyk stal předmětem odborného výzkumu jazykových disciplín.

Složitým vztahem německého státu a německé kultury se v souvislosti s problematikou nacionalismu zabýval mimo jiné i teoretik moderní společnosti Ernest Gellner. S důvtipností sobě vlastní zosobnil ve svém díle „*Nacionalismus*“ stát a kulturu do alegorických postav ženicha a nevěsty, načež rozdělil území Evropy do čtyř pásem podle toho, jaký vztah zde mezi párem panoval. Německo zařadil do druhého pásma: „*Je to oblast, která zhruba odpovídá území někdejší Svaté říše římské. Zatímco v nejzápadnějším pásmu žil náš pár společně po staletí ještě předtím, než byl k tomuto soužití nacionalismem povolán, tady byla situace neobvyklá v jiném smyslu: nevěsta, celá vyšňořená, stála po dlouhou dobu u oltáře, ale... ženich nepřicházel!*“³²

Pomocí uvedené metafory Gellner jasně zhodnotil vysokou úroveň kultury německého národa. Kvůli neschopnosti jednotlivých německých států zřít se vlastní suverenity ve prospěch společného silného útvaru bude ovšem tato duše až do roku 1871 bez adekvátního těla. Ještě do sedmdesátých let 19. století proto bude na jazyk, písemnictví a obecně kulturu v německém prostředí nahlíženo jako na stěžejní podstatu národa. Jak jinak by se ostatně dala chápat památná slova váženého norimberského měšťana Hanse Sachse

---

²⁸ Cit. dle: JAHN, F. L. *Runenblätter*, str. 411.

²⁹ „*Die wilden Erobern kommen und gehen, wir gehorchen aber und bleiben stehen.*“ Cit. dle: ibidem.

³⁰ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 16.

³¹ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 157.

³² Cit. dle: GELLNER, E. *Nacionalismus*, str. 69.

z Wagnerovy opery „Mistři pěvci norimberští“ z roku 1868, která pateticky pronáší v závěru zpěvohry před měšťany, shromážděnými u příležitosti norimberských pěveckých slavností?:

*„Proto pravím vám:
Ctěte své německé mistry!
Pak k sobě připoutáte dobré duchy;
A věnujte přízeň jejich činnosti,
Pokud by se kdy jako pára rozplynula
Svatá říše římská,
Pak by nám přeci zůstalo
Svaté německé umění!“³³*

Vztah společnosti k pohybovým aktivitám

Vyžralost německého kulturního národa se mimo jiné projevovala činorodým pěstováním osvěcenských hodnot a zásad. Pod touto formulací máme na mysli zejména vznik široké škály učených spolků, počínaje prestižními akademiemi přes čtenářské kroužky až po tajemné svobodné zednáře, které členům nabízely možnost účastnit se intelektuální rozpravy, a stát se tak aktivními činiteli moderní, elitní osvěcenské společnosti.³⁴ I když se zprvu může zdát, že se jednalo o uzavřené elitní komunity, ve skutečnosti byli zváni všichni zájemci téměř bez ohledu na sociální původ. Slovo „téměř“ nebylo do předešlé věty vsazeno náhodně. Kdo se totiž chtěl stát členem podobné society, musel vykazovat určitou míru vzdělání, což automaticky vylučovalo ty, jež byli umístěni na nejnižších příčkách sociální pyramidy. Pokud se tedy mluví o rovnostářství uprostřed osvěcenských společností, je třeba mít na mysli, že zrovnoprávnění se týkalo pouze vrstvy aristokratické a měšťanské.³⁵

Úsilí společností směřovalo k rozličným cílům v oblasti kulturní, sociální, ba i hospodářské. Za partikulárními zájmy se ovšem skrývala neskromná snaha o blaho a „osvícení lidu“, ať už se tak dělo na základě sociálně-ekonomických programů hospodářských společností, anebo pomocí osvěty ze strany společností čtenářských.³⁶ Jak se mohlo stát, že již v 18. století se na osvícenství, prodchnuté ušlechtilými ideály, snesla

---

³³ „Drum sag' ich euch:/ ehrt eure deutschen Meister!// Dann bannt ihr gute Geister;/ und gebt ihr ihrem Wirken Gunst,/ zerging' in Dunst/ das heil'ge röm'sche Reich,/ uns bliebe gleich/ die heil'ge deutsche Kunst!“ Cit. dle: *Die Meistersinger von Nürnberg* [online], [cit. 2008 – 05 – 8]. Dostupný z WWW: < <http://www.xs4all.nl/~kiar/wagner/libretto/meistersinger.html> > Úmyslně se v textu studie nachází téměř doslovný překlad, učiněný bez nároků na dodržení rytmických zákonitostí originálu, protože pro účely práce má prvořadý význam obsah. Ve druhé polovině 50. let minulého století byl vydán český překlad libreta od Zdeňka Knittla, jenž naopak sice úzkostlivě dodržel metrum i rýmy, ovšem pochopitelně na úkor přesného znění německé předlohy: „Než, díš tu vám;/ své mistry máte ctíti!// V nich dobré strážce zřítí;/ ať vzrůstá dál jejich díla vznět;/ byť celý svět/ v prach střásla zkáza zlá,/ nám zářit má/ vždy krásy vábný květ!“ Cit. dle: WAGNER, R. *Mistři pěvci norimberští*, str. 162.

³⁴ IM HOF, U. *Evropa a osvícenství*, str. 90-128.

³⁵ DÜLMEN, R. van. *Každodenní život v raném novověku 3*, str. 221-230.

³⁶ IM HOF, U. *Evropa a osvícenství*, str. 90-128.

například od filantropa Johanna Gottlieba Friedricha GutsMuthse (1759 - 1839) zdrcující kritika, když jako „přítel lidu“ musel zastávat tytéž, či velmi obdobné názory? Odpověď je možné nalézt v odmítání extrémní adorace ratia na úkor fyzické stránky člověka. Vždyť v intelektuálních kruzích se živě debatovalo, předčítalo a uvažovalo, zkrátka tříbilo myšlení a duše, avšak nikde nezrodilo osvícenství takovou společnost, kde by se zocelovalo tělo. Jak se vůbec století rozumu stavělo ke cvičení?

Začněme v této souvislosti u nejvyšší vrstvy společnosti. Synům nižších šlechticů se dostávalo sportovního vyžití na rytířských akademiích, zakládaných v 17. a 18. století. Na rozdíl od humanistických latinských škol se zde mohli věnovat jízdě na koni, šermu a tanci.³⁷ Tytéž aktivity je poté doprovázely v každodenním životě, tudíž lze konstatovat, že alespoň část špičky společnosti měla možnost aktivnějšího pohybu.

Marxistická historiografie, vzorně reprezentovaná knihou „Geschichte der Körperkultur in Deutschland“, zasazuje své vidění společnosti do rámu třídního rozčlenění. Při pohledu skrze prisma této ideologie se struktura společnosti zjednoduší na třídu vládnoucí a vykořisťovanou. Do první kategorie zařadili autoři zmíněné publikace aristokracii jako celek včetně bohatého měšťanstva a přičetli jí „mnohačetné dekadentní jevy“,³⁸ zatímco zbytek společnosti považují za vykořisťovaný, a tím i ochuzený o sportovní aktivitu. Nemusí zde být zdůrazňováno, že ono černobílé pojetí z mnoha příčin nevyhovuje složitosti reality. Z hlediska životního stylu by ovšem mohly být některé postřehy přejaty, neboť bohatá měšťanská vrstva se silně snažila připodobnit skupině stojící ve společenské hierarchii o patro výše, čímž se zároveň odcizovala měšťanům s nižšími příjmy. Skutečně se pak rýsuje dělení uvnitř měšťanské společnosti, z níž jedna část se chováním podobá aristokracii, druhé k tomu chybí prostředky. Toto opravňuje autorský kolektiv německé knihy o historii tělesné výchovy k prohlášení, že GutsMuths odsuzoval slabost a opomíjení těla jako všeobecný úkaz celé vládnoucí třídy,³⁹ ačkoli on sám ve spisu „Gymnastik für die Jugend“ mluví více eufemisticky: „*V paláci velkých, stejně jako v místnostech malých napodobitelů se usadilo jemné chování.*“⁴⁰ Následující charakteristika urbánní společnosti tak bude z velké části platit i pro aristokracii.

Prosadit na přelomu 18. a 19. století do zpoehodlnělého měšťanského životního stylu jakékoli formy aktivního pohybu se střetávalo s mnohem většími obtížemi, než se dnes vůbec může zdát. V měšťanské společnosti, uzamčené v kleci úzkoprsého tradicionalismu a bezmezně

³⁷ KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 190.

³⁸ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 22.

³⁹ Ibidem, str. 22- 23.

⁴⁰ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 121.

svázané starými způsoby, vyvolávala každá novota podezření a nepochopení. Zkostnatělost názorů se stala předmětem ostré kritiky ze strany již několikrát zmíněného GutsMuthse. Aniž by byla pro tuto chvíli blíže věnována pozornost jeho iniciativním počínům v metodologii tělocviku, což u příležitosti rozboru jeho „Gymnastik für die Jugend“ bývá většinou podnikáno na prvním místě, poslouží zde jeho nejslavnější literární dílo nejdříve jako pramen pro vykreslení představy tehdejšího životního způsobu zámožných vrstev.

Jen co se dítě narodí, domnívá se GutsMuths, okamžitě se roztáčí kolotoč chyb a omylů. Rodičovskou péčí o děti neváhá oceňovat ironickým pojmem „Erziehungskrankheit“,⁴¹ jenž se dá do češtiny převést opisem jako „nemoc vyvolaná způsobem výchovy“. S dítětem se podle něj „zachází jako se smrtelně nemocným“,⁴² a tvrdí, že zatímco germánská žena porodila na poli, opláchla dítě ve studeném potoku a zabalila jej do chladných listů, dítě 18. století se od narození potí hned v teplých koupelích, hned pod těžkými peřinami a úzkostlivým hýčkáním se zženšťuje.

Neméně pozoruhodně působí i GutsMuthsův útok na vzdělání malých dětí, neboť se mu zdá, že jednostranným důrazem na rozvoj duševní stránky se zanedbává péče o tělo tak, „jako kdybychom žádné tělo neměli“.⁴³ Největší podíl viny na tom měli nést duchovní a učenci. Soubor škodlivých vlivů na vyvinutí dítěte by nebyl úplný, kdyby zůstalo opomenuto deformování těla dětí příliš časným nucením k elegantní chůzi, sezení a tanečním pohybům. Ani módní, ovšem nepraktický oděv, korzety počínaje a nejrůznějšími vázankami konče, ani nestřídmost v jídle a pití se nemohly nepromítnout do tělesné konstituce dospívající mládeže.⁴⁴ Na všech těchto příkladech se názorně projevuje podobnost aristokratického života s životem zámožných měšťanů.

Výsledným produktem takovéto péče se stal na jedné straně člověk nadaný fenomenálními znalostmi a rozhledem - vzpomeňme v této souvislosti třeba na Johanna Wolfganga Goetheho - na druhé straně s naprosto nedostatečnou fyzickou výbavou. Pád na zem pro něj z důvodů minimální fyzické zdatnosti mohl znamenat zmrzačení, požár domu zase smrtelné nebezpečí, protože nebyl schopen utéci či vyskočit byť z nízkého okna. Současného čtenáře by ani nemělo zarazit, proč se ještě Friedrich Ludwig Jahn ve spisu „Die Deutsche Turnkunst“ ze všeho nejdříve věnuje principům správnému chůze.⁴⁵ Dlouhodobé vysedávání nad knihami totiž způsobovalo, že „lidé často sedící ještě napůl sedí i

---

⁴¹ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 85.

⁴² Ibidem, str. 6.

⁴³ Ibidem, str. 12.

⁴⁴ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 23 a GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 2, 23, 25, 26, 71.

⁴⁵ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 35, 36, 37.

*při chůzi a mnohé přirozené pohyby, jako chůze, jsou považovány za nepřístojné.*⁴⁶ Pokud životní způsob učenců bude přijímat stále více a více lidí, tím více slabochů náchylných k nemocem se bude potácet po německých ulicích, obával se GutsMuths. A může to mít následky ještě horší: „*Od nemocných a slabých se obyčejně nedá čekat heroická láska k vlasti.*“⁴⁷

Že se s tímto musí něco podniknout, bylo všeobecně známo, a dokonce nechyběla ani literatura plná teoretických úvah. Problém tkvěl ale v tom, že nikdo neměl odvalu začít narušovat vžité zvyklosti a vystoupit prakticky proti předsudkům přetrvávajícím v upjaté měšťanské společnosti. Pro maloměšťácké uvažování, důvěřujeme-li GutsMuthsově brilantní kritice, bylo typické, že podíl na ubohém stavu fyzické kondice byl přisouzen nikoli člověku, ale přírodě, jež ve svém rozmaru kdysi tvořila sošné Germány, nyní má v úmyslu vytvářet opak. Podobně byly nemoci považovány za vrozené vady. V rozpisu denních aktivit dětí se navíc nedostávalo místa na pobyt venku – dlouhý ranní spánek, dlouhá škola, dlouhé studium doma, četba knih, záliba v kartách, stolování. Do takto klidného žití vzrušující aktivita na sportovišti nezapadala. Děti samy se cvičení vyhýbaly i proto, aby se nestaly obětí posměchu svých vrstevníků. Zkusme si představit, jak muselo mezi monděnními a sečtělými mládenci působit pomyšlení, že by někde měli skákat přes tyč, jak to se svými žáky nacvičoval GutsMuths, nebo jak by pod Jahnovým vedením měli přeskakovat tehdy nově vynalezené náradí – koně. Za posměchem a opovrhováním se ale skrýval rovněž strach ze zranění, které v myšlení tehdejší společnosti bylo neodlučitelně spojeno s jakýmikoli aktivnějšími pohyby. Již na samotný pobyt na vzduchu se lidé pobývající většinu času v příjemně vyhřátých místnostech nedívali vstřícně, natož pak na venkovní cvičení plná nebezpečných momentů. Se znevažováním a strachem šla ruku v ruce nedůvěra, daná tím, že gymnastika nebyla prověřená a vyzkoušená. Jedním slovem byla nová a to stačilo k tomu, aby byla podezřelá. Strach z ní šel nejen kvůli možnému zranění, nýbrž také proto, že nebylo všem zcela jasné, zda má či nemá škodlivý vliv na zdraví. Nedůvěra přetrvávala dost dlouho a nevyhnula se ani Jahnovým turnerům. Když ani na konci druhé dekády 19. století nepolevovala skepse proti mravní hodnotě a pozitivním zdravotním důsledkům Jahnova cvičitelského systému a když se nadále ozývaly konzervativní hlasy, že tělocvik tvoří z mládeže surovce a hrubiány, zareagovaly úřady dokonce povoláním zdravotního rady von Koenen, aby na „Turnen“ vypracoval kvalifikovaný posudek. Pro tuto chvíli není

---

⁴⁶ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 77, 91.

⁴⁷ *Ibidem*, str. 113.

důležité, že se podařilo vyvrátit obavy pochybovačů,⁴⁸ epizoda spíše ilustruje, s jakými obtížemi se cvičení prosazovalo proti zakořeněným předsudkům. Na závěr zbývá uvést otázku, dosvědčující, že společnost konce 18. a počátku 19. století neměla o tělocviku valné mínění, – k čemu je to všechno v podstatě dobré? Mnoha lidem asociovala totiž fyzická síla zároveň hrubost a barbarství, a proto odmítali, aby se z doby osvícenství navraceli k divokosti Germánů.⁴⁹

Snad jako žádný člověk, ani GutsMuths nemůže být považován za objektivního posuzovatele stavu urbánní society. Pod vlivem idealizované vize antického světa přecenil význam sportu ve starověkém Řecku a srovnáváním tamějšího sportovního entusiasmů s apatií v tehdejší Německu dospěl k příliš příkrým odsudkům svých současníků. Jako kdyby osvícenství nezrodilo nic jiného nežli shrbené arogantní učence, jejichž životní styl se vtíral do domů měšťanů jako jakási zhoubná nákaza. A jako kdyby se gymnastika měla stát všelékem proti mravním i fyzickým neduhům. S pomocí GutsMuthsovy „Gymnastik für die Jugend“ je snadné učinit si přibližný obraz o vztahu měšťanů k tělesné aktivitě, nemělo by ovšem docházet k zastírání skutečnosti, že knihou zjevně prostupuje idealizování i přehánění a křivda.

Ze společenské struktury byla dosud analyzována pouze složka nejvyšší a střední. Zbývá tedy soustředit se ještě na nižší vrstvy, kam by se dalo zařadit nižší měšťanstvo, řemeslnictvo a venkovské obyvatelstvo. Ani jim se nevyhnulo ostří GutsMuthsovy kritiky, takže kdo se pohrouží do „Gymnastik für die Jugend“, vyvstane mu před očima obraz značně neutěšený. V porovnání se společenským protipólem se ovšem ukáže jeden nezanedbatelný rozdíl. Jestliže si zámožní měšťané a aristokraté mohli za svůj fyzický úpadek sami, ostatním byl tento osud předurčen a měli minimální šance proti tomu cokoli učinit. *„Nejchudší stavy posílají své děti v deseti a dvanácti letech již do práce, aby jim vydělali na chléb. ... Tak je kvůli žaludku chudým dětem odeprána škola a jsou místo toho vsazeni do otrocké práce,*⁵⁰ kde si při tkaní či drhání peří od útlého věku deformují postavu, líčí GutsMuths a umocňuje sociální nepravost zjištěním, že cvičení jsou pro takové děti příliš drahá. Kvůli tomu se dali v Německu potkat *„lidé bez lýtek a stehů, protože nepoužívají nohy, lidé s vyschlými rukama a rameny, protože jimi vykonávají pouze ženské domácí práce, lidé se scvrklými prsy, svěšenými hlavami, křivými zády, protože příliš sedí. Jiní jsou ztuhlí, neohrabaní, nešikovní,*

---

⁴⁸ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XV. - XVI. a KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 205.

⁴⁹ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 36, 134, 168, 171, 174, 179.

⁵⁰ *Ibidem*, str. 20, 21.

*zakrnějí, ... To vše skrze špatnou práci.*⁵¹ Zcela nevědomky svou břitkou kritikou poslal GutsMuths vodu na mlýn marxistické historiografii, která pojala jeho vystižení stavu společnosti jako jasný důkaz utlačovatelských tendencí buržoazní třídy. Nezdá se být rozumné přičítat vinu za vše pouze zámožným vrstvám. Zůstává totiž otázkou, zda by se děti chudých rodičů byly věnovaly sportu, kdyby k tomu bývaly měly dost příležitostí, anebo zda by se spíše nebyly snažily připodobnit módnímu životnímu stylu svých bohatších vrstevníků. Mějme na paměti, že sport tehdy nebyl příliš populární a že cvičení prováděná na rytířských akademiích či na několika málo výchovných ústavech stále zůstávala spíše výjimkou.

Trochu paradoxně pak může vyznít GutsMuthsova úvaha, když „*pracující třídu*“ zároveň považuje za zdravější a odolnější než skupiny ostatní. Tentokrát má ale na mysli vesnické obyvatelstvo, jehož mládež projevovала značnou zálibu v pobytu na čerstvém vzduchu. Protože je pohyb v přírodě spjat s četnými manuálními pracemi, měl si venkov uchovat silné zdravé lidi.⁵² Nepochybně zde dochází k idealizaci venkovského prostředí jako protikladu fyzicky umrtveného města, na druhé straně GutsMuths i Jahn našli právě zde studnici plnou lidových her, tanců, soutěží a cviků, z níž mocně napájeli své cvičebnice.

Typickým zástupcem fyzicky zdatného člověka z venkova nebyl nikdo jiný než samotný Friedrich Ludwig Jahn.

---

⁵¹ Ibidem, str. 238.

⁵² Ibidem, str. 131, 132, 133.

II. kapitola

Jahn vědec

*Kde má Němec svou vlast?
Pověz mi, kde je ta země!
Všude tam, kde zní německý jazyk
A zpívá písně Bohu na nebesích:
Tato země to má být, to je ona!
Tu, udatný Němče, nazývej svou!“
- Ernst Moritz Arndt⁵³*

Jahn jako jazykový vědec v protikladu ke stereotypu

Z úvah analyzovaných v první části předešlé kapitoly vyplývá stěžejní význam jazyka pro identifikaci jedince s národním celkem. Touze mít zásluhu na německém jazyku neodolal ani Friedrich Ludwig Jahn. Celé jeho literární dílo je prochnuto úsilím o vytříbený, jazykově pestrý styl, jímž chtěl demonstrovat jadrnost němčiny. Odhlédneme-li od obsáhlé pasáže o mateřštině v „Deutsches Volkstum“, pak čistě jazykovědné dílo vytvořil pouze jedno, a to „Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes versucht im Gebiete des Sinnverwandschaft, ein Nachtrag zu Adelung’s und eine Nachlese zu Eberhard’s Wörterbuch“,⁵⁴ vydané roku 1806 těsně před obsazením Pruska Napoleonem.

Jahnově vědecké práci v oboru lingvistiky přesto bývá v biografických tradičně věnováno nejméně prostoru, nebo dokonce není zmiňována vůbec. Ve většině prací se totiž přistupuje k osobnosti Jahna již v rámci určitého vžitého stereotypu, což znamená, že důraz je položen na jeho angažovanost v rozvoji tělocviku – Jahn je Turnvater, „otec turnerů“ - a na chrabrý boj za záchranu vlasti – Jahn je bojovník proti cizí nadvládě Napoleona.⁵⁵ K úplnosti takového obrazu pochopitelně bývá pateticky vyvyšována jeho láska k vlasti, vyjádřená mimo

---

⁵³ „Was ist des Deutschen Vaterland?/ So nenne endlich mir das Land!/ So weit die deutsche Zunge klingt/ Und Gott im Himmel Lieder singt:/ Das soll es sein! Das soll es sein!// Das, wackrer Deutsche, nenne dein!“ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 393.

⁵⁴ JAHN, F. L. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...*, str. 25.

⁵⁵ Na vpád Napoleona do Svaté říše římské a především na bitvy u Jeny a Auerstädtu bývá v německém prostředí nahlíženo jako na ponížení Německa od svého dědičného rivala. Pro označení následujícího období se v biografických a článkách o Jahnovi vždy volí slova plná zahořklého pokoření a perioda Napoleonovy přítomnosti na území Pruska se nenazývá jinak nežli souslovím „napoleonische Fremdherrschaft“, do češtiny převedeným jako „cizí nadvláda Napoleona“. Dvě základní charakteristiky Jahna, turnerství a osvobozenecský boj, pro zvýraznění stereotypu povětšinou stojí i blízko sebe. Naprosto typický příklad představuje v této souvislosti např. článek v periodiku „Gymnastik und Turnen“ z roku 1961: „V Lanz je mnoho památek na Friedricha Ludwiga Jahna. Je tu skromný pomník s portrétem a životními daty Turnvatera. Je tu prastarý kaštan, pod nímž měl Jahn v roce 1813 vyzývat prignitzkou mládež k boji proti cizí nadvládě Napoleona.“ Viz: TÜRKER, W. *Wir besuchten den Geburtsort...*, str. 116.

jiné láskou k mateřskému jazyku, ale namísto důkladného a na vědecké bázi popsaného Jahnova přínosu k vývoji německého jazyka se autoři spíše s větší oblibou uchylují k vyprávění více či méně známých a málo věrohodných příhod o Jahnově typickém jaderném vyjadřování. Nehledají příčiny, proč Jahn inklinoval k hrubým výrazům, ani neodpovídají na otázku, jak je třeba vnímat Jahna v procesu formování moderní němčiny, natož aby rozvinuli před čtenářem širší síť souvztažností.

Pro historika má takový přístup specifický význam, protože na úkor vnesení světla do neznámých zákoutí Jahnova života mu dokonale nabízí možnost pochopit, jaký stereotyp se o jeho osobnosti postupně utvářel. Stereotyp muže, s jehož vlastnostmi se Němci identifikovali. Buďme konkrétní: ze všech studovaných sekundárních literatur k Jahnově osobnosti se jeho lingvistickým bádáním nejpodrobněji na konci 19. století zabýval Carl Euler v úvodu k Jahnovým vybraným spisům. Čím mladší literatura byla podrobena studiu, tím méně se v ní ona vědecká tvář Jahna zohledňovala a kriticky postihovala. Marně by tak čtenář hledal na stránkách biografie od Ernsta Franka ze 70. let 20. století hlubší zájem o souvislost mezi Jahnem a vývojem německého jazyka. Chybí zde již systematictější podaná evoluce Jahnových jazykových specifik, o níž se pokoušel Euler, a pomocí bodrých příhod je pouze podán její výsledek, kterým je obraz sice hrubého, ale upřímného a nekompromisního Němce. Nejdále v přehlížení jazykovědné tematiky zašlo periodikum Německé demokratické republiky „Gymnastik und Turnen“, kde o Jahnově vztahu k mateřštině není ani slovo. Na jeho stránkách se plně prosadil stereotyp „Turnvatera“ a vlasteneckého bojovníka v jedné osobě. Do takovéto koncepce jazykovědná činnost opravdu příliš nezapadá.

Má-li být postava Friedricha Ludwiga Jahna v exponovaných letech 1806 až 1816 vystihnuta komplexně v celé své složitosti a rozporuplnosti, nemůže tak být učiněno bez analýzy jeho úvah o rodném jazyku, oprostěné od ideologických a stereotypních nánosů. Díky tomu také bude snadněji proniknuto ke kořenům Jahnových vyjadřovacích schopností a charakteru.

„Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes“

Niternější vztah k německému jazyku začal u Jahna klíčit již v jeho mládí, kdy jej zbožná matka zasvěcovala do Lutherovy Bible a otec mu zprostředkovával elementární znalosti německého a latinského jazyka.⁵⁶ Ne všechny stránky Jahnova dětství však byly popsány idylickým příběhem. Například v dopise svému kmotřenci Franzi Ludwigu Meffertovi Jahn

---

⁵⁶ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. 8.

později vyprávěl o zákazu otce Alexandra Friedricha, přísného, spravedlivého a v teologii dobře vzdělaného protestantského faráře, trávit volný čas s ostatními vrstevníky.⁵⁷ Namísto toho se mu společníky stávali duchovní přátelé jeho otce, obchodníci a zejména vojáci Fridricha II., husaři a jezdci.⁵⁸ Až Jahn bude ve svých spisech formulovat názory dosti nevybíravým způsobem, bude to nesporný důsledek vlivu obhroublé společnosti, v které se jako chlapec ponejvíce zdržoval.

Kvůli značně nedostatečné společenské výchově se při studiích na gymnáziu v Salzwedelu, jež začal navštěvovat od roku 1791, a následně na Berlínsko – kolínském gymnáziu čili gymnáziu Zum grauen Kloster v Berlíně střetával s četnými problémy vyvolanými konfliktním vztahem k jeho rigorózně vychovaným spolužákům. Aniž by dosáhl ukončení středního vzdělání, rozhodl se ve svých osmnácti letech zapsat na univerzitu v Halle.⁵⁹ Ani zde se ale Jahn necítil dobře. Vedle nevhodných a spíše deformujících nežli formujících metod výuky jej znechucoval rozmařilý život studentů, nezajímajících se o vlastní zemi, kteří nadto rozvraceli jeho představy o jednotném Německu vytvářením vzájemně znesvářených bojovných spolků sdružujících členy podle země původu.⁶⁰ O konfliktu mezi nimi a Jahnem bude z koncepčních důvodů podrobněji promluveno ve čtvrté kapitole, nyní postačí zhodnocení, že Jahnovy cesty po univerzitách nebyly ani tak motivovány touhou po získání akademického titulu, jako spíše jeho nestálostí, nespokojeností a především snahou seznámit se s životem v různých částech jeho rozdrobené země.

Pro Jahnův laxní přístup ke studiu se badatelé nedokážou shodnout ve výčtu jím navštívených univerzit. Na některých univerzitách se totiž ani neimatrikuloval; jinde tak sice učinil, ovšem pod pseudonymem.⁶¹ Podle životopisce Ernsta Franka se Jahn mezi lety 1796 a 1803 objevil kromě Halle také v Berlíně a Jeně, odkud cestoval do Frankfurtu nad Odrou a Lipska a pokračoval do Greifswaldu. Následně vystřídal Marburg, Erlangen, Kiel a nakonec Göttingen,⁶² kde získával materiály k „Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes“. Avšak nejdůležitější učebnici pro něj představovala samotná mluva lidí v různých německých oblastech.

---

⁵⁷ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 6.

⁵⁸ STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 2.

⁵⁹ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 10-12.

⁶⁰ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 10, 11.

⁶¹ Například v zápisových arších univerzity v Greifswaldu bychom jméno Friedricha Ludwiga Jahna hledali marně, neboť zde vystupoval pod jménem Andreas Christlieb Mauritius Fritze, Lubbeno-Lusatus. JERAN, E. *Friedrich Ludwig Jahn als Student in Greifswald*, str. 685.

⁶² FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 13. Při výčtu univerzit ovšem Frank nevyklučuje, že Jahn sám nemohl počet univerzit ex post zaokrouhlit. Vždyť celé naše poznání vyvozujeme v tomto ohledu z lapidárního Jahnova výroku: „Znám deset vysokých škol a konání a řádění jejich vědců a žáků.“ Viz: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 149.

Dílu o rozhojnění německé slovní zásoby se začal Jahn neúnavně věnovat v době po svých dobrodružných studiích, kdy jako pětadvacetiletý, avšak stále bez jakéhokoli akademického titulu, přijal místo domácího učitele u barona Leforta v meklenburském Neubrandenburgu⁶³ a o rok později u torgelowského skláře Streckera a skláře Martense, působícího v Sophienthalerské sklárně nedaleko Torgelow. Ani při výchově malých dětí jej neopouštěl sen získat místo univerzitního učitele, a podřizoval proto svůj volný čas jazykovědné práci. Během těchto let sepsal Jahn celkem tři díla, z nichž před střetem s Napoleonem stačil vydat pouze „Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes“, jež s projevem vysoké úcty věnoval v předmluvě právě svým chlebodárcům Streckerovi a Martensovi.⁶⁴ Zbylé dva započaté rukopisy „Deutsches Volkstum“ a „Denkbuch für Deutsche“ sežehl žár válečného běsnění v letech 1806 a 1807.⁶⁵

Dalším z motivů vzniku bylo pro patriotického Jahna znepokojení z vytlačování starých německých slov cizími výrazy.⁶⁶ Patologickou averzi si vybudoval zejména vůči tehdy módní francouzštině, jež zaplavila německé dvory už za vlády Ludvíka XIV. a již mluvil expanzivní Napoleon. Evidentně mířil právě na jazyk západního souseda, když v „Deutsches Volkstum“ Jahn uvažoval, že žádný jazyk dosud existujícího národa nemůže být dvorním a státním jazykem, neboť nebyl ještě užíván, na rozdíl od latiny, ostatními národy tak dlouho, aby mohl být považován za první mezi všemi. Dobytkem se podle něj stanou ty národy, „*kteřé se přemění v opice a papoušky, vzdají se vlastního jazyka a budou žvatlat cizí zprzněná slova*“.⁶⁷ Móda francouzského jazyka tímto způsobem předčila nutnost, jelikož cizí výrazy nebyly užívány proto, že by pojmenovávaly věci přesněji a výstižněji než německá slova, ale pozlacoval se jimi galantní a moderní styl života.

Jak vyznívá ze samotného názvu lingvistického díla, navazoval Jahn na odkaz všeobecně respektovaného díla Johanna Christopha Adelunga,⁶⁸ strukturou se však spíše úzce přimyká

---

⁶³ STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 3-4.

⁶⁴ JAHN, F. L. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...*, str. 24.

⁶⁵ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 27.

⁶⁶ Jahn přitom zdaleka nebyl jediný a už vůbec ne první, kdo usiloval o očistění německého jazyka, spíše představoval další článek v řetězu ukotveném v jazykových společnostech 17. století, vinoucím se přes úspěšné nahrazování některých slov Herderem, Goethem, Schillerem a jinými osobnostmi (Viz: TSCHIRCH, F. *Geschichte der deutschen Sprache*, díl II., str. 258, 259.) a sahajícím až k dílům Johanna Freidricha Augusta Kinderlinga a Joachima Heinricha Kampe, které mají čistotu německého jazyka přímo v názvu (KINDERLING, Johann Friedrich August. *Über die Reinigkeit der deutschen Sprache*; KAMPE, Joachim Heinrich. *Versuch über die Reinigung und Bereicherung der deutschen Sprache*; viz: TSCHIRCH, F. *Geschichte der deutschen Sprache*, díl II., str. 260.

⁶⁷ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 333.

⁶⁸ TSCHIRCH, F. *Geschichte der deutschen Sprache*, díl II., str. 163. Johann Christoph Adelung (1732-1806) bývá označován za osvícenského polyhistora, ale nejvíce se prosadil v oblasti jazykovědy. Mezi lety 1774-1786 sepsal své nejhodnotnější a nejtrvalejší dílo, totiž pětisvazkový „*Versuch eines vollständigen gramatik-kritischen Wörterbusches der hochdeutschen Mundarten*“, jímž usiloval o sumarizaci užívaných spisovných německých

k „Versuch einer allgemeinen deutschen Synonymik“ Johanna Augusta Eberharda z let 1782 až 1802.⁶⁹ Svou práci chápal jako jeho doplnění, jelikož sestavil seznam slov chybějících ve vysoce ceněném šestisvazkovém Eberhardově dílu, ovšem nezahrnul do nich ta, která již sám zpracoval v následující části knihy.⁷⁰ „Bereicherung des hochdeutschen Sprachschatzes“ tak v hlavním oddílu nabývá podoby výčtu slov s výhradně německými synonymními výrazy, jejichž významové nuance jsou pečlivě rozebírány a odlišovány. Význam knihy měl spočívat v rozšíření užívaných slov o méně používané starší pojmy a výrazy z nářečí. „*Je nesporné právo,*“ míní Jahn ve svém nejvlivnějším spisu „Die Deutsche Turnkunst“ z roku 1816, „*pojmenovat německou věc v německém jazyce, německé dílo německým slovem. Proč chodit k cizím jazykům s prosíkem a v cizině si půjčovat to, čeho máme ve vlasti dost a máme to lepší.*“⁷¹ Na jiném místě téhož spisu vystihuje důležitost nářečí takto: „*Bez nářečí se tělo jazyka stává mrtvolou.*“⁷² Cizím slovům, a to i zdomácnělým, se proto Jahn snažil úpěnlivě vyhýbat, pokud jejich užití není bezpodmínečně nutné k pochopení myšlenky.⁷³

Přestože kromě dvouměsíčního studijního pobytu v Göttingen pracoval na náročném úkolu mimo vědecká centra, přestože ke svému studiu postrádal dostatek odborné literatury, a musel se proto většinou spoléhat na svou fenomenální paměť, vyvolalo „Bereicherung des hochdeutschen Sprachschatzes“ pozitivní ohlas. „Die Göttingenschen Gelehrten Anzeigen“ o Jahnovi psaly jako o nadějném mladém muži s dokonalým smyslem pro vcítění se do nitra jazyka.⁷⁴ Jak životopisci, tak vědci mu bylo vyjadřováno uznání za jeho obdivuhodný jazykový cit, filologické nadání, za jeho vroucí lásku k mateřskému jazyku.⁷⁵ Jahnův přední životopisec a vydavatel jeho díla, Carl Euler, dokládá, že „*novější jazykozpytci jako Wiegand ve svém Slovníku německých synonym a Sanders ve svém Německém slovníku*

---

slov. Viz: Heslo *Adelung*, Johann Christph, in: *Ottův slovník naučný*, díl I., str. 192; *Meyers grosses Universallexikon*, díl I., str. 104; *Brockhaus Enzyklopädie*, díl I., str. 137.

⁶⁹ EBERHARD, Johann August. *Versuch einer allgemeinen deutschen Synonymik*. Viz: TSCHIRCH, F. *Geschichte der deutschen Sprache*, díl II., str. 26. Působí přinejmenším překvapivě, že na rodil od Ottova slovníku naučného není o Johannu Augustu Eberhardovi (1738-1809) v německých encyklopediích Brockhaus a Meyers žádná zmínka. Eberhard působil jako profesor filozofie na univerzitě v Halle, kam jej povolal sám Fridrich Veliký, přesto sepsal také díla zaobírající se německým jazykem. Kromě výše uvedeného díla o synonymnosti, na němž pracoval v letech 1795-1802, se jednalo dále o „*Synonymisches Handwörterbuch der deutschen Sprache*“ z roku 1802. Viz: Heslo *Eberhard, Johann August*, in: *Ottův slovník naučný*, díl VIII., str. 350-351.

⁷⁰ JAHN, F. L. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...*, str. 30-41.

⁷¹ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 18.

⁷² Cit. dle: ibidem, str. 31.

⁷³ JAHN, F. L. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...*, str. 41.

⁷⁴ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XL-XLI.

⁷⁵ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 14 a EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XXXIX, XL.

často užívají Jahnův spis jako zdroj.⁷⁶ Kromě toho prý ani bratři Grimmovi nesmysleli o Jahnovi zle.⁷⁷

Podíl Jahnova spisu na obohacení německého jazyka nelze přehlížet, na druhou stranu by neměl být ani jednostranně přeceňována. Sám v úvodu přiznává nejen nízkou vědeckou úroveň,⁷⁸ způsobenou nedostatečnými badatelskými podmínkami, nýbrž i způsob vyjadřování nevhodný pro učené dílo: „*Jazyk spisu je jazykem domácího života. (...) Tvářil jsem se tak, jak jsem – bez ozdob, okras a líčidel. V životě jsem byl vždy prostý Němec, tak jim chci být i jako spisovatel, jinak vůbec ne.*“⁷⁹ Před vysokým akademickým slohem, jenž by omezil počet čtenářů jen na vědecké kruhy, dal Jahn raději přednost nenáročnosti a srozumitelnosti. Na základě jeho úvah o pochopitelnosti textu, které rozvinul v „*Deutsches Volkstum*“ se zdá, že přirozeným a nenuceným slohem sledoval jasný úmysl, totiž aby se s jeho vlasteneckými názory mohli seznámit opravdu všichni Němci a aby jeho lingvistický purismus zasáhl co možná největší okruh lidí.⁸⁰ Lze tedy shrnout, že Jahnovo sociální postavení se muselo nutně podepsat na jeho stylu, na druhé straně ale nedělal i přes své nepopíratelné jazykové nadání téměř nic, aby tuto skutečnost napravil. Naopak ji úmyslně zveličoval za účelem popularity v lidovém prostředí.

Jahnův způsob práce s jazykem jako by si bral příklad z Lutherovu výroku, dle něhož musí člověk, chce-li, aby mu sedláci rozuměli, vidět do jejich huby.⁸¹ Když byl Jahnovi roku 1817 u příležitosti třisetletého výročí německé reformace udělován čestný doktorát na univerzitách v Jeně a Kielu, zaznělo srovnání Jahnova charakteru a rázovitého, úderného

---

⁷⁶ Cit. dle: EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XLI.

⁷⁷ Cit. dle: ibidem, str. XXXIX.

⁷⁸ Nedostatečnosti vědeckého stylu se projevují zcela zřetelně již v úvodní pasáži, kde se Jahn pokouší dosti zjednodušeným způsobem vystihnout vývoj německého jazyka, aby čtenáři osvětlil, co míní pod ústředním pojmem „Hochdeutsch“ (Viz: JAHN, F. J. *Deutsches Volkstum*, str. 43-49.). Nesnáze při tomto úsilí vyplývají z podvojnosti onoho slova. Výraz může znamenat na jižním území Německa rozšířenou hornoněmčinu, konstituující se kolem roku 500 našeho letopočtu vlivem tak zvaného hláskového posunu oproti severní dolnoněmčině (Niederdeutsch), jako „Hochdeutsch“ je ale nazýván i spisovný jazyk, který se vymezuje proti početným německým nářečím. Jeho základy spočívají v jedné z několika jazykových podskupin na hornoněmeckém území, v tak zvané východní středoněmčině (Ostmitteldeutsch), kterou se podařilo rozšířit Martinu Lutherovi jeho brilantním převedením Bible z řečtiny do němčiny (Viz: KÖGLER, K. *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, str. 31, 35, 59, 64-66 a BEHAGHEL, O. *Geschichte der deutschen Sprache*, str. 45-53, 73-74.). Podle Jahnova notně zjednodušeného výkladu, doprovázeného nadto důmyslnými slovními hříčkami, vznikla obecná němčina mezi „vysokými“, v přeneseném smyslu „urozenými“ Němci, kteří rádi žili „vysoko“, tentokrát myšleno fyzicky – na hradech a falcích. Oproti nim běžný lid, usazující se v nížinách, používá nízký jazyk. Teprve Martinu Lutherovi se mělo podařit překladem Bible vybudovat most mezi oběma krajnostmi. Viz: JAHN, F. L. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...* str. 45-46.

⁷⁹ Cit. dle: JAHN, F. L. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...*, str. 41.

⁸⁰ JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 342.

⁸¹ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, str. 261.

a lidovým vrstvám přístupného vyjadřování s nikým menším než právě s Lutherem.⁸² Takové uznání potvrzuje životopisec Euler, když v obsáhlé předmluvě k soubornému vydání Jahnových spisů nechává citovat jistého O. H. Jägera: „*Takovou silou nebes, tak hřmotně nebylo snad od časů Luthera k Němcům promlouváno tak německy.*“⁸³

Zatímco však Luther může být mimo jakoukoli pochybnost chápán jako zásadní zlom ve vývoji německého jazyka, Jahnovi by takto vysoká pocta zřejmě náležet neměla. Ze stále častějšího míchání staroněmeckých reminiscencí s novodobými ohlasy, z hromadění nadbytečných a nově vytvořených slov, nahrazujících někdy nosnou myšlenku díla, vyvodil literární historik Julian Schmidt závěr, že s postupem času se Jahnův jazyk stále více zatemňoval a proti původním záměrům odcizil. Stal se jazykem, jímž se „*nikdy nikde nehovořilo*“.⁸⁴ Nejzazších limitů dosáhla Jahnova němčina ve spise „*Runenblätter*“ z roku 1814, s jehož pochopením měli a stále mají problém i samotní Němci.⁸⁵ V tom, co Schmidt odsuzuje jako nepřirozený konstrukt, spatřuje ale Jahn podstatu jazyka: „*Německý jazyk spojuje čistou původnost s další tvárlivostí, a daleký věk s mladistvou svěžestí.*“⁸⁶ Na další chyby, a tím i nepřímou na rozdíl mezi Lutherem a Jahnem, poukazuje konzistentní rada Bernhardi.⁸⁷ Jahnovy „*nedostatky ve filozofii dávají celku dojem bezforemnosti, všechny spáry jsou nestmeleny, všude přímo vyznařuje nedostatek souvislosti, všude je celek nedokončený, protože se tu nedostává vědomí toho, co chybí, což může být získáno jen tehdy, má-li člověk smysl pro organizaci.*“⁸⁸ Třebaže Jahnovi desetileté cestování pomohlo ke důkladnějšímu pohřbení do německých nářečí, opomíjení studia filozofie, estetiky a umění u něj nerozvinulo

---

⁸² EULER, C. Friedrich EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XVII.- XVIII. V patetickém duchu nesená biografie s téměř až legendistickými prvky „Turnvater Jahn“ Ferdinanda Straube (Viz: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 4.) z neznámých důvodů posouvá udělení titulů chybně až na rok 1847.

⁸³ Cit. dle: EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XXXIX.

⁸⁴ Cit. dle: ibidem, str. XXXIV.

⁸⁵ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 77.

⁸⁶ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 19. Nejcharakterističtější rysem Jahnova písemného projevu se téměř ve všech jeho dílech staly dvojice, někdy dokonce i trojice podobně znějících slov, které dokazovaly bohatství a libozvučnost německých pojmů. Z řady výrazů následuje namátkově jen několik příkladů. Jelikož překladem se eufonie německého originálu vytrácí, ponecháme slovní spojení v původním znění bez českého překladu: „*Die Staatenshalter feilschen und fälschen, Außenehre überwiegt die Landswehr, Tand und Band gelten mehr als das Vaterland.*“ (Cit. dle: JAHN, F. L. *Runenblätter*, str. 405.); „*Da war die Seel des Volks mit Macht und Kraft eingewohnt.*“ (Cit. dle: JAHN, F. J. *Deutsches Volkstum*, str. 200.); „*Wehrlos! Ehrlos!*“ (Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 389.); „*Kernig und körnig..., Kenner und Könner..., Guß und Fluß..., Welschen ist Fälschen.*“ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 10, 22.

⁸⁷ August Ferdinand Bernhardi (1769-1820) je znám jako německý klasický filolog. Od roku 1807 působil jako ředitel na Friedrichs Werdershen Gymnasium v Berlíně. Na žádost ministra von Altenstein vypracoval posudek o Jahnově turnerském systému, kde zároveň uvažuje nad osobností Jahna. Viz: EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XXV.-XXVI.

⁸⁸ Cit. dle: ibidem, str. XXVI.

uhlazenost mluvy, naopak nechalo umocnit extravagantní povahu specifickým typem vyjadřování, balancujícím někdy na pokraji nevhodnosti.

Další Jahnovy jazykovědné počiny

Platil tedy Jahnův vliv na německý jazyk jen po určitou, omezenou dobu, a je tím dnes již zcela překonaný? Bylo hodnocení současníků unáhlené, nebo existují aspekty Jahnovy jazykovědné práce, jež se vymanily z korzetu dobových intencí a zasahují svou nadčasovostí výrazně i další generace? Přeci jen existují dvě záležitosti, které mohou odpovídat poslední charakteristice.

Za první z nich lze považovat Jahnův požadavek po zřízení společnosti pečující o německý jazyk. S myšlenkou vystoupil poprvé již v „Bereicherung des hochdeutschen Sprachschatzes“, kde si posteskl, že „*kde co má v Německu svůj vlastní časopis, jen mateřský jazyk vyšel naprázdno*“.⁸⁹ Zdá se mu nejvyšší čas, aby se nějaký učený spolek začal zabývat vydáváním časopisu pro německý jazyk, neboť se obával, že jazyk se nebude vyvíjet dále, pokud se všeho všudy vyučuje na pár stovkách škol, „*pár tisíci Němci je jím spisováno a miliony Němci mluveno*“.⁹⁰ Na uskutečnění představy si Jahn musel počkat až do 5. ledna 1815, kdy se podařilo zřídit „Berlinische Gesellschaft für die deutsche Sprache“. Při hodnocení celého podniku je třeba opatrnosti, protože kromě Carla Eulera o Berlínské společnosti žádná jiná dosud prostudovaná literatura příliš nemluví. Zásadní podíl Jahn na vzniku společnosti a sepsání její ústavní listiny tak nelze plnohodnotně srovnat s jinými úhly pohledu. Nové poznání by do celé problematiky mohly vnést výsledky projektu pořádaného ústavem „Institut für Germanistik“ v Potsdami.⁹¹

K přijetí ústavní listiny, nesoucí podle Franka typické stopy Jahnova stylu,⁹² došlo 20. prosince 1815, a v lednu následujícího roku byla podepsána. Za cíl si v ní společnost vytyčila vědecké zkoumání současného stavu německé jazyka, jeho společenské uznání a pěstování.⁹³

---

⁸⁹ Cit. dle: JAHN, F. L. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes...*, str. 28.

⁹⁰ Cit. dle: Ibidem.

⁹¹ Pod vedením prof. Joachima Gessingera je od roku 2000 vyvinuta snaha o zmapování „*aktivit mezi lety 1815 až 1880 existujícího spolku ve vědeckém a sociokulturním kontextu Berlína*“, jak se píše na oficiálních internetových stránkách projektu. Viz: DFG-Projekt: *Die Berlinische Gesellschaft für deutsche Sprache. Sprachwissenschaft zwischen Schule, Akademie und Universität* [online], 2003 [cit. 2007 – 05 – 10]. Dostupný z WWW: < http://www.uni-potsdam.de/u/germanistik/ls_dia/bgfds/inhalt/profilf.htm >. Dosud zpracované studie Manuely Böhm a Marion Kersting Jahnovu roli v celé akci neprotežují a úlohu při konstituování společnosti rovnoměrně rozkládají mezi sedm účastníků, kteří se 9. listopadu 1814 za tímto účelem sešli v berlínském bytě dvorního rady a filantropa Christiana Heinricha Wolkeho. Viz: BÖHM, M. - KERSTING, M. *Gesselige Vereinigung und disziplinäre Bildung...*, [online], 2003 [cit. 2007 – 05 – 10] Dostupný z WWW: < http://www.uni-potsdam.de/u/germanistik/ls_dia/bgfds/inhalt/arbeitsf.htm >

⁹² FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 83.

⁹³ EULER, C. EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XLI-XLII.

Do společnosti bylo přizváno na základě prvního sezení 56 osobností berlínské honorace, ale ani jeden nabídku nepřijal. Proto spolek obrátil svou pozornost na širší veřejnost. Zakladatelům Jahnovi a Johannu Augustu Zeune se podařilo mezi členy získat i protifrancouzsky naladěné berlínské turnery, takže vznikla společnost sice značně heterogenní, ale jednoznačně orientovaná na jazykový purismus.⁹⁴

Druhý nepopiratelný přínos Jahna pro německý jazyk představuje jeho demonstrace barvitosti jazyka vytvářením německých novotvarů. Schopnost slučovat více slov do jednoho jediného a vytvářet tímto způsobem nové pojmy vyplývá ze specifík německé gramatiky.⁹⁵ O Friedrichu Ludwigu Jahnovi může být bez nadsázky řečeno, že byl vytvářením umělých slov zcela posedlý. Vedle úsilí oživit stará slova a začlenit pojmy z nářečí do spisovného jazyka, jak bylo obšírně ukázáno v předešlé podkapitole, se jeví vymýšlení nových pojmů jako trvalejší Jahnova zásluha o německý jazyk, i když to také neplatí vždy. Krkolonné výrazy „Zusammenseinmüssen“ (potřeba spolubytí), „Sicheinandergewöhnen“ (zvyknutí si na sebe) nebo „Ineinanderhineinleben“ (schopnost vžít se navzájem do sebe),⁹⁶ třebaže gramaticky správně odvozené, se ukázaly jako směřování do slepé uličky a dnes již slouží jen jako příklad limitních možností německého jazyka. Jinak tomu je u novotvarů spjatých s turnerským hnutím, jehož se Jahn stal zakladatelem, a tím i jeho otcem. Časem nabytý čestný titul „Turnvater“ takové výpovědní hodnoty, že naprosto srostlo a Jahnovým příjmením ve slovní spojení „Turnvater Jahn“, které v sobě sice lapidárně shrnuje nejvýznamnější počín tohoto patriota, ale na druhou stranu překrývá všechny jeho ostatní zásluhy, a dokonce i jeho křestní jméno.⁹⁷

Turnerská terminologie

Při zkoumání etymologie ústředního pojmu „turnen“ byl Jahn sveden na falešnou cestu, když s vlasteneckým zápalem nadšeně prohlašoval, že se jedná původně o více jak osm set let staré německé slovo užívané pro výrazy „točit, obracet, otáčet, hýbání, pohyb“ a podobně.

⁹⁴ BÖHM, M. - KERSTING, M. *Gesselige Vereinigung und diszipliniäre Bildung...*, [online], 2003 [cit. 2007 – 05 – 10] Dostupný z WWW: < http://www.uni-potsdam.de/u/germanistik/ls_dia/bgfds/inhalt/arbeitsf.htm >

⁹⁵ K obohacování slovní zásoby využívali tuto cestu již ve středověku, ačkoli se jednalo jen o tak zvané nepravé složeniny, tedy jev, kdy jeden člen syntakticky závisí na druhém a kdy se neskládala více jak dvě slova. (Viz: KÖGLER, K. *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, str. 72.). Až v 17. století, kdy vrcholí doba rané fáze nové spisovné němčiny (Frühneuhochdeutsch), se objevují kompozita složená z dvou samostatných slov. Jakmile se užívání nových složenin začalo, mohlo se jich začít využívat k dalšímu spojování, takže současná němčina zná kompozita sestavená až z pěti slov. (Viz: TSCHIRCH, F. *Geschichte der deutschen Sprache*, díl II., str. 196-198.). Protože český jazyk pro řadu takových německých výrazů postrádá ekvivalentní pojmy, musí je s problémy převádět různými opisy, čímž výraz může ztrácet své původní kouzlo.

⁹⁶ JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 158.

⁹⁷ Viz např.: CARR, W. *A History of Germany*, str. 9, 15 nebo STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*.

Z německého pramene se pak slovo mělo rozšířit do ostatních evropských jazyků včetně francouzštiny.⁹⁸ Jenomže ve skutečnosti původ starohornoněmeckého „turnēn“ spočívá v latinském slovu „tornare“, znamenajícího „zaoblovat“. Sestoupíme-li po stupních etymologického vývoje ještě hlouběji, pak kořeny výrazu „tornare“ nalezneme v dalším latinském pojmu „tornus“, které bylo odvozeno od řeckého slova „tornos“ s významem „kruh“, „kruhový pohyb“.⁹⁹ A tak zemí původu Jahnova nejslavnějšího neologismu bylo místo Německa Řecko.

Jak se však slovo dostalo do německé slovní zásoby? Jako nejvěrohodnější se zdá být teorie o přenesení slova z latiny do němčiny přes francouzštinu. V době rytířské kultury 12. století, kdy se na území Německa stává středobodem společenského života rytířská vrstva, přejímá tato skupina na základě úzkých vztahů s Francií, jakými mohla být i společná účast na druhé křížové výpravě, nemálo slov od západních spolubojovníků, mezi nimi i slovo „turnei“,¹⁰⁰ postupně poněmčelé na „Turnier“, které se poté objevilo v českých zemích jako turnaj. Takovýto výklad byl v Jahnových očích absolutně nepřijatelný a v souladu se svou vlasteneckou ideologií a zaslepenou nenávisť vůči Francii se dokonce nezdráhal považovat i rytířské turnaje za německou záležitost, přičemž celé své tvrzení opíral o jednu jedinou listinu říšského města Rothenburg an der Tauber z roku 942. „*Po celý středověk,*“ hlásal rozhodně, „*žádného Němce nenapadlo pochybovat o prapůvodnosti a německosti turnajů. Kdo by byl chtěl předhazovat počestným a statečným rytířům francouzství a vášeň pro velšství, ten by byl dozajista pěkně pochodil.*“¹⁰¹ Ať vědomě či nevědomě, úmyslně či neúmyslně, Jahn zkrátka považoval „turnen“ za ryzí německé slovo, jinak by jej asi stěží vřadil do své přísně puristické tělocvičné terminologie.

Díky schopnosti německého jazyka spojovat více slov do jednoho jediného se mohlo „Turnen“ stát základem nespočetného množství výrazů. Samotný Jahn vyjmenovává v „Die Detusche Turnkunst“ téměř na sedmdesát možných pojmů, z nichž mnohé jen dosvědčují autorovu jazykovou fantazii, aniž by ovšem pronikly do repertoáru běžně užívaných slov.¹⁰² Naopak jiné složeniny se vzhledem ke specifickému a aktuálnímu významu uchytily velmi rychle. Pro turnerská sportoviště, jimž byly povoleny lokální zvláštnosti, ale jisté znaky musely mít společné, se užívalo označení „Turnplatz“. V zimě se turneři stahovali do speciálně vybavených hal, nazývaných „Turnhalle“. Při hodinách

⁹⁸ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 22.

⁹⁹ DROSDOWSKI, G. *DUDEN – Etymologie*, str. 764.

¹⁰⁰ KÖGLER, K. *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, str. 50-51, 54.

¹⁰¹ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 23-24.

¹⁰² *Ibidem*, str. 22.

tělovýchovy se účastníci dělili do menších skupin, jimž stál v čele ten nejlepší z nich. Říkalo se mu „Vorturner“ a jeho posláním bylo pro lepší názornost předvádět jednotlivé cviky. Poté, co se turnerství rozšířilo po celé německé říši, byly hledány cesty, jak příslušníky celé této rozvětvené sítě navzájem porovnat, seznámit a posílit. Tak se zrodily pompézní slavnosti - „Turnfeste“ – kam se sjížděli turneři ze všech možných částí země. Jistě by se dalo pokračovat v různých příkladech velmi dlouho, ale častěji se čtenář, zejména ve textech 19. století, setká snad již jen s pojmem „Turnvater“. I když bylo řečeno, že onen pojem přirostl neodmyslitelně k Jahnovi, a to bezesporu právem, je možné setkat se také s užitím slova ve spojení s průkopníky tělocviku v jiných evropských zemích.¹⁰³

Pro novou aktivitu nevymyslel Jahn pouze název, nýbrž s jemu vlastní precizností a s pomocí svého pracovitého přítele Ernesta Eiselena detailně pojmenoval stovky cviků, pohybů a sportovních náčiní. „*Nejdříve musí být vytvořen celý jazyk*“,¹⁰⁴ vysvětloval Jahn v dopise z roku 1811, proč turnerským záležitostem obětuje tolik času.

Při dosahování tohoto olbřímího cíle zvolil hned několik různých cest. Jednou z nich se stala aplikace staršího výrazu na nový na základě vnější podobnosti. Od dráhy slunce a hvězd tak například odvodil pojem „dráha“ „*pro označení nutného prostoru sahajícího od startu do cíle, nebo od začátku do konce*“.¹⁰⁵ Jindy se mu již existující složenina stala inspirací pro další slova se stejným základem. Z hutnického pojmu „Hebezeug“, znamenajícím v češtině přibližně „náčiní ke zvedání“, analogicky zavedl výrazy „Springzeug“ – „náčiní ke skoku“, „Schwebezeug“ – „náčiní pro balancování“ či „Kletterzeug“ – „náčiní pro šplh“.¹⁰⁶ Na první pohled by se tak mohlo zdát, že vymýšlení turnerské nomenklatury nemohlo Jahnovi činit žádné obtíže, ovšem za jakoby prostými slovními hříčkami se skrývalo promyšlené počínání. Pokud se neologismy měly stát součástí běžné slovní zásoby, nemohly být vytvořeny ledabyle bez vnitřní logiky a bez ohledu na jazyková specifika německého jazyka. „*Nová umělá slova musí být co možná nepřesnější, nejurčitější, nejtrefnější a nejzapamatovatelnější, umělé výrazy co možná nejopravdovější, nejvážnější, nejmužnější a nejslechetnější (...)*“,¹⁰⁷ napsal Jahn o náročnosti své práce.

---

¹⁰³ Tak jako má Německo svého „Turnvatera“ Jahn, může se podle Waltera Ummingera, autora „*Die Chronik des Sports*“, Švédsko pyšnit svým vlastním „Turnvaterem“ Petrem Henrikem Lingem nebo Švýcarsko „Turnvaterem“ Phokionem Heinrichem Cliasem (UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 113, 120). Podobně mluví Christian Unger také o Miroslavu Tyršovi jako o „Turnvaterovi“ (UNGER, Ch. *Der tschechische Sokol...*, str. 36). V obou případech se jedná avšak o nepřilíš povedený analogismus, protože otcem turnerství ve smyslu, který bude blíže charakterizován v úvodu následující kapitoly, je pouze Friedrich Ludwig Jahn.

¹⁰⁴ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 65.

¹⁰⁵ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 25.

¹⁰⁶ Ibidem, str. 26-27.

¹⁰⁷ Cit. dle: ibidem, str. 28.

Vedle vytváření nových slov čerpal Jahn, jak pro něj ostatně bylo typické, nová slova bohatě i ze staré němčiny a zejména nářečí. Když pro posilování horních partií těla zavedl bradla, do té doby neznámý nástroj, nazval je podle středohornoněmeckého výrazu „barre“ jako „Barren“. Původně staré slovo sloužilo k označení „závor“ nebo „příčných dřev“. Naprosto shodným způsobem se dočkala svého názvu „hrazda“, neboť Jahn ji nazýval slovem „Reck“, které v dolnoněmčině znamenalo jednak tyč pro zavěšování klobás, prádla a talířů, jednak bidlo pro slepice.¹⁰⁸

Aby výsledek Jahnova jazykovědného úsilí v rámci tělovýchovného oboru zřetelně vynikl, bude nejvhodnější porovnat „Die Deutsche Turnkunst“ s jiným význačným spisem, a to s „Gymnastik für die Jugend“ Jahnova bezprostředního předchůdce Johanna Christopha Friedricha GutsMuthse. O obou pracích bude zevrubněji promluveno o něco později, nyní pro jazykové srovnání postačí, když budou díla charakterizována jako základní německé metodologické příručky pro cvičení, z nichž GutsMuthsova vyšla roku 1793 a Jahnova o 23 let později. Ačkoli by bylo možné porovnat z lingvistického hlediska vzájemně téměř všechny disciplíny, byl by to spíše úkol pro samostatnou studii. Posun v terminologii a Jahnova jazyková kreativita budou tudíž zřetelně demonstrovány pouze na příkladu běhání.

V oddíle o tomto cviku operuje GutsMuths vedle ústředního výrazu „Laufen“ pouze s několika málo dalšími specifickými pojmy, jako je „Stadium“ pro nahrazení slova „Laufbahn“, „Doppelstadium“ k vyjádření dvojnásobné délky trati a jako jsou slovní výrazy „schnell laufen“ a „lange laufen“, tedy „běhat rychle“ a „běhat dlouho“, kterými autor vystihuje možné způsoby provedení cviku.¹⁰⁹ Pokud jde o Jahn, poslední dvě slovní spojení nahradil substantizovanými formami, takže namísto „schnell laufen“ zavedl kratší a výstižnější „Schnellauf“ a podobně „lange laufen“ nahradil slovem „Dauerlauf“, v češtině znamenajícím „vytrvalostní běh“. Antický pojem „Stadium“ se nesl s Jahnovým jazykovým purismem, proto se v „Die Deutsche Turnkunst“ objevuje pouze čistě německý název „Rennbahn“, „závodní dráha“, která má na rozdíl od Jahnova vynálezu - „Schlängelbahn“, jakési „vinuté dráhy“, - vést přímo rovně. Jahnův jazykový smysl evidentně velmi citlivě rozlišoval významové nuance slov a důsledně dbal na zohlednění podstaty každého pojmu. Jestliže GutsMuths v první řadě usiloval o to, aby vysvětlil, co je to běh a k čemu slouží, Jahn již k této hrubé stavbě přistupoval jako zdokonalovatel, který si může dovolit preciznější opracování. Právě proto Jahn například odlišuje „Laufen“ coby jakýkoli běh od „Rennen“, které pojímá jako „přímý běh“ - „der schnurrechte Lauf“. Následující

¹⁰⁸ LEIRICH, J. *Zur Geschichte unserer Turngeräte*, str. 8-9.

¹⁰⁹ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 318-332.

klasifikace nejenže úplně přesahuje GutsMuthsovu vyjadřovací originalitu, nýbrž také poukazuje na Jahnovo prohloubení předchůdcova učení spočívající v rozšíření škály subdisciplín v rámci jednoho cviku. Jahn totiž rozdělil běh do tří skupin na „Rennen“, „Schlängellauf“, „vinutý běh“ a „Zickzacklauf“, „cik-cak běh“, přičemž každá z těchto skupin se dále větví na různé podskupiny. V případě prvním je možné provádět buď „Schnellrennen“, „přímý rychlý běh“, anebo „Dauerrennen“, „přímý vytrvalostní běh“. Shodně se i druhá skupina člení na „Schnellschlängeln“, „rychlý vinutý běh“, a „Dauerschlängeln“, „vytrvalostní vinutý běh“, ovšem skupina třetí zahrnuje mnohem rozmanitější techniky. Sem náleží „Schlangenlauf“, při němž turner běhá po závodní dráze od jednoho kraje k druhému. Princip „Schneckenlauf“ spočívá v běhu po linii stočené do podoby šnečí ulity. Náročněji se jeví „Kiebitzlauf“, kdy běžec předsune jednu nohu kupředu do strany, *„druhou nohu za ni, nyní opět první do strany kupředu. Nyní se druhá noha posune na druhou stranu kupředu, první za ni, pak druhá opět do strany kupředu.“*¹¹⁰ K „cik-cak běhu“ patří dále běh pozpátku a nejnáročnější ze všech druhů běhu „Sturmlauf“, během něhož se vybíhá na vyvýšeninu a který kombinuje stoupání, běh a šplh. Na závěr oddílu o běhu Jahn konstatuje, že běh se dá nacvičovat se zátěží, v tomto případě mluví o „Lastlauf“, nebo bez zátěže, kdy hovoří o tak zvaném „Lediglauf“. A protože definoval tři druhy běhu, analogicky zavedl pojmy „Ledigrennen“, „Lastrennen“, „Ledigschlängeln“ a „Lastschlängeln“.¹¹¹

Také u všech ostatních disciplín přizpůsobuje Jahn GutsMuthsovy výrazy moderní němčině, anebo je docela nahrazuje svými vlastními. Byla-li o něco výše položena otázka, zda Jahnova lingvistická práce zůstala zaklíněna v dobovém kontextu, či zda se jí podařilo vymanit se a z hlubin 19. století dosáhnout až k dnešním dnům, pak odpověď je nejlépe hledat právě v jeho snaze o rozhojnění slovní zásoby na poli tělocviku. Z četných novotvarů mnohé časem uvolnily místo výstižnějším pojmům, ale jiné přečkaly dodnes a staly se trvalou připomínkou svého otce. Nemělo by se však díť, aby ve světle úspěchu Jahnova díla bledla osobnost Johanna Christopha Friedricha GutsMuthse, protože i když jeho slovní zásoba nebyla poznamenána takovou jazykovou fantazií jako u Jahna, přeci mu náleží významné místo v tělocvičném pojmosloví. „Gymnastik für die Jugend“ je starším bratrem „Die Deutsche Turnkunst“.

---

¹¹⁰ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 41.

¹¹¹ Ibidem, str. 37-42.

III. kapitola Turnvater Jahn

*„Tam má Němec svou vlast,
Kde stisk ruky stvrzuje přísahu,
Kde v očích hoří věrnost
A láska hřeje v srdci.
Tato země to má být, to je ona!
Tu, udatný Němče, nazývej svou!“
- Ernst Moritz Arndt¹¹²*

Co je to „Turnen“?

Po vystižení Jahnova pojmání původnosti slova „Turnen“ a jazykovém rozboru jednoho konkrétního cviku zahrnutého do tohoto systému je namístě zabývat se problémem samotného významu onoho důležitého pojmu. Do českého jazyka bývá „Turnen“ překládáno jako „tělocvik“ nebo „cvičení“. Jenomže českému výrazu „tělocvik“ mnohem lépe odpovídají starší německé složeniny „Leibesübung“ a Körperübung, kde „Leib“ i „Körper“ znamenají „tělo“, „Übung“ „cvičení“. Pro úplnost dodejme, že v dobových textech se nadto nezdá setkáváme i s poněkud nadřazeným slovem „Gymnastik“. Ze všech vyjmenovaných německých výrazů je „Turnen“ nejmladší a již toto poznání nasvědčuje, že muselo vzniknout, aby pojmenovalo něco nového ve vývoji tělesné kultury. Striktně vzato zní z této příčiny minimálně nepřesně, když Walter Umminger ve své „Die Chronik der Sports“ mluví o rozsáhlém spisu „Gymnastik für die Jugend“ od filantropa Johanna Christopha Friedricha GutsMuthse jako o první „Turnbuch“ nové doby.¹¹³ Kniha totiž byla vydána roku 1793, tedy dávno před tím, než Jahn zavedl pro tělocvik své nové slovo. Na druhou stranu Ummingerovo slovní spojení dokládá, že Jahnem oprášený středověký výraz nabyl postupně značné popularity a především zobecnění. Jelikož se v českém jazyce nedostává rovnocenného ekvivalentu pro pojem „Turnen“ bude v následujícím textu nadále užíván ve svém německém znění pro vyjádření specifické tělesné aktivity.

---

¹¹² „Das ist des Deutschen Vaterland,/ Wo Eide schwört der Druck der Hand,/ Wo Treu hell vom Auge blizt/
Und Liebe warm im Herzen sitzt. / Das soll es sein! Das soll es sein!/ Das, wackrer Deutscher nenne dein!“ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 393.

¹¹³ UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 104. Citlivěji přistupuje k výrazu naopak Erhard Drenkow v článku o založení ceny pojmenované po GutsMuthsovi, když „Gymnastik für die Jugend“ definoval jako první významnou učebnici pro tělesnou výchovu (Körpererziehung) v Německu. Viz: DRENKOW, E. *Zur Stiftung des GutsMuths-Preises*, str. 393.

Co pro samotného Jahn znamenalo „Turnen“, vyplývá z jednoho z jeho dopisů: „*Turnen* = *provozovat gymnastická cvičení*.“¹¹⁴ Gymnastikou se tehdy nerozuměla taková cvičení, která jsme dnes zvyklí pod tímto pojmem chápat, vždyť tenkrát se gymnastika v současném smyslu vlivem Jahn teprve rodila. Na přelomu 18. a 19. století se gymnastikou označovaly téměř všechny tehdy známé cviky, tedy „*Leibesübungen*“, od skákání po jedné noze přes hod oštěpem až po skok z výšky pomocí tyče. Když Jahn přejmenoval gymnastiku na „Turnen“, nešlo pouze o formální změnu názvu, ale, jak již jednou bylo řečeno, též o změnu kvalitativní, projevující se v mnoha ohledech.

Na rozdíl od Basedowa, Salzmana či GutsMuthse, kteří na přelomu 18. a 19. století provozovali „Gymnastik“ s dětmi v rámci školních zařízení, turneři zvali mezi sebe muže kteréhokoli věku a scházivali se na speciálně vybavených prostranstvích či v halách, pro něž se vžilo označení Turnplatz, respektive Turnhalle. Promyšlené uspořádání prvního Turnplatzu z roku 1806 na Hasenheide u Berlína svědčí také o výrazném rozšíření škály provozovaných cviků. Zavedením šedého turnerského stejnokroje se mělo docílit ještě většího setření jakýchkoli stavovských rozdílů, než tomu bylo v případě GutsMuthsových žáků. Uznání si tudíž turner zasluhoval výhradně fyzickým výkonem a agilností, nikoli svým třídním původem a sociálním postavením. Úsilí o rovnostářství není vhodné chápat primárně jako projev nějaké levicové ideologie, kterou z ní budou naopak s oblibou vyvozovat sportovní a turnerské instituce budoucí Německé demokratické republiky;¹¹⁵ Jahn spíše vyvíjel snahu, aby mezi jeho svěřenci zavládl pocit vzájemného respektu, přátelství a solidarity bez ohledu na to, zda člověk přišel na Turnplatz z výstavní vily či nevzhledného domku na periferii města. Kolektivních cvičení se mohl účastnit prakticky kdokoli kromě žen. Dokonce i chudí zájemci, kteří nebyli s to složit roční poplatek 18 grošů, mohli participovat na novém druhu zábavy, pokud prokázali dostatečnou míru nadání a odhodlání. Ve zpoplatnění společného cvičení, v zavedení pevných stanov, které byly uveřejněny na „Dingbaum“ – zřejmě stromu či sloupu - uprostřed sportoviště v Hasenheide,¹¹⁶ v pevné organizaci turnerských aktivit, hierarchizaci účastníků a militarizaci celého hnutí, v tom všem lze spatřovat přerod z indiferentního „Leibesübung“ a filantropistické „Gymnastik“ v důsledněji vedené a řízené „Turnen“. Turner se měl od ostatních lidí věnujících se cvičení odlišovat i svým chováním. „*Svěží, zbožný, radostný, svobodný ... – to je bohatství turnera,*“ prohlášoval Jahn dodávaje:

---

¹¹⁴ Cit. dle: *ibidem*, str. 112.

¹¹⁵ Viz např. periodikum „Gymnastik und Turnen“.

¹¹⁶ KLINGER, H: *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 90.

„*Stát se vzorem, příkladem, člověkem hodným následování – o to má usilovat.*“¹¹⁷ V ideové oblasti došlo k posunu od původního humanismu a filantropismu konce 18. století k adoraci německého národa. Na běžeckých drahách a sportovním náčiní si všichni turneři měli uvědomit příslušnost k jednomu celku. Ne náhodou nahrazoval Jahn pojem „Gymnastik“ a „Leibesübung“ slovem, které mělo poukazovat na souvislost s dávnou rytířskou zábavou a které Jahnovi symbolizovalo lesk středověku a zidealizované Svaté říše římské. Zatímco „Gymnastik“ nebránilo nic v tom, aby jako soubor cviků byla pěstována ve Švýcarsku, Francii nebo Švédsku, „Turnen“ jako hnutí mohlo být pro své zdůrazňování návaznosti na středověk jen německé. Pochopením těchto souvislostí se rázem osvětlí i věta ze závěru biografie Jahna od Ferdinanda Straubeho: „*Jeho dílo sice nalezlo napodobovatele ve všech kulturních národech světa, avšak mistrovství jeho ducha dokáže ocenit jen německý národ.*“¹¹⁸

Již na základě této stručné charakteristiky turnerského hnutí se silný patriotismus a rovnost členů musí jevit jako vůdčí principy nového společenského jevu, které přetrvávají přes celé 19. a 20. století. V různých dobách pak bude Jahnův původní ideový vklad násilně podřizován myšlenkovému klimatu a politickým cílům, čímž se začne proměňovat i význam slova „Turnen“.

Jednoznačně to potvrzuje například článek z periodika „Gymnastik und Turnen“ z roku 1958, vydávaného v Německé demokratické republice: „*Turnen neznamena jen být tělesně činný, ale vyžaduje také politické myšlení a jednání. Turnen neznamena jen zprostředkovávat cvičení, ale také socialisticky vychovávat. V hlavách našich turnerů, zejména těch mladých, musí vládnout ideologický pořádek, který je sám o sobě základem pro velké turnerské výkony pro slávy naší Německé demokratické republiky.*“¹¹⁹ Když 19. června o tři roky později zasedalo v berlínském divadle Maxe Gorkého „Präsidium des Deutschen Turn- und Sportbundes“, vystoupil zde prezident organizace „Deutscher Turn-Verband“ Německé demokratické republiky Erich Riedeberger s projevem, v němž došel k poznání, že teprve nyní nadešel ten správný čas pro naplnění podstaty Turnen: „*Výstavbou socialismu a politikou přátelství byly poprvé na území Německé demokratické republiky vytvořeny opravdové*

---

¹¹⁷ Cit. dle: UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 112. V německém jazyku zní čtyři ideální vlastnosti turnera „frisch, fromm, fröhlich, frei“. Spojením jejich čtyř počátečních písmen „f“ do podoby kříže vznikl turnerský znak. Druhá vlastnost se přitom roku 1846 stala předmětem sváru mezi umírněnou a radikálně-revoluční skupinou turnerů, která odmítala vnašet do hnutí křesťanské prvky, aniž by přitom zohledňovala, že Jahn chtěl pod pojmem „fromm“ rozumět spíše „voran“, tedy „kupředu“. Viz: KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 206 a KRÜGER, M. *Turnerství v Německu...*, str. 137, 147.

¹¹⁸ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 18.

¹¹⁹ Cit. dle: Forschungsgruppe Turnen. *Zur Bildung des Deutschen Turnverbandes*, str. 84.

*společenské podmínky pro uskutečnění Jahnových ideálů a představ.*¹²⁰ Podle něj tak „Turnen“ 19. století teprve předznamenává lidový sport současnosti.

Přes očividný posun obsahu pojmu z pravé strany ideové stupnice na levou nechybí ve většině písemných projevů uveřejňovaných v socialistickém periodiku „Gymnastik und Turnen“ neustálé odvolávání na Jahna jako na otce zakladatele. „Turnen“ tak navždy srostlo s Jahnem a záleželo na každé době, jakou myšlenku z Jahnova ideového odkazu bude protežovat a jakou naopak upozadí, a tím pádem také jak bude chápat samotné „Turnen“. U jedné periody se setkáme se zdůrazněním národotvorných tendencí turnerství, u jiné s podtržením militantního odkazu hnutí, u další s oslavou jeho sociálních aspektů. Nikdy ovšem z „Turnen“ nevyprchá duch vyhraněného patriotismu a silného národního vědomí – sudetští turneři si upraví v době nacismu turnerský znak do podoby nápadně shodné s hákovým křížem,¹²¹ oproti tomu levicový Erich Riedeberger jako i redaktoři „Gymnastik und Turnen“ budou ve spojení s „Turnen“ často užívat přívlastku „vlastenecký“ (vaterländisch), a to s velkým v.¹²²

Není bez zajímavosti, že poslední dobou, jak zjistil během svého bádání Michal Krüger, profesor na Institutu sportovní vědy münsterské univerzity, se mnozí členové tělovýchovných jednot od pojmu „Turnen“ distancují, velká část jeho úplnému obsahu nerozumí, a dokonce na základě výsledků ankety z roku 1992 valný podíl respondentů zaujala k onomu slovu ryze negativní stanovisko: *„Cvičení-turnen připomíná ... ,nemilosrdné nářadí, studené tělocvičny, nucení s slzy', platí za ,vojenský dril a uniformovanost' a pojmy jako ,bratr a sestra turner', ,čestný, zbožný, veselý, volný', turnerský spolek nebo turnerská župa' by mnoho lidí dnes spojovalo spíše s církví anebo Třetí říší.*¹²³ Jelikož je „Turnen“ podvědomě neustále úzce spjato s vroucím nacionalismem a militarismem, neoslovuje dnešní generaci zdaleka tak silně, jako se mu dařilo v minulých staletích, a proto vcelku pochopitelně uvolnilo cestu modernějšímu, neutrálnějšímu a historií méně zatíženějšímu slovu „sport“. Vlivem všech dějinných okolností je zkratka *„v dnešní době sportující populaci pojem turnen cizí“*.¹²⁴

Basedow – Vieth – Salzmann - GutsMuths - Jahn

Při četbě apoteotických biografí i článků o Friedrichu Ludwigu Jahnovi, přehnaně vynášejících jeho přelomovou úlohu ve vývoji německého tělocviku, čtenář někdy bezděky

¹²⁰ Cit. dle: *Festsitzung des neuen Bundesvorstandes*, str. 135.

¹²¹ *Sudetendeutsche Turnbewegung*, str. 47, 49.

¹²² Viz např. jednotlivá čísla „Gymnastik und Turnen“ z roku 1961.

¹²³ Cit. dle: KRÜGER, M. *Turnerství v Německu*, str. 129-130.

¹²⁴ Cit. dle: *ibidem*, str. 132.

nabývá dojmu, jako by před Jahnem na území tehdejší Svaté říše římské existovalo tělocvičné vakuum. Ačkoli bývá zmiňováno i jméno Johanna Christopha Friedricha GutsMuthse, zůstává jeho význam naprosto ve stínu uctívaného a jakoby nedotknutelného Turnvatera Jahna. Třeba roku 1959, 120 let po úmrtí GutsMuthse, byly jeho zásluhy jako „*praotce německého tělocviku*“¹²⁵ oceněny odhalením pamětní desky v místě jeho působiště ve Schnepfenthalu a v „Gymnastik und Turnen“ se objevily dva články k jeho osobnosti.¹²⁶ Skromnost podobných akcí plně vyjde najevo, uvědomíme-li si, jak se k uctění památky Jahna každoročně konaly sportovní hry ve Freyburgu an der Unstrut, místě jeho posledního odpočinku, a zejména nahlédneme-li „Gymnastik und Turnen“ z roku 1961. Tehdy sice vzniklo ocenění „GutsMuths Preis“, udělované za „*vynikající vědecké výkony zásadně ovlivňující teorii a sport socialistické tělesné kultury*“,¹²⁷ ale zároveň uplynulo také 150 let od otevření prvního turnerského sportoviště na Hasenheide před branami Berlína. Nechme ještě jednou promluvit Ericha Riedebergera: „*Naše společná práce v roce 1961 stojí ve znamení 150. výročí založení Vlasteneckého Turnen Friedrichem Ludwigem Jahnem. Celou řadou programů chceme dát národnímu Turnen širokou masovou základnu,*“¹²⁸ pronesl v jednom z interviu na počátku roku. V duchu naplňování tohoto plánu byli pro příklad všichni vedoucí turnerských spolků v podrobné instrukci vyzváni, aby v květnu před zahájením cvičení poučili turnery o přínosu Friedricha Ludwiga Jahna, „*úkolech turnerů při výstavbě socialistické tělesné kultury a rozvoji masových hodin tělocviku v Německé demokratické republice*“.¹²⁹ Nezůstávalo jen u slov. Nespočetné sportovní akce vyvrcholily bombastickými Vzpomínkovými hrami ve Freyburgu an der Unstrut, jichž se zúčastnilo na půl milionu turnerů. Jahnova památka byla uctěna také v pořadí již pátým vydáním jeho spisu „Deutsche Turnkunst“.¹³⁰

Ztotožnění se s podobným jednostranným náhledem na dějiny německého sportu by ale znamenalo trestuhodnou křivdu vůči všem Jahnovým předchůdcům, kteří s velkými obtížemi připravovali cestu k tomu, aby se turnerské hnutí vůbec mohlo prosadit a stát se celoněmeckým vlivným elementem. Pokud má být význam turnerství správně interpretován a pokud má být Jahново učení v této oblasti plnohodnotně pochopeno, nezbyvá než věnovat

---

¹²⁵ Cit. dle: KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 192.

¹²⁶ FRIEDRICH, K. „*Nicht wurzeln, wo wir stehen – nein, weiterschreiten!*“ ..., str. 126 a TÜRKE, W. *GutsMuths' Erbe liegt in guten Händen*, str. 164-165.

¹²⁷ DRENKOW, E. *Zur Stiftung des GutsMuths-Preises*, str. 391.

¹²⁸ Cit. dle: *1961 – 150 Jahre Vaterländisches Turnen...*, str. 3.

¹²⁹ Cit. dle: FISCHER, R. *Unsere Massenturnstunde - Monat April 1961*, str. 70.

¹³⁰ WEDER, H. *Friedrich Ludwig Jahn/Ernst Eiselen...*, str. 756 an.

pozornost alespoň bezprostředním preturnerským aktivitám v oblasti tělesného zdokonalování a jejich ohlasu v tehdejší společnosti.

Nosným motivem první kapitoly bylo přesvědčení, že ke konci 18. století se fyzický stav německých měšťanů pod vlivem nejrůznějších okolností zhoršoval. Za této situace „fyzického úpadku lidského rodu“,¹³¹ se jako první rozhodl zvrátit situaci Johannes Bernhard Basedow (1724-1790) založením nového ústavu pro měšťanské děti, pojmenovaného Philantropinum. Stalo se tak v Dessavě roku 1774. Nejvýznamnější přínos této „školy lásky k člověku a dobrých mravů“ spočíval v zavedení tělocviku do plánu výuky a pěstování nových druhů cviků, shrnutých do tak zvaného dessavského pentatlonu. K němu se řadily běh, skok, šplh, nošení břemen a balancování, pro něž existovaly i různé nástroje a pomůcky.¹³² Již čtyři roky před Jahnovým narozením tedy nalézáme jak mladé cvičitele, tak velmi primitivně zařízené sportoviště. O nějakém masovém hnutí ovšem ještě vůbec nemůže být řeč, neboť kromě Dessavy zůstávaly ostatní školy omezeny na zušlechťování duševní stránky člověka. Tím více překvapuje, jak skrovně je Basedowovo jméno v souvislosti s počátky cvičení a turnerství zmiňováno.

K dessavskému Philantropinu se váže vícero jmen. Kromě Basedowa zaslouží připomínku i Gerhard Vieth (1763-1836), autor spisu „Versuch einer Encyklopädie der Leibesübung“. Vieth teprve čeká na patřičné zohlednění v dějinách sportu. Ačkoli vynikal v několika disciplínách - od jízdy na koni až po bruslení, na Philantropinu neměl dostatek příležitostí, aby mohl podobným dovednostem naučit i své žáky. Zprvu mu v tom bránil tamější ředitel a když sám stanul v čele školy, nepřály mu zase nedřížené úřady. Proto jeho kritici většinou tvrdí, že se mu sice povedlo shrnout ve své encyklopedii dějiny tělesných aktivit, ovšem v praxi neučinil vůbec nic.¹³³

Vůbec nejvýznamnějším odchovancem dessavské školy byl Christian Gotthilf Salzmann (1744-1811), který tam od roku 1781 učil náboženství, ale v roce 1784 zakoupil statek Schnepfenthal, aby zde zřídil vchovný ústav, poskytující všestranné vzdělání.¹³⁴ Ten dosáhl značné proslulosti až s působením vynikajícího a svého času asi i nejvlivnějšího německého pedagoga Johanna Christopha Friedricha GutsMuthse. Studie by se příliš odchýlila od tematické linie, kdyby se jeho osobnosti, činnosti a dílu věnovalo více místa. Kromě toho o něm v předešlých odstavcích už mnoho bylo řečeno. I tak je vhodné zaměřit na něj

---

¹³¹ Cit. dle: UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 104 - citace GutsMuthsova názoru.

¹³² KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 190.

¹³³ LUAKS, G. *Gerhard Ulrich Anton Vieth...*, str. 1054 an.

¹³⁴ UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 109 a Heslo Salzmann, Christian Gotthilf, in: *Brockhaus Enzyklopädie*, díl IXX., str. 123.

alespoň minimální pozornost, protože od GutsMuthse již vede přímá linie k Jahnovu turnerskému hnutí.

Své učitelské nadání, které začal pěstovat již jako student, GutsMuths plně rozvinul až po boku Salzmana na ústavu ve Schnepfenthalu. Ač autodidakt, pečlivým a soustavným studiem rozmanitých pramenů vztahujících se k tělocviku nabyt úctyhodných znalostí. Mnohem významněji přispělo k rozvoji cvičení převedení znalostí do praxe. Na základě dlouhodobých zkušeností si uvědomil nezastupitelnou roli péče o tělo v životě člověka, a usiloval tudíž silou své autority o povýšení tělocviku na plnohodnotný školní předmět. Ba co více, přál si, aby ke cvičení měl přístup a příležitost každý člověk bez ohledu na jeho sociální původ.¹³⁵

Výsledky úvah o poslání tělocviku společně s několikaletými zkušenostmi ze schnepfenthalského sportoviště vložil do svého životního díla – již několikrát zmíněné „Gymnastik für die Jugend“. V první části knihy se vedle skepse vůči společenskému konzervatismu, jak bylo popsáno výše, soustředí na hledání smyslu tělesné aktivity. Při řešení tohoto problému vychází ze znalostí antické společnosti, kterou zaslepeně považuje za bezchybnou a následováníhodnou. Čtenáři je zde na příkladu starořeckých olympijských her pateticky představen průběh velkolepého svátku, je mu ukázána krása těla ušlechtilých gymnastů ve vypjatých pózách, stejně jako vlastenecké ladění celé akce. Nemůže být tedy pochyb o tom, že to muselo být antické Řecko, kde GutsMuths našel podněty pro formulování hlavního cíle své gymnastiky, za nějž označil soulad mezi duchem a tělem. Smysl cvičení nespátřuje v potlačení duševního vzdělání, avšak v souznění „*tělesné dokonalosti přírodního člověka s duchovní kulturou*“¹³⁶ jako odkazem osvícenského věku. Po cestě rozvážné péče o duševní i materiální složku osobnosti by lidské pokolení mělo opět dosáhnout vrcholné dokonalosti vyjádřené řeckým pojmem kalokagathie. „*Usilujeme o dokonalost, ... harmonii, v níž tělo a duše jsou stejně zdatné, stejně silné, ... usilujeme o harmonii obou.*“¹³⁷ S poukazem na antiku dokonce staví formování těla do přímé souvislosti s krásou duše a mravností.

Své úsilí neodůvodňoval GutsMuths pouze vznešenými abstraktními pojmy, naopak považoval cvičení i za nanejvýš utilitární činnost. Na první místo staví posílení zdraví a těla. Člověka cvičení zocelí, učiní odolnějším a připraveným houževnatěji snášet nepohodlí. Dostane-li se poté člověk do nebezpečí, má být podle GutsMuthse schopen rychlejší reakce,

---

¹³⁵ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 28, 29, 33.

¹³⁶ Cit. dle: GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 181.

¹³⁷ Cit. dle: ibidem.

odvahy a duchapřítomnosti, což by rovněž snížilo zbytečné úrazy a úmrtí. Aby rozptýlil obavy, že čas vynaložený na gymnastiku by byl přeci jen hospodárněji využit při studiu a vzdělávání, snaží se zcela správně vysvětlit, že tělocvik udržuje jasnou mysl, a paradoxně tudíž vede k lepším duševním výkonům.¹³⁸ GutsMuthsovi se podařilo jasně a přesvědčivě definovat nutnost tělesného zdokonalování, ačkoli svými úvahami balancoval na hranici reality a idealismu.

Druhou významnou část knihy tvoří důkladná systematizace cviků včetně jejich podrobného návodu na provedení. Na tomto základě si lze také učinit představu o tom, čím vším se žáci na schneppenthalském cvičišti bavili. Na první místo klade GutsMuths v klasifikaci cviků různě modifikovaný skok. Po něm se zabývá během, vrhem, soubojem a šplhem. Zvláštní oddíly vyčlenil i pro udržení rovnováhy, přetahování, přeskok přes lano, a dokonce i tance či vojenské cvičení. Velmi překvapivě musely na tehdejší čtenáře působit pasáže o plavání a otužování, stejně jako třeba skoky skrze oheň, jimiž chtěl GutsMuths předejít panice v případě požárů. Současného čtenáře možná naopak udiví, že autor neváhal do souboru cviků zahrnout také hlasitý projev a rozvláčně analyzované třibení smyslů. Na úplný závěr si GutsMuths ponechal ruční práce.¹³⁹ Při posuzování tohoto pramene je bezpodmínečně mít neustále na paměti, že dílo bylo určeno zejména konzervativním rodičům, vychovatelům a školním zařízením. Aby posílil své argumenty týkající se nutnosti tělesné aktivity, odvolává se GutsMuths často na autoritu antického Řecka a nechává na stránkách „Gymnastik für die Jugend“ promluvit ve svůj prospěch plejádu lékařů a učenců od Hippokrata až po Rousseaua. Vedle toho s neutuchající trpělivostí dopodrobna vysvětluje, k čemu je ten či onen cvik vhodný, ba nezbytný. Způsobem zpracování tématu se GutsMuths zásadně odlišuje od Jahnova uchopení látky v mladším „Deutsche Turnkunst“, neboť Jahn namísto gutsmuthsovského narativního stylu uplatní od téměř čtvrtstoletí později strohý metodický popis. Tato proměna vyplývá ze skutečnosti, že Jahn adresoval svou knihu pro ty, kdo měli o cvičení zájem, zatímco GutsMuths se jako opravdový průkopník v oboru tělocviku snažil fyzickou námahu obhájit před zpohodlněným měšťanstvem.

Přesto byl o jeho přelomovou knihu „Gymnastik für die Jugend“ a metodologii v ní obsaženou záhy projeven nebývalý zájem, takže se dočkala překladu do dánštiny, francouzštiny, švédštiny, řečtiny i angličtiny.¹⁴⁰ Lze proto souhlasit s domněnkou vyřčenou v knize „Geschichte der deutschen Körperkultur“, že „od GutsMuthse vzešly důležité podněty

---

¹³⁸ Ibidem, str. 143-155, 191, 192, 197, 233, 201-225.

¹³⁹ Ibidem, str. 276, 318, 333, 346, 369, 401, 443, 454, 467, 483, 525, 533, 541, 653.

¹⁴⁰ KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 193-194.

k založení novodobého tělocviku“.¹⁴¹ Jen v Německu pozoroval roztrpčelý GutsMuths, že zde jeho učení není pěstováno s takovou vervou, s jakou si představoval.¹⁴² K zmasovění a popularizaci sportu chyběl jen malý krůček – ten učinil právě Friedrich Ludwig Jahn.

Jahnova cesta k „Turnen“

Jahnovo dětství se již částečně stalo předmětem zájmu v jedné z pasáží druhé kapitoly, když byly hledány vlivy jeho pozdějšího nevybíravého chování a vyjadřování. Také na tomto místě je třeba navrátit se do Jahnových mladých let, během nichž se vytvářely bezprostřední předpoklady pro vznik turnerského hnutí.

Vzorným dítětem Jahn rozhodně nebyl. Po výuce, kterou mu zprostředkoval sám otec, se nejraději zdržoval ve společnosti starších mužů rozmanitých zkušeností a pokoutných osudů. Mladého Jahna k nim tehdy nemohl ještě přitahovat zájem o jadrnou lidovou řeč, ani mu nemohla být blízká obhroublost jejich chování, protože byl příliš nezkušený na to, aby si tyto aspekty mohl uvědomit a ocenit je. Obojí ho spíše ovlivnilo než motivovalo. Malého chlapce si společnost získala v první řadě dobrodružstvími, během nichž si mohl osvojit rozličné dovednosti, pro jeho měšťanské vrstevníky vzdálené a možná i odpudivé. „*Od jezdců, kteří do vesnice přijížděli napást své koně, jsem se naučil jít na koni,*“ napsal v dopise svému kmotřenci Franzi Ludwigu Meffertovi, „*jeden grónský jezdec*¹⁴³ *mě naučil plavat, běhání a skákání jsem odkoukal od zvířat, ... Mými učiteli v chůzi byli pašeráci mé rodné vesnice, v jejichž doprovodu jsem došel do Meklenburska.*“¹⁴⁴ Ne nadarmo nazývá Jahn přírodu svou první učitelkou a vždy ji bude považovat za primární zdroj síly člověka.

O mladém Jahnovi se traduje mnoho úsměvných vyprávění. Podle jednoho měl vždy, když provedl něco nepřipustného, vylézt na mohutný topol před rodným domkem a hrozit, že seskočí dolů, pokud mu nebude prominut trest. Jindy měl vyděšeným rodičům přinést domů uloveného srnce jako důkaz, čemu se naučil od pytláků.¹⁴⁵ A při studiích v Salzwedlu měl do okna svého pokoje šplhat po větvích lípy, místo aby použil domovních dveří.¹⁴⁶ Ačkoli musel Jahn svým chováním přidělovat rodičům nejednu starost, biografie taktně a jen v náznacích umožňují uvažovat o konfliktním vztahu mezi ním a jeho okolím. Prostor pro seriózní fakta o jeho mládí vyplňuje naopak pečlivě tvořený stereotypní obraz Jahna jako

¹⁴¹ Cit. dle: EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 44.

¹⁴² Ibidem, str. 39.

¹⁴³ Pod pojmem „Grönlandfahrer“, vyskytující se v původním textu, mohl mít Jahn na mysli nejpravděpodobněji příslušníka migrační skupiny, která nacházela sezonní práci na posádkách holandských rybářů. Blíže viz: BADE, K. *Evropa v pohybu*, str. 32.

¹⁴⁴ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 7.

¹⁴⁵ Hewo. *Man erzählt sich, es sei wahr...*, str. 117.

¹⁴⁶ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 11.

dobromyslného čtveráka enšpíglovských rysů, který sice zlobí a kdekomu dává pocitit hořkost svého humoru, avšak čtenáři nezbyvá než se nad jeho jednáním shovívavě pousmát. Navíc vyprávění často záměrně zvýrazňují Jahnovu mimořádnou tělesnou zdatnost a pohyblivost, aby snad bylo nade vše pochybnost, že Turnvaterem byl Jahn již od narození. Nezískal své nezastupitelné postavení v turnerství náhodou – on byl předurčen. Tak vznikla z příběhů pokřivená představa vyhovující celkovému stereotypu národního hrdiny.

Jedním z typických znaků takového konstruktů je neustálý podvědomý souhlas se vším, co hrdina podniká, přestože jeho jednání ve skutečnosti na ostatní mohlo působit přesně opačným dojmem. Do mimořádně konfliktní situace se během studií Jahn na příklad dostal se svými spolužáky, vychovanými ve zjemnělém duchu podle principů, proti nimž tak vehementně vystupoval GutsMuths. Konflikt probíhal zejména na bázi národní problematiky, avšak dá se předpokládat, že Jahn byl z kolektivu ostrakizován, a to zcela právem, i kvůli své divokosti, síle a jinému způsobu mravů. A přestože proti svým spolužákům používal násilí a galantnost mu byl cizím pojmem, vždy v sekundární literatuře působí mnohem sympatičtěji než jeho protivníci.

Další významný milník na cestě vedoucí k turnerství představuje Jahnova pedagogická činnost. Nejdříve mu do péče byly v meklenburském Neubrandenburgu svěřeny děti svobodného pána barona Leforta, do jehož služeb vstoupil v roce 1803.¹⁴⁷ V osobě Friedricha Ludwiga Jahna se naplnila GutsMuthsova idea dokonalého domácího učitele, alespoň jak to popisují Jahnovy životopisci. Když se GutsMuths v „Gymnastik für die Jugend“ rozčiloval nad špatným přístupem rodičů k výchově svých potomků, nechal svůj meč kritiky padnout i na šíji vychovatelů, kteří mají přispívat k fyzickému úpadku mládeže: „*Naši soukromí vychovatelé jsou ještě velmi málo obeznámeni s tím, co náleží k fyzické výchově; ale všichni, téměř bez výjimky, jsou vykonavateli rodičovské vůle.*“¹⁴⁸ Do svého výchovného programu se Jahn na rozdíl od většiny domácích učitelů snažil v duchu GutsMuthsova znovuoživení idey kalokagathie zakomponovat jak péči o duchovní složku svých svěřenců, tak v příhodné míře i rozvoj jejich tělesné zdatnosti.

Od barona Leforta přešel Jahn po jednom roce do Torgelowa, aby se zde věnoval výchově dětí sklářů Streckera a Martense. Postupně dávali k Jahnovi na starost své děti i ostatní pracovníci hutě.¹⁴⁹ Pro něj samotného znamenala práce s kolektivem dvaceti až třiceti dětí novou zkušenost a důležitý předpoklad k pozdější dokonalé organizaci prvního

---

¹⁴⁷ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XI.

¹⁴⁸ Cit. dle: GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend ...*, str. 124.

¹⁴⁹ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 26.

berlínského Turnplatzu, kterému se akce s dětmi začínají připodobňovat rovněž v kvantitativním ohledu. Dětem Jahn nevysvětloval jen principy správného běhu a skákání, ale chodil s nimi i plavat, jindy čas s nimi věnoval šplhání, a dokonce i zápasům. A také je naučil „rozpoznat, jak krásné to může být v chlapecké společnosti“.¹⁵⁰ Se zjevnou idealizací společnosti kolem Jahna včetně jeho samého se v mnohem větší míře setkáme až na Hasenheide, ale již zde v Torgalow nabývá Jahn rysů oblíbeného, ba milovaného učitele, jehož všichni žáci, sdružující se v dokonale přátelském duchu, cítí nejen jako nepopiratelnou autoritu, ale také jako druhého otce, a jehož postavení stvrzuje nejen legendární čin. Je proto příznačné, že v představě lidí a životopisců, konkrétně například u Ernsta Franka, vyrostl Jahn zákonitě do monumentálních rozměrů: „*Jahn musel v těchto letech určitě být velký, silný muž, který činil na své žáky dobrý dojem také kvůli svému statnému vzhledu.*“¹⁵¹

Rokem 1809 dospěl Jahn k závěrečnému milníku na cestě k Turnen. Toho roku přesídlil do Berlína, aby se ucházel o místo na tamější univerzitě. V pruském hlavním městě tehdy nebylo cvičení úplně neznámé a bylo by omylem domnívat se, že se objevilo až po příchodu Friedricha Ludwiga Jahna. Značné proslulosti¹⁵² dosáhl například „Plamannschen Anstalt“, výchovný ústav doktora Johanna Ernsta Plamanna,¹⁵³ jenž své zařízení spravoval v duchu učení Johanna Heinricha Pestalozziho.¹⁵⁴

Jako učitel vstoupil do „Plamannschen Anstalt“ mladý student architektury a matematiky Friedrich Friesen.¹⁵⁵ Později se stal vřelým přítelem Friedricha Ludwiga Jahna, který zanechal v úvodu „Die Deutsche Turnkunst“ nejkrásnější a často citovanou charakteristiku Friesena, považovanou za opravdový výron cituplné úcty k předčasně zemřelému příteli: „*Friesen byl*

---

¹⁵⁰ Cit. dle: ibidem, str. 26.

¹⁵¹ Cit. dle: ibidem, str. 26. a 27. Pravda přitom vypadala zřejmě trochu jinak. Když v červenci roku 1936 podrobil Alfred Dieck, spolupracovník Landesanstalt für Volkheistkunde, pečlivému výzkumu Jahnovy ostatky, zaznamenal také délku kostí stehenní a holenní. Na základě pozdějších výpočtů se dospělo k závěru, že odpovídají-li tyto míry skutečnosti, musel Jahn měřit přibližně 167 cm. Kromě toho se z jeho portrétů v poznámek usuzuje, že se tělesnou konstitucí blížil pyknickému typu. Viz: GRIMM, H. *Zu einer Niederschrift über die Gebeine von Friedrich Ludwig Jahn*, str. 135-139.

¹⁵² Ferdinand Straube uvádí, že jedním ze žáků ústavu měl být později například i Otto von Bismarck-Schönhausen. Viz STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 6.

¹⁵³ GÜNTHER, K. und Kol. *Geschichte der Erziehung*, str. 223.

¹⁵⁴ O jménu Pestalozziho, GutsMuthsova vrstevníka a propagátora tělocviku ve školách, dosud nepadla zmínka, protože místem jeho reformy bylo Švýcarsko, nikoli území Svaté říše římské. Shodně s GutsMuthsem zdůrazňoval harmonii mezi oběma složkami lidské osobnosti, ovšem na rozdíl od svého německého kolegy, využívajícího ke cvikům rozličných náčiní, praktikoval Pestalozzi systém prostného kloubového cvičení. Jelikož se díky svému hlubokému sociálnímu citění zaměřoval zejména na nejnižší složky obyvatelstva, dostalo se mu později nadšeného ohlasu zejména v marxistické literatuře, která jej vyvyšovala jako demokrata dbajícího o proletářské děti. Viz: UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 110 a KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 196-198.

¹⁵⁵ LEUTNAR, K. *Deutsche, auf die wir stolz sind*, str. 172.

vzkvétající muž v rozpuku mládí a krásy, bezchybný na těle i na duši, plný nevinnosti a moudrosti, výřečný jako jasnovidce; postavou Siegfrieda, velkého talentu a milosti, jehož milovali mladí i staří.“¹⁵⁶ Od roku 1808 se Friesen snažil o rozšíření palety cviků při hodinách gymnastiky na ústavu doktora Plammanna. Jako vynikající šermíř, „neúnavný, když jeho ruka uchopila železo“,¹⁵⁷ obohatil GutsMuthsovy a Viethovy cviky o cviky nářadové, o znalost používání zbraní a o bojové hry. Není proto divu, že rok před příchodem Jahna do Berlína to byl zřejmě Friesen, kdo inicioval vznik pololegálního spolku „Fechtverein“ a kdo se postavil do jeho čela.¹⁵⁸

Friedrichu Ludwigu Jahnovi nebylo v jeho žádosti o práci na univerzitě vyhověno, proto hledal alternativní uplatnění, které paradoxně našel na gymnáziu Zum grauen Kloster,¹⁵⁹ onom gymnáziu, kde v mládí zažíval nepochopení a hořké chvíle. Dětem nižších tříd gymnázia poskytoval výuku ve svých oblíbených předmětech německém jazyku a dějinách, ale kromě toho také v matematice.¹⁶⁰ Se svými novými žáky začal rovněž provádět cviky v přírodě, jako to kdysi činíval se svěřenci v Torgalow a krátce možná dokonce i ve Schnepfethalu.¹⁶¹ Pro své úmysly si zvolil vhodné prostředí před branami města Berlína, známé mezi obyvateli jako Hasenheide. Tam umožňoval chlapcům utopit myšlenky na studium v různých zábavných hrách a gymnastických cvičeních od skákání až po cviky na větvích stromů, které později nahradí hrazda. Tak se zrodil fenomén německého „Turnen“.

Současně s působením na gymnáziu Zum grauen Kloster přijal Jahn učitelské místo i v „Plammanschen Anstalt“. Pro další vývoj turnerství je mimořádně důležité, že zde Jahn navázal úzké vztahy s lidmi, kteří se později stanou jeho nejbližšími spolupracovníky a přáteli. Na prvním místě musí být jmenováni již jednou připomenutý Friedrich Friesen a dále Ernst Eiselen. Druhému z nich náleží podíl na vzniku metodické knihy „Die Deutsche Turnkunst“ a zásluha na vedení turnerství v době, kdy se Jahn odebral bojovat

¹⁵⁶ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 11.

¹⁵⁷ Cit. dle: ibidem, str. 11.

¹⁵⁸ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 64-65.

¹⁵⁹ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*. str. 17.

¹⁶⁰ ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 4.

¹⁶¹ Zůstává nezodpovězenou otázkou, jestli se někdy událo setkání mezi Friedrichem Ludwigem Jahnem a Johanem Chistophemem Friedrichem GutsMuthsem, dvěma osobnostmi s největším vlivem na počátky německého sportu. O možném zkřížení životních cest velmi neurčitě mluví pouze biografie Ernesta Franka. Podle něj mohl Jahn pobývat ve Schnepfethalu někdy v období mezi lety 1807-1809. Z této tajemné dvouleté periody obecně pochází dosti málo zpráv o tom, co Jahn ve skutečnosti dělal. Jak bude řečeno později, ví se v podstatě jen to, že cestoval po německých státech, aby připravoval podmínky pro národní povstání proti Francii. Je tedy možné, že během cest se dostal až do Philantropina, kde GutsMuths vyučoval gymnastiku. Frank argumentuje mimo jiné tvrzením, že GutsMuthsovy spisy o plavání a cvičení prý nesou stopy Jahnova slohu, což je domněnka vskutku velmi odvážná. Jelikož však neexistuje zmínka o něčem podobném v žádné jiné studované sekundární literatuře, natož že by se někde psalo o setkání oněch dvou mužů, lze Frankova slova považovat jen za neověřenou informaci podnětující k dalšímu bádání. Viz: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 38.

proti Napoleonovi a kdy byl mezi lety 1820 a 1842 perzekuován.¹⁶² Vedle Friesena a Eiselena se na ústavu Jahn seznámil i s Heinrichem Harnischem, dalším ze svých pomocníků při organizaci turnerství a sportoviště na Hasenheide,¹⁶³ kde k oficiálnímu zahájení organizovaného cvičení došlo roku 1811.

„Turnplatz“ na Hasenheide a jeho vznik

Mluví-li se o Hasenheide jako o prvním „Turnplatzu“, neznamená to, že by předtím žádná jiná sportoviště neexistovala. Pokud se v úvahu vezmou významové nuance jednotlivých pojmů, pak se dospěje k závěru, že Hasenheide představuje první prostor, jenž sloužil těm, kdo sami sebe považovali za turnery, zatímco před rokem 1811 se cvičící lidé, nazývaní jako „gymnasté“, scházeli na prostranství, pro něž má německý jazyk výraz „Gymnastikplatz“ respektive „Übungsplatz“. Na takovém místě cvičil s dětmi již Basedow v Dessavě, GutsMuths ve Schnepfenthalu či Friesen v Berlíně. Ačkoli již v nahrazení slova „Gymnastikplatz“ novým pojmem „Turnplatz“ se dá vytušit kvalitativní proměna a zdokonalení, nebyla starší místa pro gymnastiku lečjakými loukami bez jakéhokoli zařízení, ba znamenala dokonce významný předstupeň moderněji a důmyslněji koncipovaných „Turnplatzů“. Přinejmenším to platí o GutsMuthsově schnepfenthalském cvičišti, které měl zřejmě v duchu před očima, když charakterizoval v „Gymnastik für die Jugend“ vzorový „Übungsplatz“. A jestliže někde vznikaly školy podle schnepfenthalského vzoru, zajisté učitelé tělocviku či jiní vychovatelé dbali, aby i jejich sportoviště odpovídalo na svou dobu nejpokrokovější představě GutsMuthse.

Na „Gymnastikplatzu“ muselo být na základě GutsMuthsových úvah především dostatek místa pro všechny cviky a hry. Nezbytnou součástí se mu jevilo stromořadí a jiné skupinky stromů, které by poskytovaly stín při letním žáru, ovšem které by nadto sloužily i jako nástroj při šplhání a jako vymezení dráhy při běhu nebo jiných cvicích. Při skocích se vyhledávala písčité část prostranství, jinak většina cviků vyžadovala pevný, rovný podklad. Přes sportoviště se měl vinout potok, aby chlapci měli po ruce přirozenou překážku pro nacvičování skoku do dálky. Když se žáci přetahovali lanem, bylo třeba využít rovnou plochu sportoviště, pokud měl být souboj spravedlivý. Naopak v případě bojových her vyhovoval více rozmanitý terén, v němž by se daly provádět drobné manévry.¹⁶⁴

---

¹⁶² *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns*, str. 51.

¹⁶³ *Ibidem*, str. 50.

¹⁶⁴ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 266, 267, 284, 306, 310, 313, 323, 372, 395, 451, 479, 537, 538.

Z dosud prostudované literatury se nepodařilo vyčíst, jestli gymnastická sportoviště vzniklá podle GutsMuthsova vzoru v jiných částech říše dodržovala všechny náročné požadavky z „Gymnastik für die Jugend“. Ani o cvičišti v ústavu doktora Plamanna se nedá při současné znalosti literatury a pramenů říci cokoli podrobného, ovšem lze vyslovit domněnku, že většina gymnastů se snažila GutsMuthsovy rady zohlednit. I Jahn, obeznámený se starší dostupnou tělovýchovnou literaturou, měl zajisté při zakládání svého prvního „Turnplatzu“ na Hasenheide na paměti poznatky všech svých předchůdců, které pomocí vlastních úprav, zásahů a inovací dokázal přivést téměř k dokonalosti.

Na louku rozkládající se tehdy jižně od Berlína se Jahn vydával s žáky již od roku 1810.¹⁶⁵ Počátky cvičení na Hasenheide zachytil sám ve slavném úvodu z „Die Deutsche Turnkunst“ s takovou mírou poetičnosti, že se stala oblíbenou citovanou pasáží řady autorů.¹⁶⁶ Ve spisech zrozených různými ideologiemi se tím mělo s pýchou poukázat na to, z jak skromného pramínku se postupně rozrostl mohutný proud, zaplavující úspěšně celé Německo a vlévající mu sílu do jeho ochablých údů. „*V krásném jarním čase roku 1810 chodívalo se mnou o volných středečních a sobotních odpoledních z počátku málo žáků na louky a do polí, ale potom jich bylo stále více a více,*“ vzpomíná Jahn. „*Počet rostl a začaly se hrát různé hry a provádět jednoduchá cvičení. Tak to pokračovalo až do psích dní, kdy se sešla spousta chlapců, kteří se ovšem brzy poté rozutekli. Avšak vyčlenilo se jádro, které stálo pevně při sobě jako kmen i v zimě.*“¹⁶⁷ Když chladné dny zabránily vykonávat venkovní cviky, převzal iniciativu Friedrich Friesen, aby žáky naučil šermu a střelbě.

Od nadcházejícího jara připravoval Jahn se svými věrnými žáky malý prostor před Berlínem pro účely pravidelného cvičení, takže již 19. června téhož roku mohl být „Turnplatz“ prvním všeobecným tunerským dnem uveden do provozu.¹⁶⁸ Nadšení zdaleka nezasáhlo celý Berlín, neboť se objevili rovněž tací, kteří z výše objasněných důvodů pohlíželi na cvičení s despektem a nedůvěrou. Od vydání GutsMuthsova nejvýznamnější díla totiž uplynulo teprve necelých dvacet let, což je příliš krátká doba, aby se během ní mentalita měšťanů vyprostila z krusty konzervatismu a nechala v sobě vzklíčit lásku k aktivnímu

---

¹⁶⁵ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XII.

¹⁶⁶ Přímá citace např. viz: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 61-62; EICHBERG, H. *The Enclouser of the Body...*, [online], [cit. 2008 - 05 - 04] Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/view/260474?seq=7&Search=yes&term=eichberg&list=hide&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DEichberg&item=1&ttl=27&returnArticleService=showArticle>>. V modifikované verzi užívá onu pasáž Ferdinand Straube: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 7. Dále ji lze nalézt u EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 73 a SCHRÖDER, W. *Die Anfänge des deutschen Turnens*, str. 46.

¹⁶⁷ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 9.

¹⁶⁸ SCHRÖDER, W. *Die Anfänge des deutschen Turnens*, str. 45.

pohybu. Téměř všichni autoři věnující se osobě Jahnova proto neopomenou upozornit na nepochopení ze strany Berličanů, s nímž se Hasenheide od počátku musela potýkat, a jako důkaz stereotypně používají další proslulou pasáž z „Die Deutsche Turnkunst“: „*Ale také zde to zpočátku znamenalo: ‚Zase nějaké nové šílenství, zavádět staré německví.‘ Nežůstalo pouze u toho. Předsudky byly čas od času roznášeny jako písek v moři. Jak známo, neměly nikdy rozumný základ, protože by bylo bývalo směšné vyvracet slovy to, za co jasně mluvila práce.*“¹⁶⁹ Jahn si přál sice, aby vhodné uspořádání sportoviště umožňovalo všem divákům a případným zájemcům bez problémů z povzdálí pozorovat, co se na Hasenheide děje, jelikož se jednalo o jistý druh propagace celé aktivity a jelikož „*se veřejným cvičením potřou všechny ... předsudky*“.¹⁷⁰ Navíc zcela správně odhadl, že činnost prováděná v utajení za zavřenými dveřmi by vyvolávala dojem obskurnosti. Mezi mnohými zvědavci se avšak k Hasenheide vydávali i lidé nepřející novému hnutí, jež výuku tělocviku z povzdálí rušili a pro něž Jahn podle skupiny prodavačů koláčů zavedl obecný výraz „koláčníci“ (Kuchenbäcker).¹⁷¹

Vzhled Hasenheide

Vzhled Hasenheide si, na rozdíl od předchozích sportovišť, s pomocí vzpomínek účastníků, dobových obrázků i sekundární literatury dokážeme představit relativně velmi plasticky. V porovnání s GutsMuthsem, který ve svém díle mluvil o cvičišti povrchně a útržkovitě jen v souvislosti s popisem jednotlivých cviků, přišel Jahn s mnohem jasnější představou, pro niž dokonce vyčlenil ve své knize „Die Deutsche Turnkunst“ samostatný oddíl.¹⁷² Ačkoli se nedá předpokládat, že by ideální vize sportoviště přesně odpovídala vzhledu Hasenheide, alespoň se mu zřejmě z velké části podobala.

Averze vůči všem nepřítelům turnerství společně s úsilím zabránit neomaleným divákům vstupovat na sportoviště se promítla také do uspořádání „Turnplatzu“ na Hasenheide. Kolem celého prostoru byla postavena zídka zamezující vstupu pozorovatelů a kolemjdoucích.¹⁷³ O několik let později, když se proud „Turnen“ začal rozlévat z Berlína do ostatních německých zemí, doporučoval Jahn, aby každé sportoviště obklopovaly pásy příkopů, trnitého keře a jakýchsi závor, jinak by se totiž podle jeho obav na prostranství mohl dostat dobytek

¹⁶⁹ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 10.

¹⁷⁰ Cit. dle: ibidem, str. 177.

¹⁷¹ Jahnův dopis turnerovi Zernialovi ze 7. 11. 1815 a následná poznámka k tomuto dopisu. Viz: *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*, str. 64.

¹⁷² JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 148-155.

¹⁷³ KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 90.

a drůbež, který by ho znečistil výkaly.¹⁷⁴ Strach z drůbeže a dobytka zřejmě nebylo to jediné, co Jahna přimělo k podobným opatřením.

Kde to bylo možné, navrhoval začlenit do ohrazení „Turnplatzu“ i listnaté stromy. Shodně s GutsMuthsem přisuzoval Jahn stromům velký význam. Výše zmíněné argumenty svého předchůdce vztahující se k důležitosti stromů pro gymnastiku doplnil Jahn zejména postřehem o využití stromů jako vhodné bariéry proti větru.¹⁷⁵ Ne náhodou se tedy Hasenheide nacházela uprostřed lesa.¹⁷⁶ V Jahnových očích nemohl být žádný „Turnplatz“ považován za dostatečně vybavený, pokud v něm chyběly stromy, a objevil-li se přeci jen nějaký takový, musela se zeleň bezpodmínečně vysázet.¹⁷⁷ Rovněž interiér Hasenheide musel být z tohoto hlediska zdokonalován. Přestože v něm zřejmě od počátku vytvářely stromy rozhraní mezi jednotlivými cvičišti, ukázal se tento stav brzy jako nedostačující. Mnohé slabiny se podařilo vyřešit při velkých úpravách Turnplatzu v roce 1817. „*Dráhy pro skokany se vinou ... pod starými buky, takže oči skokanů již neoslepuje slunce,*“¹⁷⁸ informoval hrdě Jahn jednoho z adresátů svých dopisů. Pomocí stromů, jak dále píše, se podařilo vylepšit i hřiště, které se od té doby z jedné strany hroužilo do stínu lip, a zkvalitnění se dočkaly také běžecké dráhy: „*V polovině stojí dvě lípy, v každé osmině dva jasany, ve zbytku duby, javory, jilmy, buky.*“¹⁷⁹

Ještě na jednom místě se na Haseneheide tyčily stromy, tentokrát seskupené do podoby prstence obepínajícího centrální prostor, který Jahn označoval zvláštním německým výrazem bez českého ekvivalentu - „Tie“.¹⁸⁰ Na Hasenheide, stejně jako na jiných pozdějších „Turnplatzech“, používal Jahn slovo pro označení „*místa shromáždění, odpočinku, pobavení a místa společenského.*“¹⁸¹ V rámci sportoviště Jahn totiž striktně rozlišoval prostor určený ke cvičení, kde muselo být vše, včetně rozmluvy, podřízeno této činnosti, od prostoru, na němž turneři trávili chvíle odpočinku. Ve stínu košatých stromů kolem „Tie“ nechal Jahn

---

¹⁷⁴ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 150.

¹⁷⁵ Ibidem, str. 149.

¹⁷⁶ KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 90.

¹⁷⁷ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 150.

¹⁷⁸ Cit. dle: *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns*, str. 88.

¹⁷⁹ Cit. dle: ibidem, str. 88.

¹⁸⁰ KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 90. Vzhledem k absenci pojmu ve slovníku bratří Grimmů nezbyvá než spolehnout se na zjištění Ernsta Franka, podle něhož pochází slovo ze starohornoněmčiny a středohornoněmčiny, kde pojmenovávalo shromaždiště národa či spíše lidu (Volksversammlungsplatz). Viz: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 64. Frankově teorii mimo jiné odpovídá také Jahnova záliba v ožívování německých historismů

¹⁸¹ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 176.

dokonce zřídít lavičky,¹⁸² aby si zde „*ti, kteří právě dorazili a ti, kteří jsou unaveni cvičením, dobře odpočali a aby si tu přátelé mohli mezi sebou leccos sdělit*“.¹⁸³

Uprostřed shromaždiště se terén mírně vyvyšoval do podoby pahorku, nazvaného „Dingstatt“, z jehož náhorní plošiny se měl naskytnout dobrý výhled na celé sportoviště. Na nejvyšším, a tím jakoby i nejčestnějším bodu „Turnplatzu“ byl zároveň upevněn zvon, určený ke svolávání turnerů. Také tu byl umístěn turnerský deník a předmět s dalším zvláštním německým názvem - „Dingbaum“.¹⁸⁴ Na něj připevnil Jahn zřejmě po starogermánském vzoru na černých deskách řád a pravidla turnerů.¹⁸⁵ V celé symbolické koncepci „Tieplatzu“, blížíci se téměř charakteru posvátného germánského obřadiště, se očividně zrcadlí Jahnova touha vzkřísit ryzí a nezkažené němectví.

Zvon na vrcholku „Dingstattu“ rozděloval odpolední výuku cvičení do dvou fází. Během první si každý turner volil sám, na jaký cvik vynaloží přiřčený čas. Po přestávce k odpočinku se turneři seřadili do skupin podle věku a odebrali se na jednotlivá cvičiště, kde se každý oddíl věnoval již pouze těm cvikům, které byly na onen den předepsány. Za jednu z klíčových zásad turnerství totiž Jahn považoval všestranné tělesné nadání, proto se jeho svěřenci nezdokonalovali pouze v jediné disciplině, nýbrž se podrobovali rozmanitým fyzickým aktivitám.¹⁸⁶ Aby dosáhl svého nesnadného cíle, vybavil Jahn Hasenheide četnými tělocvičnými nástroji, z nichž některé byly inspirovány GutsMuthsovými vynálezy, zatímco jiné, do té doby zcela neznámé, se poprvé objevily právě zde.

Pokus o rekonstrukci aktivit na rané Hasenheide

V prvním roce své existence byla Hasenheide zřejmě vybavena ještě velice skromně, ačkoli se zde scházivaly na dvě stovky žáků z gymnázia Zum grauen Kloster a výchovného ústavu doktora Plamanna.¹⁸⁷ Při současné znalosti literatury a pramenů není možné zodpovědět otázku, zda Jahn již v roce 1811 nosil v hlavě například představu bradel a neumístil je na Hasenheide v první fázi jen pro nedostatek financí, anebo zda ho podoba

¹⁸² KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 90.

¹⁸³ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 176.

¹⁸⁴ Ibidem, str. 176. Pro slovo „Ding“, které svými etymologickými kořeny tkví nejspíše v prastarém výrazu pro shromáždění germánských kmenových předáků – „thing“, vypočítává Slovník bratří Grimmů řadu latinských ekvivalentů, mezi nimi mimo jiné právní pojmy „causa“, „judicium“, „forum“, „conventus“. Do českého jazyka by se daly převést jako „právní záležitost“, „soudní nález“, „sněm“, „schůze“, či dokonce „soud“. Slovo „Dingbäume“ pak chápali autoři slovníku jako „regula et septa iudicii“, tedy již jako produkty soudů. Viz: Heslo *Ding a Dingbäume*, in: GRIMM, J. und W. *Deutsches Wörterbuch*, díl II., str. 1152 a 1169.

¹⁸⁵ KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 91.

¹⁸⁶ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 169.

¹⁸⁷ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 66. a ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 4.

zmíněného náradí napadla až v pozdějších letech, když se počet turnerů rapidně zvýšil. Nicméně jak informuje Ernst Frank, společně s upravením běžecké dráhy se Jahnovi a jeho žákům podařilo v první polovině roku 1811 instalovat pouze náčiní pro skok, šplh a udržení rovnováhy.¹⁸⁸ Nejasnosti vyvstávají kolem hrazdy. Tvrzení Jürgena Leiricha, že do zavedení hrazdy (Reck) v roce 1812 se na Hasenheide využívalo jen vodorovné větve,¹⁸⁹ je vyvráceno pasáží ve Frankově biografii, kde hrazda figuruje mezi prvními nástroji, ale pod neobvyklým názvem „Hangelreck“, přeložitelným jako „závěsná hrazda“.¹⁹⁰ Z obou výpovědí lze vyvodit závěr, že než byla na sportovišti roku 1812 vztyčena opravdová hrazda, museli turneři vystačit pravděpodobně s pouze jakousi hrazdou provizorní.

Pokud se srovná raná Hasenheide se cvičišťem ve Schnepfenthalu, vyvstanou jak četné Jahnovy inovační zásahy, tak i mnohé shody, které potvrzují dlouhodobý vývoj cviků a náčiní. Nápadně se to projevuje například u kladiny, za jejíhož vynálezce se dokonce považuje již Basedow.¹⁹¹ Za jeho časů se ovšem ještě jednalo o opravdovou kládu čili vodorovně upevněný a větví zbavený kmen stromu. Větších změn kladina nedoznala ani u GutsMuthse, ani u Jahna, neboť ještě v „Deutsche Turnkunst“ vychází Jahn přesně ze starších poznatků, spočívajících v upevnění klády ve dvou rámových konstrukcích, které umožňovaly nastavit požadovanou výšku kmene nad zemí.¹⁹² Výraznější změnou prošlo jen označení nástroje. Zatímco GutsMuths mluvil v souvislosti s kladinou vcelku trefně o „Balken“,¹⁹³ sloužícím v němčině pro pojmenování klády či břevna, Jahn zařízení přejmenoval na „Schwebebaum“,¹⁹⁴ opisem převedeno na „strom určený k balancování“. Dnešní terminologie učinila kompromis mezi oběma výrazy, když kladinu nazývá jako „Schwebebalken“.

Rovněž náčiní potřebné ke šplhu, žebřík a tyče, znaly už přinejmenším děti ve Schnepfenthalu. Ty dokonce pod vedením GutsMuthse uměly šplhat i po laně, které však ve výčtu prvotního vybavení Hasenheide z prozatím neobjasněných důvodů chybí, ačkoli s ním Jahn v „Deutsche Turnkunst“ počítal. U Jahna se kromě moderních pojmů pro dávno známé předměty a úkony lze nově setkat, nikoli ale ještě na rané Hasenheide, s náčiním zvaným „Klettermast“, pod nímž se rozuměl sloup ke šplhání. Vznikl ohoblováním

---

¹⁸⁸ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 63.

¹⁸⁹ LEIRICH, J. *Zur Geschichte unserer Turngeräte*, str. 9.

¹⁹⁰ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 63.

¹⁹¹ LEIRICH, J. *Zur Geschichte unserer Turngeräte*, str. 9.

¹⁹² JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 79.-80.

¹⁹³ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 49.

¹⁹⁴ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 79.

kmene a od běžné tyče ke šplhání se odlišoval svou tloušťkou.¹⁹⁵ Na GutsMuthsově cvičišti by se „Klettermast“ hledal marně, protože schnepfethalský učitel využíval ke šplhání po širších kmenech přímo stromy rostoucí na cvičišti.

Když podle Ernsta Franka stálo v roce 1811 na Hasenheide také dvoje náčiní, jež turneři znali pod pojmem „Springel“,¹⁹⁶ neznamená to, že by tam skákali přes kozy, jak by se dalo chápat s využitím slovní zásoby současné němčiny. Neologismem „Springel“ označil Jahn důležitou pomůcku připomínající moderní stojany s posuvnými laťkami, které zavedl opět GutsMuths, aniž by jej však dokázal pojmenovat: „*AB jsou dva sloupky opatřené stojánky ... Od země až k vrcholku jsou rozděleny na deset dílů. ... ab je přímý prut, nanejvýš palcové tloušťky,*“¹⁹⁷ vodorovně zafixovaný stojánkovými kolíky. Přestože se Jahn pokoušel zařízení vylepšit, znamenal jeho „Springel“ paradoxně krok zpět. Místo laťky totiž prostrčil dírkami ve stojáncích rudý provaz, vypnutý pomocí dvou pytlů s pískem. Na Hasenheide se zařízení používalo pro skok vysoký a pro skok o tyči,¹⁹⁸ opět cviky známé ze Schnepfethalu. Již na počátku Hasenheide Jahn důmyslněji než GutsMuths vyřešil rozběhovou dráhu pro skokany. Pro ni GutsMuths jen doporučoval, aby byla rovná a neklouzala,¹⁹⁹ ovšem Jahn pro rozběh už vyčlenil speciální prostor, jemuž dal označení „Springgraben“.²⁰⁰

Z původního vybavení Hasenheide zbývá ona problematická hrazda. Jak bylo uvedeno o několik řádků výše, nejstarší hrazda na Jahnově „Turnplatzu“ se asi lišila od pozdější vylepšené verze, což také podmínilo cviky, které na ní mohly být prováděny. S největší pravděpodobností ještě nesloužila k výmykům a podobným cvikům, ale jen k posilování paží. Jestliže je tato domněnka správná, nejednalo se o nic více než o kopii ze Schnepfenthalu, kde GutsMuths upevnil do země dva sloupky, na nichž příčně spočinulo břevno. „*Pod břevno se umístí lavička; cvičící na ni vystoupí ... a chytanou se břevna.*“²⁰¹ Poté se lavička odstranila a mohlo se začít s posilováním.

Přestože Frank o žádných jiných náčiních na rané Hasenheide nehovoří, bylo by zvláštní, kdyby se tam kromě výše uvedených cviků nic dalšího nekonalo. Bezpochyby lze vyloučit cvičení na bradlech a koni, jež se staly doplňkem tělocvičného vybavení až později. Vzhledem k původnímu prostému vybavení lze vyjádřit domněnku, že ani vrhy kvůli chybějícímu nářadí jako oštěp či koule nemohly být prováděny. Obdobně zůstává otázkou,

---

¹⁹⁵ Ibidem, str. 99.

¹⁹⁶ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 63.

¹⁹⁷ Cit. dle: GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 285.

¹⁹⁸ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 50, 52.

¹⁹⁹ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 284.

²⁰⁰ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 49-50.

²⁰¹ Cit. dle: J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 373-374.

zda prvním turnerům bylo umožněno skákat přes lano a přetahovat se s jeho pomocí, když se museli obejít bez lana na šplhání. Naopak mnoho disciplín speciální prostředky nevyžadovaly, tudíž je možné, že byly praktikovány od samého počátku „Turnen“. Řadily se k nim například různé druhy přetahování rukama, zvedání a nošení břemen, prostné cviky anebo rozličně modifikované zápasy. „*Také plavání ... se od počátku stalo pevnou součástí Turnen,*“²⁰² ovšem Jahn o plavání na rozdíl od GutsMuthse, jenž principům této disciplíny zasvětil v „*Gymnastik für die Jugend*“ nemalou pasáž, nenapsal v „*Die Detusche Turnkunst*“ ani slovo. Vysvětlení pro tuto překvapivou skutečnost se prozatím nepodařilo vypátrat. Možná tomu mohlo být proto, že významu plavání se Jahn věnoval již v oddíle o výchově v o šest let mladším „*Deutsches Volkstum*“, v němž ve vlasteneckém afektu nechal mimo jiné strhnout k prohlášení, že plavání musí být „*hlavním uměním řekami protkaného Německa,*“ zvláště, když „*my Němci ... měli vůbec první plavce v Evropě.*“²⁰³ S myšlenkou výuky plavání na Hasenheide přišel zřejmě Friedrich Friesen a jemu asi byly plavecké hodiny i svěřeny, jelikož samotný Jahn jej považoval za odvážného plavce, „ *kterému žádný z německých toků není dosti široký a dosti prudký.*“²⁰⁴ Zprvu se plavání nacvičovalo zřejmě přímo v některé z berlínských řek, protože první plovárnu zřídil Friesen v Berlíně až roku 1811.²⁰⁵ Nedá se vyloučit, že by Friesen neposkytoval svěřencům rovněž základy šermu, ale ani ten Jahn nezařadil do systému „Turnen“. Podobně jako v případě plavání učinil Jahn zmínky o šermu, byť velmi stručně, už v „*Deutsches Volkstum*“, a nepovažoval proto asi za nutné opakovat své argumenty.²⁰⁶ Na program turnerských odpolední se šerm navíc dostal až v zimních měsících, kdy Friesen, jak již jednou bylo uvedeno, poskytoval k dispozici prostory berlínského „*Fechtvereinu.*“

A ještě o jedné aktivitě se sekundární literatura zmiňuje jako o nedílném koloritu prvního „*Turnplatzu*“, totiž o turnerských hrách.²⁰⁷ Od samého počátku v nich Jahn spatřoval jak návaznost na odkaz staroněmecké lidové zábavy, tak mimořádně významný prostředek vedoucí nenásilnou metodou k praktickému uplatnění nacvičovaných fyzických úkonů, a tím ve svém důsledku k zdokonalení tělesných zdatností. Druhou rovinou vymezil Jahn turnerské hry oproti všem společenským stolním hrám, které již GutsMuths v „*Gymnastik*

---

²⁰² Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 64.

²⁰³ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 268, 271.

²⁰⁴ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 11.

²⁰⁵ JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 271.

²⁰⁶ *Ibidem*, str. 269. „*Die Deutsche Turnkunst*“ a „*Deutsches Volkstum*“ se v tomto smyslu skvěle doplňují, neboť co chybí v jednom, objevuje se v druhém. Kromě plavání a šermu ve druhém jmenovném díle seznamuje Jahn čtenáře dále s úvahami o bruslení, pádlování, plachtění a střelbě, které, jako žádnou pohybovou aktivitu, nepovažuje za bezpředmětné.

²⁰⁷ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XII.

für die Jugend“ nemilosrdně označil za jednu ze zbytečných zábav degenerující městské mládeže.²⁰⁸ „Turnerská hra chce pohyb“,²⁰⁹ napsal Jahn rozhodně. Ať mladí turneři hráli na „černého muže“ nebo „na rytíře a měšťany“, nikdy nepostrádalo jejich počinání akci, napětí, dobrodružství, včetně nutnosti neustálého pohybu, ale také rychlého úsudku, protože správná turnerská hra „nesměla záviset na prosté náhodě“.²¹⁰ Díky své technické nenáročnosti, důležitosti při rozvoji fyzické kondice a v neposlední řadě i díky své oblibě mezi dětmi není divu, že hry na rané, ani pozdější Hasenheide nemohly chybět.

Rozmach Hasenheide

Nově zaváděné cviky a stoupající počet členů turnerského spolku svědčí o dynamickém kvantitativním i kvalitativním rozmachu celé akce.

Ke konci roku 1811 a na počátku roku následujícího zprostředkoval Jahn některým svým žákům výuku ve skoku přes živého koně u šermířského mistra kadetního sboru Beneckeho.²¹¹ Z prostředí vojenského cvičiště se kůň poté dostal jako cvičební nástroj na Hasenheide. Přesto nelze v žádném případě souhlasit s příliš zjednodušujícím tvrzením Františka Krátkého, že to byl Jahn, kdo vymyslel koně,²¹² neboť ve skutečnosti se jednalo, jako ostatně v mnoha jiných případech, pouze o modifikaci mnohem staršího nápadu. V článku uveřejněném v periodiku „Neue deutsche Turnzeitung“ a zkoumajícím původ tělocvičného náradí jeho autor sklesal při hledání počátků koně jako nástroje dokonce až do starověkého Říma, kde jej měl jistý Vegetius používat při výcviku rekrutů. Ze středověku a raného novověku se zachovalo mnoho knih o cvicích na koni v rytířském prostředí,²¹³ takže i u Beneckeho se pravděpodobně vycházelo z mnohem starší tradice. Podle Ernsta Franka navíc cviky na živém koni u kadetního sboru podnítily k úvahám o koni jako neživém náčiní nikoli Jahna, nýbrž jeho pravou ruku Friedricha Friesena, kterého Frank nazývá přímo „nevyčerpatelným vynálezcem cviků na koni, které ... začal vyučovat“.²¹⁴

Když František Krátký tak chybně propojoval vznik koně s počátky turnerství, měl tím zřejmě na mysli zásadní proměnu vzhledu náčiní. Zatímco za časů Vegetiových se Římané zdokonalovali na dřevěném koni a němečtí rytíři a vojáci na koni živém,²¹⁵ byl na Hasenheide zaveden, ať už z popudu Friesena nebo Jahna, nástroj do té doby nevídaný. Od Jahna se mu

²⁰⁸ GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 168.

²⁰⁹ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 139.

²¹⁰ Cit. dle: ibidem, str. 140.

²¹¹ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XII.

²¹² KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 205.

²¹³ LEIRICH, J. *Zur Geschichte unserer Turngeräte*, str. 8.

²¹⁴ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 64.

²¹⁵ LEIRICH, J. *Zur Geschichte unserer Turngeräte*, str. 8.

dostalo pojmenování „Schwingel“ nebo „Schwingpferd“, protože svým vzhledem se živému zvířeti stále dost blížil. Představit si jej lze přibližně jako modernímu koni podobnou dřevěnou konstrukci, kterou Jahn s Friesenem nechali vycpat látkou a potáhnout pravou koňskou kůží. V místě jeho domnělého pozadí visel koňský ohon, na opačné straně umělé tělo dokonce vybíhalo v šíji, takže z dálky mohlo náradí připomínat bezhlavého koně v poněkud nemotorném postoji s roztaženými nohama. Nohy byly tvořeny posuvnými rourami, aby byla umožněna volitelná výška, a na hřbetu místo sedla spočívala dvě dřevěná madla.²¹⁶ Úpravami a postupným vylepšováním se z tohoto téměř skutečného koně vyvinul dnešní kůň a koza.

Vedle koně se roku 1812 stala novinkou na Hasenheide bradla, o kterých později roku 1847 Ernst Eiselen neváhal prohlásit, že znamenají pro „Turnplatz“ jeden z jeho největších pokladů. Bradla Jahn zavedl proto, aby chlapci měli kde posilovat své paže pro cviky na koni, ale kromě toho se prováděly na novém náčiní také jednoduché cviky ne nepodobné těm dnešním.²¹⁷

Od roku 1812 se tedy na berlínském „Turnplatzu“ konečně odehrávají všechny cviky důkladně popsané v příručce „Die Deutsche Turnkunst“, což si nutně vyžádalo rozsáhlé úpravy původního prostoru. Již během léta téhož roku se Jahn rozhodl k založení většího a lépe umístěného cvičiště nedaleko prvotní Hasenheide.²¹⁸ Až tenkrát se podoba nového „Turnplatzu“ asi maximálně přiblížila ideálnímu plánu vystiženém v „Die Deutsche Turnkunst“, kdy se kolem centrálního „Dingstattu“ na půdorysu obdélníku velmi úsporně a racionálně rozkládaly prostory pro jednotlivé cviky.

Většího prostranství bylo mimo jiné zapotřebí také proto, že k turnerům se hlásilo čím dál více lidí, jejichž počet se k roku 1812 měl oproti roku předešlému z 200 vyšplhat na 500.²¹⁹ O členství se společně s žáky jiných berlínských škol ucházeli také již mnozí dospělí.²²⁰

Na tomto místě vyvstává pochopitelná otázka, proč došlo k tak enormnímu zájmu o cvičení, když na předešlých stránkách bylo poukázáno na odpor, jaký lidé proti této aktivitě zastávali, a když úmyslně zevrubným srovnáváním Schnepfenthalu s ranou Hasenheide mělo vyjít najevo, že se v mnoha ohledech obě zařízení od sebe příliš nelišila. Podle jednoho z příspěvků v „Gymnastik und Turnen“ z roku 1956 dokonce „Turnen“ „*věcně vzato, není nic*

---

²¹⁶ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 55-57.

²¹⁷ LEIRICH, J. *Zur Geschichte unserer Turngeräte*, str. 8.

²¹⁸ ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 4.

²¹⁹ SCHRÖDER, W. *Die Anfänge des deutschen Turnens*, str. 46.

²²⁰ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 63, 66.

*nového, neboť naprosto spočívá na principech GutsMuthsovy „Gymnastik für die Jugend“.*²²¹ Je snad možné, aby se za čtvrtstoletí od vydání GutsMuthsovy kritické knihy a na vzdory aktivitám „koláčníků“, pomluvám a počáteční nedůvěře k tělocviku změnil přístup k fyzické aktivitě? Nebo snad dosud neobvyklé rovnostářství, kázeň a relativně nové cviky na berlínském „Turnplatzu“ tak mocně lákaly přihlížející k aktivní účasti? Stoprocentně vyloučit se nadá jedno ani druhé, ovšem skutečná příčina zmasovění a zpopularizování „Turnen“ má své jádro v politické situaci.

Za osvobození Německa!

Na Jahnovu angažovanost ve vlastenecké válce proti Francii a s tím spjaté úvahy o sjednocení Německa se bude detailně soustředit navazující čtvrtá kapitola, přesto je nezbytné, aby k pochopení rozdílu mezi staršími formami cvičení a „Turnen“ byly některé aspekty Jahnovy nacionální ideologie zmíněny již v souvislosti s Hasenheide.

Z časového vymezení předkládané studie vyplývá souběžnost analyzované látky s bouřlivými lety napoleonských tažení. Jejich hlavní aktér mohl zpočátku vyvolávat u některých vrstev tehdejší říšské společnosti sympatie, avšak čím více francouzská vojska pronikala do nitra Evropy, tím více se Napoleonův obraz coby šířitele moderních revolučních názorů přeměňoval do podoby novodobého tyрана a uzurpátora. Zejména po zničujících porážkách pruských vojsk v bitvách u Jeny a Auerstádtu v roce 1806, nazývaných v německé literatuře nezřídka národní tragédií, a po obsazení Berlína francouzskými jednotkami se vztah Prusů k Napoleonovi změnil v opravdovou nenávisť. Hořkost z ponížení kdysi tak slavného pruského státu inspirovala Jahna k svérázné myšlence dát turnerskému hnutí nový smysl a cíl, spočívající v přípravě mladých, zdravých a nadšených chlapců k osudovému souboji, během něhož bude umrtvený nejen pruský, ale celý německý národ vyzdvižen z rakve francouzské nadvlády, aby opět mohl dýchat vzduch svobody a dočkat se triumfálního sjednocení. „*Ve městě, kde se usadil dědičný nepřítel*“, zhodnotil situaci s extrémním patosem Ferdinand Straube, „*probíhala příprava na den osvobození; před očima Francouzů byly kovány zbraně, které měly těžce poníženému národu dopomoci vybojovat cestu ke slávě.*“²²²

²²¹ Cit. dle: Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852), str. 106.

²²² Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 8. Již z této jediné věty lze vyvodit řadu historiografických stereotypů, kterými je Jahnova osobnost neúměrně zatížena. Označení Francouzů za dědičné nepřátele má obhajovat dějinnou nutnost osudového střetu. Poznámka, že celá příprava probíhala „před očima Francouzů“, směřuje jednak k zesměšnění nepřitele, jednak k vystižení Jahnovu důmyslné enšpíglovské vychytralosti. Metafora o kování zbraní, pod níž se samozřejmě skrývá militantní výchova turnerů, asociuje v souladu s Jahnovým staromilstvím představu německého středověku a sousloví „cesta ke slávě“ oceňuje přínos turnerství při záchraně „těžce poníženého národa“.

Svým jednoznačným politickým poselstvím se turnerské hnutí zásadně odlišilo od všech starších tělovýchovných aktivit z Dessavy, Schenpfenthalu či berlínského gymnázia Zum grauen Kloster. Za časů vzniku „Gymnastik für die Jugend“ nehořely napříč německým územím ještě žádné nacionalistické vášně, které byly zapalovány až v momentě, kdy se obyvatelé říše začali vymezovat vůči francouzskému agresoru. Proto tehdy GutsMuths neměl zapotřebí kódovat do svého spisu a aktivity nějaký tajný podtext a proto celé jeho úsilí vedlo také pouze k nahrazení malátné mládeže silnými, zdravými a soběstačnými jedinci. A třebaže si nejednou při líčení krásy všeřeckých gymnastických her postesková nad nesoudržností vlastního národa, v zásadě se politice straní.²²³ Jestliže je v jeho případě síla, zdraví a soběstačnost cílem, u Jahna představují vyjmenované vlastnosti pouhý prostředek. Cíl je zcela politický: vybojování svobody, sjednocení a nezávislost německého národa. Právě zpolitizováním cvičení učinil Jahn zároveň onen poslední malý krůček k jeho popularizaci a zmasovění, jak bylo naznačeno o několik stránek výše. V budoucnu se pro Jahnovu zásluhu vžijí stereotypně opakované vyprázdňené floskule, které v nepatrných modifikacích mluví o „Turnen“ jako o „*národní formě německé tělovýchovy*“,²²⁴ vložené do „*služeb patriotické výchovy*“.²²⁵

Ve světle politického kontextu se zřetelně vyjasňuje promyšlený pragmatismus a utilitarismus činnosti, náčiní, zkrátka celé Hasenheide, jenž se před okupanty opatrně skrýval za maskou nevinných cviků a her. Projděme si ještě jednou celou Hasenheide, tentokrát ovšem již s vědomím její pravé podstaty.

Nejnápadněji se militantní charakter „Turnen“ projevoval ve Friesenem vyučovaném šermu, který stále neztrácel ani na počátku 19. století nic na svém významu, jelikož v bitvách při soubojích muže proti muži nebyla dosud nalezena za tuto zbraň vhodná náhrada. Při výuce turnerů bylo dbáno nejen na to, aby budoucí dobrovolník ovládal správně patřičnou techniku boje, ale aby také byl schopen šermovat levou rukou stejně dobře jako pravou pro případ, že by při střetu utržil zranění jedné z nich.²²⁶

---

²²³ „... otužování těla, posilování, zručnost, krásný vzhled, odvaha, duchapřítomnost v nebezpečí a na tom založená láska k vlasti byly jejím účelem [tzn. gymnastiky – pozn MK]. ... k tomu zřizovali veřejné budovy, ... kde se scházeli mladí i starší, bohatí i chudí ze všech stavů.“ Vše vrcholí sportovními hrami: „Dav valící se na tuto slavnost překoná všechny naše představy; nic podobného není mezi novodobými národy, tak šťastné sjednocení členů jednoho národa už se nevidí.“ Viz: GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend*..., str. 143-145.

²²⁴ „*Nationale Form der deutschen Körperkultur*“. Viz: Friedrich-Ludwig-Jah-Gedächtnisturnen, str. 133; KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 90.

²²⁵ „*In den Dienst der patriotischen Erziehung*“. Cit. dle: ibidem.

²²⁶ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 78.

Kdyby došlo k situaci, že by protivníci stanuli proti sobě již beze zbraní, mohl ten z nich, jenž se účastnil přípravných akcí na Hasenheide, uplatnit praktiky z předem nacvičovaných soubojů. Ne nadarmo imitovali berlínští turneři situace, kdy se jeden z nich musel bránit adekvátní, ovšem i vícenásobné přesile, nebo kdy se do vzájemné bitky pustila dvě družstva. Jedině skrze takovouto bolestivou průpravu se turneři zocelili do té míry, aby v budoucnu dokázali v reálném nebezpečí využívat své vlastní tělo jako „štít a zbraň“.²²⁷

K pacifikaci nepřítele mohly mimo pochybnost posloužit i zkušenosti nabyté ze cviků zaměřených na vrhání. Pro důkaz vojenského charakteru turnerství operuje druhý svazek „Geschichte der deutschen Körperkultur“ argumentem, že oproti GutsMuthsovu dřevěnému oštěpu zavedl Jahn na Hasenheide zdokonalený typ, pobitý na obou stranách železem, jenž nelze „označit jinak než zbraň“.²²⁸ Ačkoli by podobné zjištění dobře zapadalo do koncepce vývoje tělovýchovných hodnot, nezakládá se úplně na pravdě. Už v „Gymnastik für die Jugend“ je totiž oštěp vystižen jako tyč „opatřená na jednom konci silným železným pouzdrem a na druhém po způsobu šípů perutěmi“.²²⁹ Navíc sám Jahn doporučoval, aby špice jeho typu oštěpu byla otupena do kuželovité nebo kulovité formy,²³⁰ což slova německých autorů zpochybňuje. Rozdíl mezi oběma klasiky německé tělovýchovy nespočívá ani tak ve vzhledu náčiní, ale v tom, co považovali za jeho účel: ve Schnepfenthalu patřil oštěp a disk k souboru vrhacích náčiní s ohledem na starořecký vzor, zatímco na Hasenheide neasocioval oštěp ani tak dávnou minulost, jako spíše blízkou budoucnost. Z hlediska vojenského využití méně praktický disk nahradila v arzenálu náradí blíže nespécifikované těžká a lehká tělesa, k jejichž odhozu se praktikovaly techniky uplatňované při dnešním vrhu koulí a hodů kladivem, avšak opět různě modifikované a kombinované.²³¹

Organizátoři si dobře uvědomovali možnost defenzivního vývoje střetu, proto nezanedbávali ani nacvičování úkonů potřebných při ústupu. Pohotové zdolávání nečekaných nástrah měly ulehčit dovednosti nabyté při běhu, šplhu či skoku. Rovněž výukou plavání se turneři učili překonávat důležitou překážku, před níž by se jinak mnozí při útěku buď zastavili, nebo ji překračovali s tragickými následky. V neposlední řadě se nácvik úniku trénoval i s pomocí některých her. Například princip jedné z nich ležel v útěku pronásledovaného před pronásledovatelem, respektive pronásledovateli, při hře „na lov“ se turneři – „divoká zvěř“ - tentokrát snažili na daný signál ukrýt se co možná nejrychleji

---

²²⁷ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 123.

²²⁸ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 77.

²²⁹ Cit. dle: GUTSMUTHS, J. Ch. F. *Gymnastik für die Jugend...*, str. 337-338.

²³⁰ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 106.

²³¹ *Ibidem*, 109-112.

ve volné přírodě. Jakmile „lovec“ dal hlasitě pokyn k zahájení lovu, vydal se i se svými turnery – „psy“ z výchozího prostranství prohledávat les a blízké okolí. Úkolem „divoké zvěře“ nyní bylo proklouznout mezi slídícími „psy“ a navrátit se zpět na prostranství. Pokud některá z nich přeci jen byla lapena, proměnila se v dalším kole hry ve „psa“. Velmi podobná pravidla i smysl měla další pozoruhodná hra „černý muž“: v jedné polovině hracího prostoru stanuli všichni hráči, druhá polovina z počátku patřila jen „černému muži“. Když zazněl smluvený signál, obě dvě skupiny se měly přesunout do protilehlé části. „Černý muž“ během tohoto transferu chytal své oběti, z nichž se stávali další „černí muži“.

Ovšem královnou mezi všemi hrami se pro svou jak strategickou, tak fyzickou náročnost a silně militantní rysy stala hra „na rytíře a měšťany“. Za nejvhodnější místo pro hru platila oblast s rozmanitým terénem, v jejímž středu se rozprostíralo „město“, obklopené čtyřmi „rytířskými hrady“. Cílem hry bylo „oslabit nepřítele zajímáním jeho lidí, aby přestal být sto klást v poli a bitvách odpor“.²³² I když Jahnovi záleželo na tom, aby se celá hra nezvrhla v násilnou bitku, a přísně nabádal k používání pouze těch bojových úkonů, které byly nacvičovány v rámci turnerského programu, již sama skutečnost, že se od turnerů v průběhu jakési imitované války očekávala flexibilní kooperace na plánu přelstění a zničení svého protivníka, nemůže nikoho nechat na rozpacích, kam bylo hrou směřováno.²³³ Důkaz o tom podává mimo jiné i vzpomínka jednoho z prvních turnerů, podle něž mu hra na „rytíře a měšťany“ měla být skvělou průpravou k strážní službě za války.²³⁴

K navození dokonalé vojenské atmosféry měla dále přispět disciplína, vycházející z turnerského řádu připevněného na „Dingbaum“. Z jeho znění plyne jednoznačný pokrok v organizaci celého hnutí oproti předcházejícím tělovýchovným zařízením. Na žádném místě „Gymnastik für die Jugend“ GutsMuths například nepíše, že by účastníci gymnastických cvičení byli povinni nosit společný stejnokroj, jak to výslovně hned v druhém bodu řádu požadoval Jahn.²³⁵ Tuto inovaci evidentně vyvolala nejen potřeba vymezit se vůči ostatní společnosti a dát hnutí identický symbol, ale také ze snahy uniformovat sociální diference mezi členy a vytvořit z nich jednotnou masu. Aby se společenství stmelilo vedle roviny vnější také v té vnitřní, byly mezi členy zapovězeny všechny „nevole, hádky a nepřátelství“.²³⁶ Naopak se na základě „míru, radosti a přátelství“²³⁷ mělo docílit vzájemné svornosti a bratrské jednoty, která je zejména ve válkách nesmírně podstatná. Navíc v momentě, kdy si

---

²³² Cit. dle: ibidem, str. 144.

²³³ Ibidem, str. 141-147.

²³⁴ KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, str. 96.

²³⁵ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 181.

²³⁶ Cit. dle: ibidem, str. 181.

²³⁷ Cit. dle: ibidem, str. 181.

většina turnerů osvojila předepsaná pravidla, začal se kolektiv samovolně regulovat zevnitř. Vysvětleno slovy samotného Jahna, „*společný život mládeže je sám o sobě nejlepší soudce mravů, mistr kázně, ..., je nejbystřejší dohlížitel, kterému nic neujde, nepodplatitelný soudce*“.²³⁸ Pokud jedinec nechtěl být ze společnosti vyloučen, musel se podříditi většinovému chování a rozpustit kapku své individuality v moři kolektivu, kde se všichni hlídali navzájem.

Na závěr musí být vyzdviženo, že kázni napomáhala i hierarchie turnerské society, která byla ovšem dílem vynucena také velkým počtem členů. Za nepopiratelnou autoritu byl samozřejmě považován Jahn, jehož slovo bylo na Hasenheide zákonem. Na druhé straně si jej ale nelze představovat jen jako přísného, autoritářského učitele, neboť jinak by nezískal mezi svými svěřenci tak mocnou popularitu. Do budoucna všem svým následníkům doporučoval, aby neopomínali, chtějí-li být dobrými vůdci „Turnplatzů“, proniknout do chlapeckých „*myšlenek a pocitů, přání a tužeb, pohnutek, vášní a snů*“.²³⁹ Na stupni pod Jahnem stanuli vedoucí jednotlivých oddílů, kteří své žáky dále dělili do družstev v čele s předcvičujícími „Anmanny“. Vojenskou disciplinu pak při cvičení zřetelně evokovaly jejich úsečné povely a rozkazy. Jsou opět dílem Jahnovým a překladem poněkud ztrácejí původní ostrost: „Mund zu!“ („Zavřít ústa!“), „Armen an!“ („Upažit!“), „Fuß an Fuß!“ („Unožit!“), „Oberleib vor!“ („Naklonit!“).²⁴⁰

Na základě všech uvedených aspektů nemůže být pochyb, že Hasenheide znamenala pro účastníky skvělou školu pro schylující se boj za osvobození Německa, proto tak silně lákal vlastenecky smýšlející muže. O Jahnově formě cvičení se z tohoto důvodu často hovoří jako o „*vlasteneckém Turnen*“.²⁴¹ V průběhu let se ostatně pohled na význam Hasenheide v procesu osvobozování a sjednocování Německa dosti zkreslil a zidealizoval.

Mýty a stereotypy o Hasenheide

Z Hasenheide se záhy stala legenda, protože byla první mezi všemi „Turnplatzy“ a protože šlo o vlastní výtvar samotného „Turnvatera“. Stereotypy objevující se v sekundární literatuře v souvislosti s počátky „Turnen“, které vznikají vypreparováním některých pozoruhodných aspektů, lze někdy dokonce vnímat jako sekularizovanou paralelu s novozákonním příběhem. V této zjednodušené představě vystupuje Jahn jako apoštol svobodného a jednotného Německa. Brzy se kolem něj srocuje skupina věrných žáků, kteří mu pomáhají vybudovat Hasenheide, srdce nového hnutí, kde se v jakýchsi vzdálených

---

²³⁸ Cit. dle: ibidem, str. 138.

²³⁹ Cit. dle: ibidem, str. 166.

²⁴⁰ Ibidem, str. 38, 43.

²⁴¹ Cit. dle: EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 77.

počátcích stýkala tak dokonalá společnost, že se jí všechny ostatní „Turnplatzy“ mohou jen vzdáleně přiblížit, avšak nikoli plně vyrovnat. Ač vysmíván a ve svých skutcích mnohými nepochopen, Jahn kolem sebe soustřeďoval rostoucí počet příznivců a jeho myšlenky získávaly čím dál větší váhu. Dodejme jen pro úplnost, že pro ponapoleonský konzervativní systém byl stále nepohodlnější, až musel, jak bude stručně nastíněno později, vytrpět kvůli svým politickým aktivitám četná příkoří včetně věznění. Nakonec jako uznávaná osobnost dožíval v ústraní, ale největší slávy se mu dostalo až po smrti.

Stojí za povšimnutí, že v onom stereotypně podaném Jahnově osudu hraje Haseneheide důležitou úlohu jako prameniště ryzího toku, který se po cestě staletími všemožně kalil, větvil a kloktal záludnými úžinami. Úcta k zakladatelům je ostatně vlastní každé organizaci. O tom, v jak vysoce si například turneři 20. století cenili své nejranější předky, podávají doklad mohutné oslavy konané u příležitosti 150 let od zahájení cvičení na Haseneheide. Během zasedání prezidia organizace „Deutscher Turn- und Sportbund“ 19. května 1961 v berlínském Divadle Maxe Gorkého již zmíněný prezident spolku „Deutscher Turn-Verband“ Erich Riedeberger označil památnou událost přímo za „*hodinu zrodu Vlasteneckého Turnen*“.²⁴² Z předešlé analýzy pretturnerských aktivit by mělo ovšem vyplynout, že přehnaná glorifikace Haseneheide coby prameniště „Turnen“, nevhodně snižuje vlivy z prostředí Dessavy, Schnepfenthalu, Neubrandenburgu, Torgelowa či Berlína.

V souladu s pojímáním významu berlínského „Turnplatzu“ bývá silně idealizován i charakter prvotních turnerů. Aby byla podtržena jejich pokorná askeze, zdůrazňuje literatura s oblibou vedle společného šedého stejnokroje další tehdejší zvyk, či možná lépe řečeno opět jeden z nácviků tvrdého vojenského života, totiž zahánění hladu pouze chlebem a hašení žízně vodou.²⁴³ Podle Jahna ten, komu chléb a voda nestačí, nemá ani hlad, ani žízeň, a tudíž i málo cvičil.²⁴⁴ Svačinu a odpočinek si turneři dopřávali v polovině výuky na lavičkách kolem prostoru „Tie“, který plnil funkci shromaždiště členů.

Jelikož při cvičení se téma hovoru muselo shodovat s prováděnou činností, dostali turneři teprve na „Tie“ možnost ventilovat své názory. Především v době, kdy turnen začleňovalo do sebe také starší muže, se témata debat točila hlavně kolem politické a vojenské situace v Evropě. Ke vzrušené náladě měl tehdy přispívat Jahn, strhávající zprostřed „Tie“ posluchače svou pověstnou výřečností.²⁴⁵ Za zpěvu vlasteneckých písní všemi „*prostupovala*

---

²⁴² Cit. dle: *Festsitzung des neuen Bundesvorstande*, str. 135.

²⁴³ KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag auf der Haseneheide*, str. 91; FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 64; EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 74.

²⁴⁴ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 176.

²⁴⁵ STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 7.

nenávist vůči nepřátelům německého národa a láska k jejich vlasti“.²⁴⁶ „Jeho ‚Turnplatz‘,“ charakterizuje atmosféru Fritz Lange v souladu s ustálenou představou o dokonalosti Hasenheide, „se stal středem lásky k vlasti ve smyslu přípravy na boj za jednotu, svobodu a nezávislost celého Německa.“²⁴⁷ Ke skromnosti tedy přistupuje jako další často vyzdvihovaná vlastnost raných turnerů nezpochybnitelný patriotismus.

Předmětem údivu současníků a mnohokrát připomínaným rysem v biografích a článcích bylo dále rovnostářství, stejnomyslnost a vroucí kamarádství mezi turnery, jež souviselo s Jahnovou snahou prezentovat Hasenheide jako prototyp budoucího národa rovnoprávných loajálních občanů. Ferdinand Straube vzrušeně líčí, jak očitými svědky byl doslova „*veleben duch svornosti a bratrství. Nikdo se nevyvyšoval, každý objev byl považován za společné vlastnictví. Stavovské rozdíly odpadly. Princové z královské krve se účastnili cvičení a stáli se všemi ostatními turnery na stejné úrovni.*“²⁴⁸ Na demokratické prostředí berlínského „Turnplatzu“ jako určitý fenomén uprostřed přežívajících stavovských struktur poukazuje i Ernst Frank: „... *tykali si, rozdíl mezi učitelem a žákem zmizel, přátelství rostlo.*“²⁴⁹ Také Willi Schröder v jednom ze článků v „Gymnastik und Turnen“ připomínal společný stejnokroj a bratrské tykání.²⁵⁰ Vzájemné přátelství a respekt hodnotil samotný Jahn tak vysoce, že je dokonce zanesl i do jednoho z bodů turnerského řádu jako důležitý charakterový rys opravdového turnera.²⁵¹ Dlouhodobé studium fenoménu „Turnen“ přivedlo již citovaného Michaela Krügera k zajímavému zjištění, že tykání, stejnokroj a rovnostářství znamenaly typické opoziční formy styku a chování, které potvrzovaly „*turnery jako jasnou skupinu outsiderů*“.²⁵² Má tím na mysli marnou snahu turnerů výrazně proniknout i do okruhu elitních vrstev – vždyť po celé 19. století získávalo hlavní příznivce zpočátku mezi studenty a inteligencí, poté mezi řemeslníky a tovaryši, ale nikdy ne mezi aristokracií.

Nejvyššího stupně idealizace dosáhl z celé Hasenheide její ústřední představitel, Friedrich Ludwig Jahn. Z dosud prostudovaného materiálu není prozatím dost dobře možné striktně diferencovat mezi skutečným vztahem Jahna k žákům a nánosem mýtů. Přesto lze nikoli bezdůvodně na základě celkového vyznění a koncepcí jednotlivých biografí uvažovat, že obraz „Turnvatera“ v literatuře se s realitou v mnoha ohledech rozchází. Se značnou oblibou citují oni autoři slova pamětníků, aby tak podali důkaz o pravosti již zakořeněného

---

²⁴⁶ Cit. dle: KLINGER, H. *Ein Turnnachmittag af der Hasenheide*, str. 91.

²⁴⁷ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 18.

²⁴⁸ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 8.

²⁴⁹ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 62.

²⁵⁰ SCHRÖDER, W. *Die Anfänge des deutschen Turnens*, str. 46.

²⁵¹ JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 181.

²⁵² Cit. dle: KRÜGER, M. *Turnerstvi v Německu...*, str. 151.

stereotypu: „Jeden z jeho žáků později o Jahnovi řekl: ‚Měl cosi z láskyplného postoje staršího bratra ke svým mladším sourozencům stal se mezi žáky známější o to více, když si uvědomili přímý protiklad mezi Jahnem a částečně nemilosrdnými a pedantickými gymnasiálními učiteli,“ napsal Fritz Lange.²⁵³ Ferdinand Straube ve své publikaci zase uveřejnil slova geografa Karla von Raumera, jenž měl prohlásit, že „kdo tenkrát u plotu onoho prvního ‚Turnpaltzu‘ na Hasenheide u Berlína přihlížel čilému ruchu tamější sjednocené mládeže, horlivému cvičení a zpěvu, osobitě silnému a srdečnému jednání mezi učiteli a mistry na straně jedné a chlapci na straně druhé, musel souhlasit, že takový jev nebyl na poli pedagogiky dosud vidán.“²⁵⁴ „Poutem všech,“ doplňuje do třetice další ze životopisců Ernst Frank, „byla láska a úcta k ideálnímu muži jménem Jahn,“²⁵⁵ kterého všichni měli poslouchat na slovo, ale který zároveň spravoval svůj podnik s otcovskou péčí.

Na závěr podkapitoly o vytváření stereotypního obrazu berlínského „Turnplatzu“ uvedme ilustrativní příklad nostalgického tesknění po nedostižné Hasenheide, jímž je pasáž z biografie Ferdinanda Straubeho: „Sám jsem měl ještě příležitost mluvit s muži, kteří byli za dávných časů svědky tohoto ideálního turnerského žití. S jakým zápalem mluví ještě tito starci o oné době!“²⁵⁶

Šíření „Turnen“

Militantně-nacionalisticky laděné „Turnen“ dokonale vyhovovalo náladám a požadavkům početné střední vrstvy obyvatel někdejšího Pruska. Jakmile v systému cvičení odhalili komplex Jahnových progresivních idejí, nešlo proces stoupající oblíbenosti turnerského hnutí již nikdy docela zastavit. Po eliminaci napoleonské hrozby sice z turnerství odpadla jeho původní snaha vychovat zocelenou armádu proti Francii, ale nadále přetrvával silný duch vlastenectví, touha po sjednocení Německa, nastolení liberální správy a občanské svobody, což byly záležitosti v době reakčního režimu ponapoleonského období dosti aktuální. Kdo byl turner, zároveň se hlásil k výše uvedeným demokratickým hodnotám. Rostoucí popularita se nejkonkrétněji projevovala jednak ve stále větším počtu berlínských turnerů, jednak ve zřizování sítě „Turnplatzů“ po celém území nesjednoceného Německa.

O úspěších a problémech turnerství se Jahn svěřoval v dopisech svým přátelům, kolegům a jiným příjemcům. Turnerskému učiteli Zernialovi, vedoucímu düsseldorfskou pobočku

²⁵³ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 18.

²⁵⁴ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 8.

²⁵⁵ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 66.

²⁵⁶ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 8.

turnerů, Jahn v zimě roku 1815 sdělil, že 18. října se v Berlíně sešlo na 700 turnerů.²⁵⁷ Rok na to, jak lze vyčíst z dopisu turneru Müllerovi, jenž se vydal šířit Jahnovo učení až do švýcarského Hofwylu, přibylo dalších tři sta společníků.²⁵⁸ Pod nápoem nových a nových členů musela berlínská Hasenheide doznat odpovídajících úprav. Došlo k nim pod vedením čínorodého a „ve zkrášlování a zlepšování neúnavného“²⁵⁹ Jahna v roce 1817. Kromě důmyslnějšího uspořádání cvičebního prostoru s ohledem na tamější porost nechal Jahn vedle „Turnplatzu“ vyvýšit umělý Friesenův pahorek, do jehož nitra měly být obřadně vloženy ostatky Fredricha Friesena, Jahnova věrného spolupracovníka, zastřeleného francouzskými sedláky v roce 1814 v ardenském La Lobbbe.²⁶⁰

Na základě berlínského vzoru se započalo se stavbou podobných zařízení i na jiných místech Pruska, a to, jak matně vysvítá z dopisů, zřejmě dvojitým způsobem: buď samotný Jahn vysílal své žáky, kteří měli realizovat jeho myšlenky, anebo ona iniciativa vzešla nejdříve od někoho jiného, obvykle od ředitelů škol. Jelikož ale ti většinou nevěděli, jak správně postupovat, žádali Jahna o poskytnutí zkušeného turnera. S dosavadními znalostmi problematiky prozatím nelze v úplnosti načrtnout směry šíření „Turnen“, natož zodpovědět otázky, kde bylo s úspěchem pěstováno a kde nikoli. Velmi skromné poznání umožňuje v českém prostředí pouze studium Jahnovy sebrané a vydané korespondence. S její pomocí lze usuzovat, že v roce 1814 zamýšlel Jahn zřídit první pobočky ve Štětíně, Královci a Düsseldorfu.²⁶¹ Ve Štětíně se podnik asi nepovedl ihned, neboť v dopise konrektoru ratzeburského gymnázia Arndtovi z roku 1816 Jahn sdělil, že minulý rok se podařilo zajistit turnerské učitele jen pro „Královec v Prusku, Marienwerder v Západním Prusku, Bunzlau ve Slezsku a Düsseldorfu na Rýně“.²⁶² Mimoto se podařilo rozšířit síť hnutí také o „meklenburský Friedland a Neu-Brandenburg“.²⁶³ Z žádného z dopisů ale nevyplývá, jestli ve všech těchto případech stál na počátku Jahn, či zda jen vycházel vstříc tamějším požadavkům.

Podrobnější informace lze vyčíst z dopisů jen tehdy, pokud Jahn odpovídal na přímé dotazy týkající se možnosti poskytnutí „Vorturnera“, tedy předcvičitele. Přesto ani tyto dopisy neprozrazují nic o motivech žádostí, činnosti a úspěších jednotlivých vyslanců. Dopisy sice prozradí, že například jistý Sonntag byl „Vorturnerem“ v Ratzeburgu a že Konrad

---

²⁵⁷ *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*, str. 65.

²⁵⁸ *Ibidem*, str. 71.

²⁵⁹ Cit. dle: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XVI.

²⁶⁰ *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*, str. 88 a EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XVI.

²⁶¹ *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*, str. 59.

²⁶² Cit. dle: *ibidem*, str. 78.

²⁶³ Cit. dle: *ibidem*, str. 78.

Rumschöttel byl poslán do Nordhausenu, ovšem z těchto zlomkovitých zpráv se nedají vyvodit žádné konkrétní kvalitativní a kvantitativní závěry o rozvíjející se síti turnerského hnutí. Jediné, co je možné z dopisů o obsazování „Turnplatzů“ Jahnovými žáky odvodit, je Jahnův nápadně otcovský vztah ke svým turnerům, který ovšem stejně musí být přijímán rezervovaně, uvědomíme-li si, že autorem podmíněný výběr korespondence mohl být cíleně upraven za účelem prezentace Jahna jako starostlivého otce „Trunvatera“.

Od třicátých let byly navíc zakládány první turnerské jednoty i jinde než na území Pruska, a to zejména v jižním a jihovýchodním Německu.²⁶⁴ Aby ulehčil zájemcům práci se zakládáním „Turnplatzů“ a především aby vtiskl celému rozrůstajícímu se proudu jednotnou tvář, a zabránil tak rozměňování svého učení lokálními odchylkami, sepsal Jahn již v roce 1816 závazný kánon v podobě adorovaného „Die Deutsche Turnkunst“, jakousi bibli turnerství. Jejímu vzniku předcházela podrobná heuristická práce, během níž Jahn prostudoval ohromné množství dosud vydané literatury o tělesné aktivitě, včetně spisů Viethových a GutsMuthsových. Na přípravě díla se velkou měrou podílel také Jahnův kolega s Plamannova ústavu Ernst Eiselen. Třebaže si Jahn jeho pomoci velmi vážil, neboť Eiselen v jednom dopise vyzýval, aby po dobu sepisování tělocvičného umění zůstali věrní, pilní a pevně pospolu,²⁶⁵ zaplatil postupem času Eiselen za tichost a nenápadnost, jež doprovázely jeho spolupráci na velkém dílu, tím, že ho zcela přezářila hvězda Jahnovy osobnosti.²⁶⁶

Po rozsáhlé první kapitole, v níž do nejmenších detailů rozepisuje a nově pojmenovává jednotlivé tělocvičné úkony, následují zevrubné pasáže o vzhledu, rozměrech a nepostradatelném vybavení „Turnplatzů“. Na otázku, proč v „Gymnastik für die Jugend“, nejvýznamnější předjahnovské učebnici tělovýchovy, Johann Christoph Friedrich GutsMuths podobné uniformní znaky vůbec neakcentoval, by bylo možné odpovědět tak, že Jahn již přistupoval k turnerství jako k opravdovému hnutí, jehož členové se nutně potřebují identifikovat pomocí společných symbolů a jednotných znaků. Lokálním diferencím

---

²⁶⁴ KRÜGER, M. *Turnerství v Německu...*, str. 135

²⁶⁵ *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*, str. 57.

²⁶⁶ Druhý extrém představuje naopak přeceňování Eiselenova přínosu, kterého se dopustil například František Krátký ve svých „Dějínách tělesné výchovy“, kde operuje s pojmem „*Jahn-Eiselenův německý systém turnerský*“. Díky tomu vzniká dojem, jako by oba přispěli k hnutí stejnou měrou. Turnerství a celý jeho militantně-nacionalistický obsah je Jahnovou ideou, na jejíž konečnou podobu mělo vliv Jahnovo dětství, studium, znalost tělovýchovné literatury i napoleonská hrozba, a jestli mu Eiselen napomáhal při formulaci metodických závěrů, nezaslouží si za to ještě, aby jeho jméno v označení hnutí stálo na stejné úrovni jako Jahnovo. Podle domněnky Ernsta Franka nebyl Eiselen navíc zdaleka jediný, kdo se účastnil psaní „Die Deutsche Turnkunst“. Za možného autora oddílu o skocích přes koně považuje vcelku logicky Friedricha Friesena a nevylučuje, že zatímco Jahn precizoval a cizeloval závěrečný text, základní verze může pocházet od jeho pomocníků Maßmanna, Dürreho, Sonntaga a Wohlbrücka. (Viz: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, 91.). V NDR pak budou tuto skutečnost chápat po svém: „*Německé turnerské umění vzniklo ze spolupráce všech....Dala mu vzniknout tvořivá síla lidu.*“ Viz: WEDER, H. *Friedrich Ludwig Jahn/Ernst Eiselen...*, str. 757.

principiálně bráněno nebylo, pokud se ovšem výrazněji neprotivily všeobecnému trendu. Proto mohl být někde zvon na „Tie“ nahrazen řehtačkou, ale důležité bylo, že všude existoval akustický signál pro dělení výuky. Proto také nemusel každý „Turnplatz“ být věrnou kopií Hasenheide, ale všichni turneři byli povinni během cvičení nosit stejnokroj, bez něž „žádné zařízení nemůže plnit svou funkci“.²⁶⁷ A proto také nebylo nutné na každém „Turnplatzu“ mít kompletní vybavení, ale požadoval se stejný způsob cvičení a morálka.

Když se turnerská idea s pomocí úřadů rozšířila z Berlína i do okrajových oblastí Německého spolku, vynořil se požadavek na navázání kontaktů mezi jednotlivými turnerskými obcemi. Dělo se tomu tak na bázi společných sportovních akcí, nazývaných původně turnerské dny. Kromě provázanosti pospolitosti měly turnery motivovat k stále lepším výkonům, protože ti dovednější by se při dalším sportovním dnu setkali ve významnějším městě, a tak by se postupovalo výše a výše, až by se ti nejlepší z nejlepších střetli v městě hlavním. Pro pořádání oslav Jahn ne náhodou navrhoval termíny „*památných dnů spasení, vzkříšení a záchrany německého národa*“,²⁶⁸ mezi kterými figuruje například 18. říjen jako jeden ze dnů bitvy u Lipska. Tím měla vyjít najevo souvztažnost mezi turnerstvím a národním vědomím. „*Časem*“, pokračuje Jahn, „*by se docela snadno z těchto skrovných počátků mohly stát velké svátky*.“²⁶⁹ Jeho prosbu budoucnost vyslyšela v mnohem větší míře, než asi sám ve své době očekával, přesto zůstane nezodpovězenou otázkou, zda by byl Jahn s organizací, průběhem a smyslem všech potomních oslav plně spokojen.

Ještě v 19. století sloužily sjezdy turnerů převážně k demonstraci touhy po sjednocení národa, jak to třeba zřetelně vyplývalo roku 1846 ze revolučně naladěného sjezdu v Heilbronnu nebo roku 1863 na III. Německém turnerském svátku v Lipsku. Nejpozději od počátku 20. století do slavnostmi prosakovaly stále ostřejší nacionalistické tendence, které se měly projevit již ve XII. Německém turnerském svátku z roku 1913.²⁷⁰

Do bližších analýz se nemá cenu na tomto místě pouštět, jelikož by byl vymezený časový rámec studie neúnosně překročen. Pro vytvoření ucelené představy ovšem jen doplňme, že nejpozoruhodnější mutací Jahnových úvah o turnerských sjezdech se staly pravidelné monstrózní oslavy v době studené války, které byly zneužívány zejména v NDR jako opravdové a dosti výbušné ideologické zbraně. II. Turnerským a sportovním svátkem v roce 1956, během něhož před diváky defiloval osmdesátitisícový průvod turnerů, měl být

---

²⁶⁷ Cit. dle: JAHN, F. L., - EISELEN, E. *Die Deutsche Turnkunst*, str. 173.

²⁶⁸ Cit. dle: ibidem, str. 164.

²⁶⁹ Cit. dle: ibidem, str. 164.

²⁷⁰ HAUMANN, A. K. *Leipzig – Sportzentrum und Turnfeststadt...*, str. 105 a KRÜGER, M. *Turnerství v Německu...*, str. 136.

tudíž mimo jiné vyjádřen nesouhlas proti „*militarismu západního Německa a proti jeho začlenění do NATO*“.²⁷¹ Tezi, že ve 2. polovině 20. století stanul německý sport cele ve službách politiky, ilustruje dále reakce východoněmeckého časopisu „Gymnastik und Turnen“ na konání Německého turnerského svátku roku 1958 v Mnichově. Před jeho započítím se periodikum plameně tázalo, jestli snad akcí západní soupeř připravuje půdu pro třetí světovou válku, a poté, co událost dospěla ke svému závěru, konstatovali opovržlivě redaktoři časopisu, že ona akce skutečně byla „*svátkem šovinismu a štvání národů*“.²⁷² Ještě ostřejší slova zvolil Willi Schröder v periodiku „Theorie und Praxis der Körperkultur“. Západní Německo viděl zcela ve vleku „*monopolistickýc kapitalistů, nacistickýc generálů a fašistickýc krvavých soudců*“.²⁷³ A jak měly prokázat mnichovské slavnosti, jsou tamější turneři vychováváni k naprosté oddanosti vůči tomuto „*klerikálně-militarstickému Adenauerovu režimu*“.²⁷⁴ Ze stránek obou časopisů se stále více vytrácely záležitosti odpovídající jejich názvu. Naopak získávaly funkci jakéhosi pódia, z kterého se na čtenáře valily černobílé a šablonovité fráze o zemi zla na západě a o ráji východního Německa. Zatímco se však sportovní události východního Německa snažily prezentovat jako „*svátky mírumilovných lidí*“²⁷⁵ a jako důkaz spokojenosti obyvatel žijících v socialistickém zřízení, svými pompézními průvody s hudbou a vlajkami, tajemnými pochodňovými průvody, ohňostroji, ohromující disciplinou mas, symbolickými a dvojznačnými prvky, ohnivými projevy a fascinací lidskými těly se spíše mnohem více připodobňovaly spektakulárním akcím nacistického Německa, které tak působivě vystihl Peter Reichel v publikaci o kultuře a propagandě hitlerovského Německa.²⁷⁶ Na rozdíl od Jahna, jemuž se podařilo nasadit turnery do bojů za prosazení vlastní ideje, však zůstalo v NDR vždy pouze u demonstrace síly a planých hrozeb.

---

²⁷¹ Cit. dle: Der Ministerrat der DDR. *Beschluß über die weitere Entwicklung der Körperkultur...*, str. 79.

²⁷² Cit. dle: *Gedanken zum Münchner Turnfest...*, str. 159.

²⁷³ Cit. dle: Schröder, W. *Das Jahnbild...*, str. 396.

²⁷⁴ Cit. dle: *ibidem*, str. 397.

²⁷⁵ Cit. dle: RIEDEBERGER, E. *Im Turnfestjahr zu neuen großen Taten...*, str. 3.

²⁷⁶ REICHEL, P. *Svůdný klam Třetí říše*.

IV. kapitola Jahn bojovník, vlastenec a politik

*Tam má Němec svou vlast,
Kde hněv hubí velšské nicotnosti
Kde každý Francek je nepřítelem
Kde každý Němec je přítelem
Tato země to má být, to je ona!
Celé Německo to má být!*²⁷⁷

- Ernst Moritz Arndt

Říká se, že prý...

Podoba Jahna - jazykovědce, popsaná v druhé kapitole, a Jahna - turnera, vystižená v kapitole předešlé, se navzájem harmonicky prostupují. Právě díky lingvistickému citu vtiskl Jahn novými výrazy specifickou tvář turnerskému hnutí a nutnost pojmenovat nové cviky a předměty jej naopak podněcovaly k novým úvahám o jazyce. Obě dvě činnosti směřovaly k témuž cíli, jenž našel svou personifikaci ve třetí tváři. Ta je sice zbylým dvěma nadřazena, přesto se s nimi spojuje v dokonalé trojjediné podobě. Je to tvář vlastence a bojovníka za svobodu a za jednotné Německo.

Křečovitým reinterpetacím a idealizací se v 19. a 20. století nevyhnula ani Jahnova agilní činnosti ve vzrušené době napoleonských válek, ani jeho tehdejší návrhy na společenskou a správní strukturu říše. Obecně se Jahnovým zásluhám o vlast dostává příliš nadneseného hodnocení. Při studiu jeho biografii tak lze nabýt dojmu, že by bez obětí, které položil na oltář vlasti, bylo Německo dodnes rozděleno na desítky samostatných území, a to ještě navíc pod francouzským protektorátem. V žádném případě na tomto místě nemá být snižován či zpochybňován Jahnův podíl na porážce napoleonské armády nebo na rozšíření vlasteneckého smýšlení, ovšem stejně chybné by bylo nekriticky přijímat přikrášlená vyprávění v sekundární literatuře, která byla při studiu tématu k dispozici.²⁷⁸ V jejím podání bývá obvykle pomocí různých příhod a vyprávění nápadně zdůrazňován Jahnův vlastenecký charakter i jeho participace na osvobozeneckých bojích, přičemž obě roviny se mohou prolínat. Uveďme si dva konkrétní příklady.

---

²⁷⁷ „Das ist des Deutschen Vaterland,/ Wo Zorn vertilgt den welschen Tand,/ Wo jeder Franzmann heißt Feind,/ Wo jeder Deutsche heißt Freund./ Das soll es sein!/ Das soll es sein!/ Das ganze Deutschland soll es sein!“ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 393.

²⁷⁸ Jedná se především o tři tituly, a to: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*; LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*; FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn*,...

Se zvláštní oblibou jeho životopisy vypráví příhodu o setkání „Turnvatera“ s jakýmsi mladíkem u Braniborské brány, kdy se Jahn, ukazuje na prázdné plató brány, táže svého společníka, co u něj takový pohled vzbuzuje. Když chlapec neví, co odpovědět, uštědří mu Jahn mohutný pohlavek se slovy, že má vždy myslet na to, jak dostat nazpět kvadrigu s Viktorií, kterou z brány po vstupu do Berlína odvezli Francouzi.²⁷⁹ Nebylo nikdy potvrzeno, jestli se ona událost skutečně přihodila, o to více však může poskytnout informace o tom, z jakých charakteristických elementů sestával ideální obraz Jahna-vlastence. Jedná se zejména o nenávisť vůči Francii a nezlomnou víru v německý národ, které doplňuje dokola připomínané a podvědomě obdivované Jahnovo hrubiánství.

Přesně ty samé rysy vykazuje i událost, ke které mělo dojít během Jahnova pobytu v Paříži roku 1815. Tenkrát Jahn údajně přistoupil s kladivem k bronzové soše bohyně slávy, sejmuté z triumfálního oblouku před Tuileriemi a zvolal: *„Příliš dlouho jsi vytrubovala do světa slávu francouzského císaře a velké armády, nyní je na čase, abych Ti tu tvoji pusu plnou lží navždy zacpal,*“²⁸⁰ načež dvěma údery kladiva přirazil k sobě pootevřená ústa bohyně.

Z dalších Jahnových vlastností, týkajících se jeho třetí tváře, bývají stereotypně opakovány obdivuhodná energičnost, nadlidská činorodost, nekompromisnost a chrabrost, které se čtenáři jeví obzvláště zřetelně, jsou-li postaveny do protikladu k slabosti, nerozhodnosti, pasivitě, lstivosti a názorové labilitě pruského krále Fridricha Viléma III. Na rozdíl od svého panovníka, jemuž měl být osud národa lhostejný, usiloval Jahn podle autorů jeho biografí o záchranu své vlasti natolik, že byl pro tento cíl ochoten nasadit i svůj život.²⁸¹ Jelikož do pasivity neupadl podle životopisců jen král, ale, až na několik výjimek, také celé jeho okolí včetně armády, zbyl na Jahna úkol burcovat veřejnost, verbovat vojáky, psát letáky, organizovat dobrovolnický sbor, radit málo schopným nadřízeným a pohotově jednat. *„Co Jahn v těchto letech vykonal ..., předčí úplně vše,*“²⁸² líčí Ernst Frank a dále vylepšuje jeho obraz stěží uvěřitelnou charakteristikou: *„Nepotřeboval skoro žádný spánek a když mu zbylo trochu času a neměl ani postel, ani podložku, spal pod širým nebem na tvrdém kameni a byl po jedné, dvou či třech hodinách tak čerstvý a odpočatý jako někdo jiný po celonočním spánku.*“²⁸³

---

²⁷⁹ STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 9. a FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 45.

²⁸⁰ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 13-14.

²⁸¹ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 16.

²⁸² Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 39.

²⁸³ Cit. dle: ibidem, str. 39.

V následujících kapitolách bude učiněn pokus o věrohodnější podání minulosti, oproštěné od oslavných frází a černobílého pohledu. Dříve ale, než se budeme zabývat Jahnovou aktivitou v exponovaném čase napoleonských válek, bude třeba, abychom již potřeby v této práci podnikli exkurz do období před rokem 1806, v němž nalezneme zásadní podněty pro jeho pozdější radikální patriotismus.

Utváření Jahnova vlasteneckého smýšlení

K zamyšlení nad partikularistickou podobou Svaté říše římské přivedla Jahna již samotná poloha rodné vesnice Lanz, ležící v místech, kde se setkávaly hranice Pruska, Meklenburska a anglického Hannoverska. Velmi jasně si tuto fragmentárnost uvědomoval také během cest, na něž se, jak zmiňuje v pozdějších letech, vydával jako malý chlapec společně s jakýmsi pěstiteli chmele.²⁸⁴ A v neposlední řadě se musel o velkém počtu států na území dnešního Německa dovídat z rozhovorů s vojáky, obchodníky a jinými světaznalými osobnostmi, v jejichž okruhu trávil své dětství.²⁸⁵ Když poté srovnával realitu s tím, co mu vyprávěl otec o „*řádnych mužích našeho národa*“²⁸⁶ nebo co se dočetl v romantizujících historických knihách o lesku německého středověku, a zejména když dospěl do let, kdy si dokázal uvědomit kontrast mezi slabostí říše a silou sjednocené Francie nebo Anglie, je pochopitelné, že současný stav u něj vyvolával pocit frustrace.

K jaké bratrovražedné řevnivosti může dospět rozdrobenost říše se v malém měřítku přesvědčil velmi záhy za raných školních let, kdy se stal svědkem konfliktů mezi spolužáky pocházejícími z různých německých států. Ferdinand Straube sice vzletně napsal, že mladý „Turnvater“ „*shlížel z katedry na jejich bitky jako Zeus na střety před Trójou, neboť pro něj neexistovaly žádné německé země, nýbrž pouze jeden pojem: Německo*“²⁸⁷ ovšem z jednoho z Jahnových dopisů plyne, že skutečnost měla k této charakteristice Jahna jako neangažovaného pozorovatele dost daleko.²⁸⁸ Navíc se nezdá být úplně pravděpodobně, že by Jahn již jako malý chlapec dospěl k jasné představě jednotného Německa. Mnohem spíše se mu vlivem událostí ve škole vyjasňovala představa o zhoubnosti říšského partikularismu.

S ještě větší vzájemnou nesnášenlivostí mezi studenty z jednotlivých zemí se Jahn setkal při studiu na univerzitách. Studenti zde mívali ve zvyku sdružovat se podle země svého původu do elitářských uskupení, nazývaných mezi nimi jako „Orden“, tedy „řády“,

---

²⁸⁴ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 8-9.

²⁸⁵ Viz II. kapitola – Jahn vědec.

²⁸⁶ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 149.

²⁸⁷ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, 1888, str. 4.

²⁸⁸ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 10.

nebo „Kränzchen“, čili v doslovném překladu „věnečky“, ale česky lépe vyjádřitelné pomocí slova „kroužky“. Protože se jejich členové vyznačovali omezeností a domýšlivostí, jež „*ničí pocit vzájemné sounáležitosti ve větším celku, to znamená národu*“,²⁸⁹ vyhlásil jim Jahn již na své první univerzitě v Halle „*po dvou letech míru 6. 3. 1798 válku*“.²⁹⁰ Stejně osobitě reagoval Jahn na nesourodost studentstva i na jiných univerzitách.²⁹¹ Nikde se totiž nesetkal s tím, co bude roku 1811 prosazovat v memorandu o německých buršenshaftech – totiž aby se na univerzitě student stal „*německým mužem aktivně činným v občanském a vlasteneckém životě pro národ a vlast*“.²⁹² Svým nekompromisním jednáním na sebe ale negativně upoutával pozornost vedení škol. Příčinou častého střídání univerzit tedy u něj nebyla jen touha poznat svou zemi a být posluchačem slavných profesorů, nebylo to dáno jen jeho dobrodružnou povahou a nestálostí, nýbrž také nuceným předčasným ukončováním studia.

Co přesně Jahn pod slovním spojením „vyhlásit válku“, použitím v jednom z dopisů, myslel a jak přesně ona válka mezi studenty probíhala, nelze na základě studované literatury blíže specifikovat a ani to nemá tato práce určené za svůj cíl. Proti soupeřům, s nimiž byl nucen se potýkat i na dalších univerzitách, však nebojoval Jahn sám. Většinou se mu podařilo kolem sebe soustředit podobně nezařazené a ze strany kroužků šikanované kolegy.²⁹³ O hluboké nenávisti k pošetilým, zbytečným a elitářským uskupením podává důkaz Jahnův morbidní a s jeho pověstnou hrubostí pronesený výrok, že „*na univerzitách to nebude lepší, dokud poslední vůdce kroužku nebude viset na střevech posledního člena kroužku*“.²⁹⁴ Ze všech osobních deprimujících zážitků ze studentského života o několik let později vzejde představa vytvoření jednotných spolků studentstva – buršenshaftů.

Jahna na univerzitách nezklamávala jen nejednotnost studentské obce, nýbrž stejnou měrou také náplň výuky, v níž převládala zájem o antiku před dějinami vlasti: „*Ovšem že větší část učitelů přesně ví, kolik v Řecku vzniklo tragédií, kolik řečí přednesl Cicero římskému národu, kolik učenců rozebíralo Horatiovy verše. Jen po dějinách jejich vlasti neradno se ptát či tázat se jich po činech tohoto národa, ... Pak je totiž studnice jejich vědění vyčerpána*“.²⁹⁵

---

²⁸⁹ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 22.

²⁹⁰ Cit. dle: ibidem, str. 14.

²⁹¹ Na příklad při studiu v Greifswaldu stanul v čele skupiny, která se podle jeho tehdejšího pseudonymu Fritze nazývala jako „Fritzianer“. Počátkem listopadu 1802 došlo mezi nimi a jiným uskupením, vedeným studentem Mühlenbruchem, k tak ostrému střetu, že jej dokonce řešil akademický soud. V důsledku jeho rozhodnutí musela řada účastníků sporu, asi i včetně Jahna, univerzitu opustit. Blíže k pobytu Friedricha Ludwiga Jahna v Greifswaldu viz: JERAN, E. *Friedrich Ludwig Jahn als Student in Greifswald*, str. 683 an.

²⁹² Cit. dle: EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 71.

²⁹³ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 13.

²⁹⁴ Cit. dle: Ibidem, str. 13.

²⁹⁵ Cit. dle: JAHN, F. L. *Über die Beförderung des Patriotismus...*, str. 12. V citovaném díle má Jahn na mysli ještě pouze dějiny pruského státu, ale onu úvahu lze zobecnit a aplikovat později na celé Německo.

K tomu přistupuje rovněž nedostatečná motivace žáků k získání znalostí o minulosti své otčiny, protože na toto téma se u zkoušek nikdo neptal. Ze všech uvedených okolností vyvodil Jahn skličující vizi jakéhosi začarovaného systému příčin a nutných následků: studenti se nic nedozví o zaniklé velikosti svého národa, proto jim svědomí nadále bude dovolovat štěpit se do kroužků, místo aby vytvářeli harmonickou národní společnost. A protože za dané situace budou navštěvovat jen ty přednášky, od nichž si „slibují výhody při zkouškách do úřadu,“²⁹⁶ budou sály s příležitostnými předměty o vlasti prázdné. To bude demotivovat učitele dále přednášet podobné látky, čímž se kruh opět uzavírá.

Přes všechny sympatie, které může moderní člověk k Jahnovi pociťovat, nelze popřít, že se mu nepodařilo ztotožnit se s konvencemi tehdejší společnosti, a musel proto zcela pochopitelně působit dojmem divokého a špatně vychovaného člověka. Co jiného si jeho spolužáci, učitelé a známí ostatně museli myslet, když se znechucen poměry na univerzitě v Halle stáhl do nedaleké jeskyně u Giebichenstein v údolí Saaltal, kde pěstoval brambory a žil v naprosto primitivních podmínkách?²⁹⁷ Potřebný klid, jenž zde našel, využil na druhé straně k tomu, aby pod vlivem románu *Dya-Na-Sore*²⁹⁸ ve svých třidvaceti letech sepsal první a vcelku vyzrálé dílo „Über die Beförderung des Patriotismus im Preußischen Reiche“, jehož obsah má pro nás význam při posuzování myšlenkového vývoje studované osobnosti.

Vzhledem k tomu, že jej vydal pod pseudonymem Otto Carl Christoph. Höpffner²⁹⁹ a nikdy se k němu později nehlásil, spekuluje se dodnes o Jahnově autorství.³⁰⁰ Důvod, proč v následujících letech na dílo zanevřel, mohl tkvět v tom, že v rozporu s jeho pozdějšími názory o jednotném Německu, které mu zajistily nesmírnou popularitu, zde zatím prosazuje podporu vlastenectví, nebo jak to později s despektem nazve František Krátký – „buržoazní nacionalismus a kosmopolitismus“,³⁰¹ pouze uvnitř nekriticky glorifikovaného pruského státu. Za výchozí bod svého spisu zvolil vlažný patriotismus Prusů, plynoucí z neznalosti vlastní

---

²⁹⁶ Cit. dle: JAHN, F. L. *Über die Beförderung des Patriotismus...*, str. 14..

²⁹⁷ STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 3. a FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 18.

²⁹⁸ Román, který vycházel na přelomu 80. a 90. let 18. století, sepsal Wilhelm Friedrich von Meyern a třebaže mu recenze od Friedricha Schillera nedělala dobrou reklamu, Jahn jej četl velmi dychtivě, neboť ho zaujaly Meyernovy názory na tělesnou výchovu mládeže a lásku k vlasti. Viz: EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XXXVII. a LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 12.

²⁹⁹ ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 3.

³⁰⁰ Spor se táhne od vydání biografie sepsané v 19. století Edmundem Neuendorfem, v níž poprvé upřel Jahnovi autorství onoho spisu s poukazem na to, že Jahn mluví o své prvotině až v souvislosti s „Bereicherung des hochdeutschen Sprachschatzes“ a době vzniku sporného spisu myslel již jako Němec, ne jako obyvatel Pruska. Pro Jahnovu autorství se naopak vyslovili životopisci Pröhle, Euler i Eckardt. Jejich argumenty jsou většinou založeny na podobnosti díla s pozdější Jahnovou knihou „Deutsches Volkstum“. Ebrhardu Jeranovi se zdálo, že učinil konec táhlým neshodám, když roku 1962 zveřejnil článek o nálezu Jahnova autografu, v němž pisatel doznává, že jedno z jeho děl vydal někdo jiný pod svým jménem. Blíže k celé problematice jakožto i Jeranovým závěrům viz: JERAN, E. *War Friedrich Ludwig Jahn der Verfasser...*, str. 782 an.

³⁰¹ Cit. dle: KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 206.

historie. Proto Jahn navrhuje nejen sepsat kvalitní práci o dějinách Pruska, ale také doporučuje státem podporovanou výuku dějin na školách a v neposlední řadě i budování pomníků, kterými by si lidé neustále měli možnost připomínat slávu svých předků.

Jestliže o několik let později prezentoval například v díle „Deutsches Volkstum“ své představy o celoříšské unifikaci, nyní ještě hleděl s jistým opovržením a nemalou arogancí na ostatní nepruské německé státy. Ačkoli přehnaný obdiv a úctu k Prusku posléze přeměnil v bratrskou lásku, kterou rovnoměrně rozdělil mezi všechna území římské říše, nikdy se nevzdal myšlenky Pruska jako jediného potencionálního sjednotitele a pruského krále z rodu Hohenzollernů jako hlavy nového útvaru.³⁰²

Kdy přesně k tomuto Jahnově myšlenkovému přerodu došlo, není možné jednoznačně určit, neboť se jednalo o procesuální jev. Přináležitost Němců k jednomu národu si ale zřejmě začal konkrétněji uvědomovat, jakmile během studentských let opustil území Pruska a vydal se na cesty po německých univerzitách. Bezpochyby se jeho nový náhled dovršil tehdy, když byl středoevropský prostor konfrontován s francouzskou agresí na počátku 19. století. Tváří v tvář hrozícímu nebezpečí Jahn pochopil, že za nastalé situace není možné činit rozdíly mezi Bavorem a Sasem, Prusem či obyvatelem Meklenburska. Tito všichni musí stát pospolu, protože patří ke stejné říši a na rozdíl od protivníka je jejich mateřštinou němčina.³⁰³ Nosným rysem nepřítele se stal francouzský jazyk. Byl to tedy protivník, kdo pomáhal německým státům nalézt cestu ke vzájemnému sblížení, a je logické, že po odeznění hrozby ze strany Francie se dočasně zabrzdil i integrační proces německých států.

Příprava na boj – vznik vlasteneckých spolků

O nevyhnutelnosti války Pruska proti Francii se Jahn dozvěděl na podzim roku 1806 v Goslaru, kde pobýval kvůli práci na dokončení díla „Deutsches Volkstum“³⁰⁴ a ihned, jak bývá s oblibou citováno, se jeho myšlenky přesunuly z poslucháren na bojiště. „*Zahodil jsem pero a chopil se meče,*“³⁰⁵ píše v „Deutsches Volkstum“. I když se okamžitě vydal na cestu, aby se připojil k pruské armádě, už se nestihl zúčastnit neúspěšné bitvy u Jeny.

---

³⁰² V jednom ze svých stěžejních děl, sepsaném roku 1810, vtělil Jahn tuto myšlenku do následujících vět: „*Ani já jsem v pruském státu nikdy nespátrával nejvyšší stupeň umění vládnout, ale objevil jsem v něm sílu směřující k dokonalosti a dokončení...*“ Závěrem dochází k přesvědčení, že „*žádná jiná země kromě Pruska nemůže zachránit Německo*“. Viz: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 146.

³⁰³ Velmi výstižně zachytil takovýto princip a charakter německého patriotismu slavný básník, berlínský turner a účastník osvobozené války v roce 1813 Karl Theodor Körner v bojové písni „Die Freischar“: „*Avšak bratři, jsme všichni pospolu, / a to umocňuje naši sílu. / Spojuje nás svatý svazek jazyka, / spojuje nás jeden Bůh a jedna vlast, / spojuje nás věrná německá krev! /...*“ Karl Theodor Körner: *Die Freischar*. JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 394.

³⁰⁴ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 32.

³⁰⁵ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 150.

Zpráva o vítězství Francouzů nad proslulou armádou, vycvičenou podle metod uctívaného Friedricha Velikého, pro něj musela znamenat neuvěřitelný šok, ovšem sugestivní Frankův popis Jahnova zoufalství působí už trochu přehnaně: „*Válel se po zemi a tloukl do ní. Lámal větve, které mu bránily ve výhledu na Jenu. Řval zlostí a plakal lítostí. .... Tak strašlivě se vryla lítost do Jahnovy duše, že mu zešedivěly vlasy. Považte – osmadvacitiletému!*“³⁰⁶

Období mezi lety 1806 a 1809 naplnil Jahn, dychtící po odvetě za utrpěné příkoří, mimořádně horečnatou protinapoleonskou a protifrancouzskou agitací. Z prací jeho životopisců nelze podrobněji vyvodit průběh a účinnost konkrétních aktivit, jelikož bývá celá etapa líčena příliš zevšeobecňujícím stylem. Po odstranění obligátních zkrášlujících nánosů se matně ukazuje, že Jahn pravděpodobně využil svých zkušeností ze studentského putování a vydal se na cestu napříč říší, aby pomocí svého řečnického nadání utužil národní sebevědomí a rozdmýchal nenávist proti „*loupežnému podmaniteli Napoleonovi*“.³⁰⁷ Kromě toho se mu mělo podařit, aniž by bylo zmíněno jak, navázat kontakty s dalšími podobně smýšlejícími, vlivnými muži. Mezi nimi figurují vedle jmen pruských reformních ministrů, svobodného pána von und zum Stein³⁰⁸ a knížete von Hardenberg,³⁰⁹ také jména reformátorů pruské armády Davida von Scharnhorst³¹⁰ a Neidharta von Gneisenau³¹¹ a v neposlední řadě jméno berlínského policejního prezidenta Justa von Gruner.³¹²

Při komplexnějším náhledu na přípravu odboje vyvstane ovšem před očima mnohem složitější struktura patriotického hnutí, v jejímž rámci tvoří Jahn pouhou buňku a ne, jak by se mohlo zdát na základě četby použité sekundární literatury, motor uvádějící celý systém do pohybu. V reakci na mocenský vzestup Francie totiž začala německými státy postupně

---

³⁰⁶ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 35.

³⁰⁷ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...* str. 15, 20.

³⁰⁸ Heinrich Friedrich Karl svobodný pán von und zum Stein (1757-1831) zahájil roku 1807 osvobozování pruského rolnického stavu, čímž chtěl rozbít feudální strukturu společnosti, o rok později reformoval státní správu a zavedl samosprávu ve městech. Viz: MÜLLER, H. a kol. *Dějiny Německa*, str. 135-137 a SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 98-102.

³⁰⁹ Karl August kníže Hardenberg (1750-1822) navázal na Steinovy reformy tím, že zrušil cechovní zřízení, reformoval daňovou soustavu a dovršil osvobozování rolnictva. Viz: MÜLLER, H. a kol. *Dějiny Německa*, str. 135-137a SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 102-104.

³¹⁰ Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755-1813) stanul v čele ministerstva války a vědom si nutnosti fyzické síly národa, prosazoval již na gymnáziích tělesné zdokonalování po vzoru GutsMuthsovy gymnastiky. Kromě toho vytvořil důmyslný branný systém a výrazně se zasadil o zlepšení postavení vojáka. Viz: UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 109. a SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 106.

³¹¹ August Wilhelm Anton Neidhardt von Gneisenau (1760-1831) navrhl analýzou bitev u Jenu a Auerstädtu reformy armády. Společně s von Scharnhorstem požadoval, aby na vojenském výcviku participoval celý národ. Viz: OBERMANN, K. und Kol. *Biographisches Lexikon...*, str. 160. a EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 54-55.

³¹² Karl Justus von Gruner (1777-1820) vykonával úřad policejního prezidenta v Berlíně od roku 1809 a již o dva roky později řídil policejní aparát v celém Prusku. Mezi lety 1813 až 1815 spravoval osvobozená území Berg a Mittelrhein. Po válce působil jako pruský vyslanec ve Švýcarsku. Viz: EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. 433-434.

prorůstát nadregionální tajná síť vlastenců, zaměřených prvořadě na setřesení francouzského jha. Znovu se tak potvrzuje význam západního nepřítele jako rozhodujícího stimulu pro národní vědomí. Na nutnosti eliminovat sílu Napoleona se shodovali všichni, protože se jednalo o problém nejpálčivější, nejakutnější a nejbezprostřednější. Co ale bude poté, k tomu už každý přistupoval různě a řešení tohoto problému zůstalo prozatím otevřené. Budeme o tom mluvit později.

K dosažení prvořadého cíle – vítězství nad Francií - však nestačilo, aby jednotlivci setrvali při pouhých teoretických úvahách. Bylo třeba sdružit se a kolektivně podniknout reálné činy. Již v dubnu roku 1808 se v Královci ustanovil na pokraji legality balancující spolek „Gesellschaft zur Übung öffentlicher Tugend“, zkráceně nazývaný jako „Tugendbund“. Jeho problematičnost spočívala v tom, že jako popularizátor pruských reforem získal oficiální povolení k fungování, ovšem prosazováním tělesné a vojenské výchovy na všech školách oprávněně vyvolával podezření.³¹³ Do spolku se přihlásilo několik stovek členů a zatímco podle Fritze Langeho se Jahn řadil k jedněm z organizátorů,³¹⁴ zastává Ernst Frank názor, že Jahnův poměr ke spolku byl mnohem volnější.³¹⁵

Ve třetí kapitole již bylo také řečeno, že ve stejném roce jako „Tugendbund“ sdružil v Berlíně Friedrich Friesen zájemce o šerm ve spolku „Fechtverein“, jehož aktivity mohly být při bližším pohledu vykládány nejen jako odpolední zábava několika měšťanů.³¹⁶ O dva roky později, to znamená roku 1810, se jeho mnozí členové přesunuli do nové podzemní organizace, na jejímž vzniku se na tajné listopadové schůzce, konané v lese před berlínskou branou „Halleschen Tor“, domluvilo dvanáct zúčastněných mužů. Mezi nimi stáli i Friedrich Friesen, Wilhelm Harnisch a Friedrich Ludwig Jahn, který téhož roku začal se žáky gymnázia Zum grauen Kloster pořádat odpolední cvičení na Hasenheide a který se nyní stal vůdcem spolku s názvem „Deutscher Bund“.³¹⁷ Povstání proti Napoleonovi avšak představovalo pouze jeden bod Jahnem formulovaného programu, byť šlo o bod nejaktuálnější a nejkonkrétnější. Ačkoli program sestává z několika dalších cílů, svědčí o mlhavém a amorfním charakteru vlasteneckých idejí.

---

³¹³ EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 62-63.

³¹⁴ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 15.

³¹⁵ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 41.

³¹⁶ Viz III. Kapitola – Turnvater Jahn.

³¹⁷ Toto jméno se pro spolek vžilo později. Původní a výstižnější označení totiž znělo „Bündnis zur Vorbereitung des Befreiungskampfes, tedy doslovně přeloženo jako „Svaz pro přípravu osvobozenického boje“, což naprosto jasně poukazuje na záměry jeho členů. Viz: EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 68.

Boj

Hrdinný protifrancouzský odboj Andrease Hoffera v Tyrolsku roku 1809 a Španělů na Pyrenejském poloostrově od roku 1808, chápané v tehdejší Evropě jako národní povstání proti utlačovatelským tendencím Francie, inspirovala německé vlastence k úvahám o akcích podobného rázu. Nebylo to dáno pouhými idealistickými vizemi o sjednoceném bojujícím národu, ale zcela pragmatickými úvahami. Jako jeden z trestů vůči nevěrnému Prusku omezil Napoleon po porážce u Jeny a Auerstädtu jeho armádu na pouhých 42 000 mužů,³¹⁸ takže neměla-li být akce za osvobození vlasti smetena francouzskou vojenskou mašinerií, vyžadovalo to zapojit do rozhodujícího střetu co největší počet schopných bojovníků, tedy v podstatě postavit armádu i z vojáků a dobrovolníků jiných německých států. Měla vzniknout národní armáda, která by pomohla osvobodit Německo a připravit cestu k jeho sjednocení.

O tom, že samostatné akce nemají šanci na úspěch, pokud nejsou koordinovány s ostatními složkami odbojového hnutí a pokud nemohou očekávat celonárodní podporu, se jako první přesvědčil major Ferdinand Schill,³¹⁹ jenž se domníval, že svým tažením zapálí rozbušku nahromaděného německého nacionalismu. V dubnu roku 1809, tedy v době, kdy Jahn ještě putoval po Německu ve snaze utužit národní vědomí, vyrazil Schill se svým regimentem z pruského hlavního města směrem na západ. Přestože měl kontakty s mnohými patrioty a přestože cestou vybízel pomocí letáků, aby se všichni zapojili do zahájené protifrancouzské akce, nepodpořil jej ani národ, ani pruský král. Ten dokonce Schillovo počínání veřejně odsoudil a zakázal pruským vojákům majora následovat.³²⁰ Jedním z mála, kdo přeci jen uposlechl Schillových výzev, byl Jahn, který se okamžitě snažil připojit k jeho oddílu, ale stejně jako roku 1806, kdy marně spěchal k Jeně, mu ani nyní čas nebyl nakloněn, a nic tedy nezměnil na Schillově neúspěchu a tragickém konci.³²¹

Poučení z nebezpečí podobných spontánních a neuvážených akcí věnovali další autoři povstaleckých plánů organizačním záležitostem velkou pozornost. Návrh generála von Gnaisenu ze srpna roku 1811, počítající s rozsáhlou vlasteneckou kampaní

---

³¹⁸ SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 109.

³¹⁹ Ferdinand Baptista Schill (1776-1809) byl za činy projevené ve válečných letech 1806-1807 povýšen po míru v Tylži na majora. Jeho poslední akcí se stal předčasný pokus o povstání proti Napoleonovi. Viz: OBERMANN, K. und Kol. *Biographisches Lexikon...*, str. 417, heslo *Schill, Ferdinand*, in: *Ottův slovník naučný*, díl XXII., str. 974 a heslo *Schill, Ferdinand*, in: *Brockhaus Enzyklopädie*, díl IXX., str. 362.

³²⁰ Heslo *Schill, Ferdinand*, in: *Ottův slovník naučný*, díl XX., str. 974.

³²¹ Major Schill zahynul při hájení pevnosti Stralsund 31. 5. 1813. 11 důstojníků bojujících po boku Schilla bylo následně popraveno a přes 500 vojáků posláno na francouzské galeje. Viz: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 16, OBERMANN, K. und Kol. *Biographisches Lexikon...*, str. 417-418, heslo *Schill, Ferdinand*, in: *Meyers grosses Universallexikon*, str. 368.

mezi obyvateli Pruska, sice Fridrich Vilém III. kvůli obavám ze slabosti vlastní země odmítl, ovšem Gneisanauova nápadu se ujal bývalý kancléř vom und zum Stein. Ze svého exilu v Rusku udržoval spojení s Justem von Gruner, který se mezitím přesunul z Berlína do exilu v Praze, a společně připravili důmyslnější plán než Gneisenauův. Zásadní rozdíl spočíval v tom, že se oba hlavní organizátoři místo na krále obrátili s žádostí o spolupráci na berlínský „Deutscher Bund“, jenž měl například zajistit, aby se mezi lid dostalo co nejvíce letáků a aby byl vhodnou osvětou dostatečně připraven na nadcházející střet. Za účelem pevné organizace vznikl v červnu roku 1812 v Petrohradě „Komitee für deutsche Angelegenheiten“, odkud Stein delegoval svá rozhodnutí do Prahy na Grunera a ten jimi zase obratem ruky pověřoval Friesena, po Jahnovi nového vůdce berlínského spolku.³²²

Na zásadní otázku, jakou úlohu hrál v celé protistátní činnosti Jahn, dosud schází uspokojivá odpověď, protože jeho působnost v tomto období nezapadá úplně do obrazu, jenž o něm životopisci účelně vytvářejí. Zřejmě není úplně náhodné, že se o Jahnově aktivitě v osvobozeneckých bojích začíná více mluvit až od února roku 1813. Tehdy se zkonstituoval slavný Lützowův oddíl dobrovolníků, jehož měl být Jahn „*duchovní tvůrce*“.³²³ Zato jeho účast ve Stein-Grunerově plánu bývá očividně zamlčována, ačkoli zajisté nešlo o epizodu zcela bezvýznamnou. Není opovázlivé vyjádřit domněnku, že měl-li být Janův literární obraz co nejrepresentativnější, bylo zapotřebí zvýraznit z jeho života a kariéry jen ty nejzářivější momenty. S vědomím tohoto pojetí minulosti pak vyjde najevo, proč se v životopisech klade větší důraz na akce, které jsou neodmyslitelně provázány se jménem Jahna, než na činnosti, v jejichž průběhu mu byla přisouzena druhořadá role. A právě v roce 1812 ztělesňoval Jahn na pomyslné šachovnici exkancléřových záměrů jen povolného pěšáka, podřízeného jak Friesenovi, tak Grunerovi a nakonec i Steinovi. Pouze „*Geschichte der Körperkultur in Deutschland*“ dávají matně tušit, co přesně měl Jahn v rámci povstaleckého plánu na starosti. Jako jiní jeho kolegové z „Deutscher Bund“ byl vyslán do jedné z částí německého území, aby zde „*pozoroval stav francouzského vojska*“.³²⁴ Několik měsíců proto strávil v Rostocku sledováním oddílů maršála Davouta.

Zda by se patriotům v čele se Steinem podařilo připravit účinná východiska pro národní odboj, již nikdy nevyjde najevo, neboť Francouzům nemohly uniknout zprávy o chystané vzpouře. Justus von Gruner, ústřední článek celého hnutí, padl do rukou nepřátel a až do října

---

³²² EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 82-85.

³²³ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 21.

³²⁴ Cit. dle: EICHEL, W. und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II., str. 86.

roku 1813 byl držen v rakouské pevnosti Petrovaradín. Ostatní členové spiknutí byli postaveni pod policejní dohled.

Tím více udivuje skutečnost, že se povstalecké jádro nenechalo zastrašit a nezřeklo se svých cílů, pouze při jejich prosazování muselo postupovat obezřetněji a pomocí jiných metod. Do popředí zájmu se nyní dostala minulý rok otevřená Hasenheide,³²⁵ kam od roku 1812 směřovalo stále více zájemců o znalosti využitelné při účasti na potencionálním válečném tažení. A přelomové události roku 1812 nikoho nenechávaly na pochybách, že to, čemu se naučí na Hasenheide, velmi brzy uplatní.

Prvním signálem, ohlašujícím příchod očekávaného měření sil, se stal Napoleonův zdrcující neúspěch v Rusku. Ačkoli Prusko přislíbilo Napoleonovi v únoru roku 1812 spojenectví, vycítil nyní velitel pruského pomocného sboru, generál Ludwig Yorck von Wartenburg, neopakovatelnou příležitost a v prosinci téhož roku, aniž by získal souhlas svého krále, uzavřel s ruským generálmajorem Dibičem taurogenskou konvenci, která prohlašovala pruský sbor za neutrální.³²⁶ Pro další vývoj události se konvence ukázala jako naprosto klíčová. Počátkem roku 1813 opustil Stein Petrohrad a vydal se do Královce, aby vyburcoval, opět bez svolení Fridricha Viléma III., východopruské stavy ke vzpouře proti oslabenému Napoleonovi. Nerozhodného krále nakonec strhla nepotlačitelná vlna vlasteneckého nadšení, takže se již ke konci února dohodl s carem Alexandrem I. na spolupráci při pacifikaci Napoleona.³²⁷ Když se 17. března ve slavném svolání obrátil „na svůj národ“,³²⁸ aby vyjádřil souhlas s propukající vzpourou, vydal zároveň důležitý zákon o domobraně.³²⁹ Na jeho základě se o dva dny později ustanovil ve Vratislavi dobrovolnický sbor pojmenovaný „Königlich Preußische Freikorps“,³³⁰ známější podle svého velitele majora Wilhelma von Lützowa³³¹ spíše jako „Lützowscher Freikorps“, do něhož se hned mezi prvními, jak téměř bez rozdílu uvádějí obligátně všechny Jahnovy životopisy, zapsal nerozlučitelný tandem Friesen a Jahn. Jejich příklad následovaly stovky berlínských trunerů, aby konečně paramilitární hry na Hasenheide vystřídali za skutečnou válku.³³²

---

³²⁵ Ibidem, str. 88.

³²⁶ SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 113.

³²⁷ GÄRTEMARKER, M. *Deutschland im 19. Jahrhundert...*, str. 57-58 a SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 57-58.

³²⁸ FRIDRICH VILÉM III. *Mému lidu!* Viz: SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 297.

³²⁹ GÄRTEMARKER, M. *Deutschland im 19. Jahrhundert...*, str. 57-58 a SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 58.

³³⁰ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XIII.

³³¹ Adolf Ludwig Wilhelm svobodný pán von Lützow (1782-1834) bojoval proti nepříteli již v nezdařeném tažení majora Schilla roku 1809. V roce 1813 se účastnil bitvy národů u Lipska a devět let na to získal titul generálmajora. Viz: OBERMANN, K. und Kol. *Biographisches Lexikon...*, str. 299.

³³² EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XIII.

Teprve tímto okamžikem navazují biografie obvykle na pasáže o počátcích turnerství a na skromné zmínky o „Deutscher Bund“, jako by se kromě toho v Jahnově životě v rozmezí let 1811 až 1813 nepříhodilo. O to s větším patosem a hrdostí však líčí vše, co Jahn pro dobrovolnický sbor vykonal. Přihlédneme-li k celkovému jednostrannému postoji jednotlivých autorů k tématu, bylo by pošetilé spoléhat se zcela na jimi uveřejněné informace. Z několika málo náhodných poznámek vysvítá, že životopisci svými statěmi o dobrovolnickém sboru reagovali na jakési protipólné názory blíže nekonkretizovaných „reakcionářů pozdější doby“,³³³ které se ale nepodařilo vypátrat. Nezbyvá tedy, než s potřebnou mírou rezervovanosti vycházet z oslavných vyprávění.

Mezi biografy panuje všeobecná shoda, že Jahn celému sboru vdechl duši a svou udivující činorodostí jej udržoval v chodu. Měl se starat úplně o vše – od obstarávání oblečení, přes taktiku boje až po verbování nových dobrovolníků.³³⁴ Pochyby nad pravdivostí oněch údajů vyvolává už sama skutečnost, že vedle Jahna není při výčtu zásluh o sbor zmíněn nikdo jiný, ba ani samotný Lützow či Friesen, jehož organizační kvality se bezpochyby projeví již v Plamannově ústavu, na Hasenheide, v berlínském „Fechtverein“ a nakonec i v „Deutscher Bund“. Sekundární literatura tak vsugerovává dojem o Lützowově dobrovolnickém sboru jako o čistě Jahnově podniku, ovšem jak moc se takový obraz rozchází s realitou není možné prozatím určit. V zásadě lze jen opatrně usuzovat, že jeho péče o sbor, vybičovaná extrémním nacionalismem, byla nenahraditelná, ale zřejmě o něco umírněnější, než jaká bývá líčena.

V návaznosti nad těmito úvahami se vynořují otázky nad skutečným významem celého oddílu, jelikož se zdá, že očekávání, která do něj mnozí, včetně Jahna, vkládali, byla přehnaná. V první řadě se místo toho, aby z něj byla vytvořena celoněmecká národní armáda dobrovolníků, podařilo sestavit pouze těleso přibližně o třech tisících mužích.³³⁵ Za druhé mu poklesla prestiž, když se do jeho čela nepostavil generál Scharnhorst, jak si většina přála, ale major Lützow a za třetí, což má při posuzování důležitosti sboru asi váhu nejvyšší, nebyli dobrovolníci vůbec přiřazeni k hlavní pruské armádě, nýbrž jako samostatně fungující jednotka měli za úkol decimovat tyl nepřítel.³³⁶ Díky tomu byl sbor v podstatě vyloučen

---

³³³ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 23.

³³⁴ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 21 a FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 71.

³³⁵ KOSTLÁN, A. a kol. *Encyklopedie dějin Německa*, str. 156. Podle Karen Hagemann bylo dobrovolníků k srpnu 1813 přesně 3666. Viz: HAGEMANN, K. „*Heroic Virgins*“ and „*Bellicose Amazones*“... , str. 508.

³³⁶ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 71.

z účasti na větších bitvách, v nichž by si býval vydobyl vavříny slávy, a musel se spokojit jen s méně důležitými boji.³³⁷

Během příměří mezi 4. červnem³³⁸ a 10. srpnem 1813 postihla dobrovolníky skutečná katastrofa. K majoru Lützowovi se totiž nedonesla včas zpráva o klidu zbraní, takže se ze svých stávajících pozic začal stahovat na pruské území, jak požadovala dohoda o příměří, se zpožděním. Tohoto nedorozumění využil Napoleon jako záminky a 17. června byl ustupující oddíl u Kitzen náhle přepaden francouzskými jednotkami.³³⁹ Ze sboru zbylo po tomto debaklu jen torzo.³⁴⁰ Z Jahnových biografii se jen práce Fritze Lange snaží nalézt hlubší příčiny konfliktu u Kitzen. Výsledky, k nimž dospěl, jsou diskutabilní, nehledě na to, že za datum střetu mylně označil až 19. červen: „Lützowův dobrovolnický sbor byl pruskou reakcí nejen sabotován, nýbrž po uzavření příměří také rafinovaným a úskočným způsobem prozrazen Napoleonovi. ... Tuto nevděčnou službu vykonal württemberský generál Normann.“³⁴¹ Protože autor záležitost dále nerozvádí, není úplně zřejmé, co si představit pod pojmy „pruská reakce“ a „sabotovat“. Z tohoto ojedinělého tvrzení se dá učinit jen takový závěr, že na pruské straně evidentně existoval určitý nesoulad v přístupu k francouzské okupaci a ačkoli Lützowův oddíl získal při svém vzniku posvěcení od předních mužů Pruska, na pozadí složitých diplomatických jednání a politických kalkulů mohl být i nežádoucím elementem. Jinými slovy, pruské elity se zřejmě zalekly přílišné aktivity národní emancipace, personifikované právě sborem dobrovolníků.

Událostem u Kitzen nebyl Jahn přítomen. Pohyboval se v tu dobu v okolí Tangermünde, kde verboval dobrovolníky do plánovaného 3. praporu Lützowova sboru.³⁴² I když nikdy žádnou vojenskou školou neprošel, byl jmenován poručíkem a postaven do čela tohoto praporu. Na jedné straně potvrzuje Jahnovo vůdcovství tezi o jeho kvalitách a mimořádných zásluhách o sbor, na straně druhé se však stále častěji dostával do názorových neshod s nadřízenými i podřízenými. „Mezi vyššími důstojníky jsou mnozí,“ psal v červenci zklamaně

---

³³⁷ Sbor sice zvítězil 4. června u Göhrde, jenže nesrovnatelně významnější bitvy u Groß-Görschen, svedené 2. května, a Budyšina, probíhající ve dnech 20.-21. května, se odehrály bez něj. Viz: SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 118. a EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XIII.

³³⁸ Jak Ernst Frank (FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 73.), tak i Carl Euler (EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XIII.), kolektiv autorů encyklopedie „*Biographisches Lexikon zur deutschen Geschichte*“ (OBERMANN, K. und Kol. *Biographisches Lexikon...*, str. 299.) či Hans Joachim Schoeps (SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 119) uvádějí jako první den příměří 4. červen, zatímco překladatelé poslední jmenované publikace, Šárka Stellnerová a František Stellner, posunují termín o den dopředu na 5. června. (Viz: ibidem.) Za možný důvod nejednotnosti v časovém určení považuje František Stellner fakt, že příměří mohlo být podepsáno 4. června, ale v platnost vstoupilo až o den později.

³³⁹ OBERMANN, K. und Kol. *Biographisches Lexikon...*, str. 299.

³⁴⁰ KOSTLÁN, A a kol. *Encyklopedie dějin Německa*, str. 156.

³⁴¹ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 23.

³⁴² EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. str. XIII. a LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 23.

generálu von Gneisenau, „kteří mě nechápou, a téměř všichni adjutanti mě nedovedou docenit – a házejí mi klacky pod nohy.... Nejsem se sborem spokojen.... Mou radu nikdo nevyžaduje.“³⁴³ V uvedených řádcích se vedle Jahnovy nesporné ješitnosti také rozladění nad jeho celoživotním komplexem, kterým bylo nepochopní a osamocenost jak fyzická, tak názorová. Pro svůj radikalismus, nekompromisnost a tvrdost, kvůli nimž se již v mládí potýkal s nesčetnými problémy, se také v době války zřejmě mnohým blízkým odcizil, a to přesto, že vykonával pro celý sbor nenahraditelné služby.

V srpnu roku 1813³⁴⁴ byl sbor po porážce u Kitzen reorganizován, ovšem jeho působnost byla omezena začleněním do armádního sboru generála Walmodena, pod jehož vedením dobrovolnický oddíl participoval jen na drobnějších méněcenných bitvách. Přesto zazářil 4. září u Möllen a o devět dní později znovu u Göhrde.³⁴⁵ Železný kříž a řád sv. Vladimíra 4. třídy, kterými byl Jahn po těchto bitvách vyznamenán,³⁴⁶ podávají jasné důkazy o chabrosti jejich nositele i významu obou bitev.

Poslední dva odstavce si navzájem poněkud protiřečí: je-li v prvním z nich Jahn charakterizován jako neschopný velitel, v druhém odstavci se mluví o jeho vyznamenáních. Účelem tohoto vícestranného náhledu na Jahn je snaha poukázat na to, že zatracovat ho jako zcela bezvýznamnou postavu osvobozeneckých válek je stejně chybné jako jeho přehnaná glorifikace. Pravda zkrátka leží někde uprostřed.

Jelikož se Jahnovi protivila permanentní snaha eliminovat vliv sboru dobrovolníků jejich odesláním do periferních bitev, což bylo zcela v rozporu s jeho prvotním posláním, požádal generála Gneisenau o přidělení jiného úkolu.³⁴⁷ Na Jahnově rozhodnutí se ale jistě podepsal i kontraproduktivní vztah k ostatním členům sboru. Nebylo by to ani poprvé, kdy by kvůli neshodám zvolil jako řešení odchod. Jestliže se však většina autorů snaží vinu na Jahnově kroku přisoudit vnějším faktorům, ať už jde o laxní příslušníky sboru nebo o „junkerské generály“, kteří nechtěli „Lützowovu dobrovolnému sboru dopřát slávu“,³⁴⁸ pak „Encyklopedie dějin Německa“ naopak lapidárně konstatuje, že se Jahn prostě neosvědčil.³⁴⁹ S posledním uvedeným názorem se můžeme částečně ztotožnit, když si uvědomíme, že přes nepopíratelnou agilnost a odvalu, jimiž Jahn vynikal nad jiné, byl jako vůdce batalionu chť nechtě laikem. Ačkoli si mohl na Haseneheide rozvinout hraním

³⁴³ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 72.-73.

³⁴⁴ OBERMANN, K. und Kol. *Biographisches Lexikon...*, str. 299.

³⁴⁵ EULER, C. *Friedrich Ludwigs Werke*, díl I., str. XIV.

³⁴⁶ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 74. V případě Železného kříže neuvádí Frank, jestli se jednalo o I. či II. třídu.

³⁴⁷ Alespoň Ernstem Frankem a částečně i Fritzem Lange je tato teorie zastávána.

³⁴⁸ Cit. dle: LANGE, Fritz. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 23.

³⁴⁹ KOSTLÁN, A. a kol. *Encyklopedie dějin Německa*, str. 205

kolektivních bojových her strategické dovednosti, nemohl mít takové zkušenosti a taktické vidění boje jako absolventi vojenských škol. Navíc Jahn odmalička tendoval k humanitním vědám a jim věnoval celé své studium, ne vojenské strategii. Při hledání příčin odchodu Jahna od Lützowova oddílu je tedy opět třeba nahlížet na fakt z několika možných úhlů, aby se minulost ukázala ve svém pravém světle.³⁵⁰

Gneisenau vyšel Jahnovi vstříc a zajistil mu místo u úřadu „Zentralkommission für die Eingliederung befreiter Länder“, jehož název by se dal do češtiny volně přeložit jako „Centrální komise pro znovuzačleňování osvobozovaných zemí“. Za své sídlo si úřad zvolil Frankfurt nad Mohanem a přímo podléhal maršálu Blücherovi, knížeti Schwarzenbergovi a svobodnému pánu von und zum Stein. Již ze samotného pojmenování úřadu plyne, že smyslem jeho počínání byla rekonstituce předválečného stavu v německých zemích, které se dostaly pod Napoleonovu nadvládu. Dříve, než se však mohl Jahn ujmout svého nového úkolu, stáhl se kvůli nemoci na několik měsíců do ústraní. Teprve na počátku roku 1814 se odebral do Frankfurtu, kde byl v rámci tamější komise přidělen k jedné z jejích subkomisí, původně nazvané jednoduše „Militärische Kommission“, ale přejmenované Jahnem na Generalkommission für deutsche Bewaffnungsangelegenheiten – „Generální komisi pro německé ozbrojovací záležitosti“.³⁵¹ Je pozoruhodnou souhrou náhodných okolností, že vysokou funkci v ní zastával Wilhelm Friedrich von Meyern, jenž svým románem Dya-Na-Sore silně inspiroval mladého Jahna jak k sepsání jeho raného díla, tak k utváření světového názoru.³⁵²

Jelikož jsou životopisy v souvislosti s náplní této Jahnovy práce skupé na slovo, lze jen velmi z kusých narážek odhadovat, že Jahnovi, jako již ostatně poněkolkáté, přišly vhod jeho zkušenosti z cest a znalost lidí a země.³⁵³ Coby pověřenec „Generální komise“ totiž objížděl osvobozené německé země, aby agitoval, organizoval domobranu a, jak píše poněkud neurčitě Ernst Frank, „mluvil úředníkům do svědomí“.³⁵⁴ Jenomže ve Francii se tou dobou spojenecká vojska nezadržitelně blížila k Paříži a ke konci března ji dobyla. Válku definitivně ukončil pařížský mír z 30. května roku 1814.³⁵⁵ Jahnova činnost proto nyní pozbyla smyslu, takže se navrátil do Berlína s předsevzetím věnovat se opět s plným nasazením turnerskému hnutí.

---

³⁵⁰ Pochopitelně že nastíněnou názorovou rozpolcenost by nejlépe rozsoudily autentické dobové prameny, ovšem ty nebyly během dosavadního bádání k dispozici.

³⁵¹ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 76-77.

³⁵² STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 12.

³⁵³ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XIV.

³⁵⁴ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 78.

³⁵⁵ SCHOEPS, H. J. *Dějiny Pruska*, str. 123.

Po dobu jeho nepřítomnosti ho řídil jeho tichý spolupracovník Ernest Eiselen společně s Jahnovým žákem Wilhelmem Bornemannem.³⁵⁶

Mohl být Jahn s průběhem a výsledkem války spokojen? Ano i ne. Dozajista jej musel těšit pád nenáviděného Napoleona a porážka Francie, protože se tak konečně dočkal odčinění za ponižující události u Jeny a Auerstädtu. Rovněž ocenění od vysoce postavených státních činitelů musel chápat jako jistý druh satisfakce za všechna příkoří a křivdy, jichž se mu za celý dosavadní život dostávalo. Sám kníže Hardenberg mu chtěl věnovat pozemek, ale Jahn jeho dar odmítl.³⁵⁷ Aby však uznání jeho „trvalých zásluh o vlast“, které projevil v „nejtěžších časech“³⁵⁸ přeci jen nabylo nějakého hmotného výrazu, byla mu na návrh generála Gneisenau každoročně vyplácena odměna ve výši 500 říšských tolarů. Na druhé straně očekával Jahn v době bojů asi mnohem větší celoněmecký národní entuziasmus a spolupráci, neboť Lützowův sbor představoval jen slabý odvar toho, oč bylo původně usilováno, totiž aby se stal státní armádou všech Němců, nadšeně bojujících pod jedním praporem za osvobození, vlast a sjednocení.

Poté, co většině vlastenců a ilegálních patriotických spolků splnilo přání porazit Francii, obrátili zrak do Vídně, kam se začali sjíždět přední evropští diplomaté na kongres o poválečném uspořádání Evropy, aby s napětím očekávali, jak bude rozhodnuto ve věci Německa. I v hlavě Friedricha Ludwiga Jahna se formovaly myšlenky o sjednoceném národním státu. Zda měly šanci na realizaci či zda si mohly získat širší popularitu, se pokusí osvětlit další podkapitola.

Jahnův stěžejní politický cíl, jeho prosazování a příčiny neúspěchu

Pro Jahna, stejně jako pro další náruživé vlastence, znamenala válka pouhý předstupeň mnohem vyššího a osudovějšího cíle. Konflikt s Francií měl ve všech německy mluvících zemích zaniklé Svaté říše římské vyvolat pocity německého patriotismu, jenž by sjednocením dosavadních státních útvarů přivedl kulturní národ k pevné státní organizaci. S použitím výrazových prostředků Gellnerovy metafory, kterou jsme citovali v první kapitole, by se vystrojila svatba mezi ženichem – státem – a nevěstou – kulturním národem. Než k tomu došlo, prováděl Jahn, zůstaneme-li u Gellnerova alegorického pojmosloví, ve třech fázích jakési „námluvy“, během nichž připravoval „nevěstu“ na její nastávající osud. Prostě řečeno, politicky a vlastenecky uvědomoval příslušníky původně nepolitických organizací. Poprvé

³⁵⁶ ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 4.

³⁵⁷ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 74. Nepodařilo se zjistit, proč se Jahn zachoval takovýmto způsobem.

³⁵⁸ ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 4.

tak zcela vědomě činil na Hasenheide, kde rovnostářstvím rozbíjel stavovskou strukturu a vyvolával mezi turnery dojem příslušnosti k Německu, podruhé v rámci Lützowových oddílů a potřetí založením jenského buršenshaftu v roce 1815. Zevrubnému popisu procesu první fáze se věnovala třetí kapitola, tudíž nemá smysl opakovat na tomto místě závěry již jednou vyřčené. Proto obraťme pozornost na zbylé fáze, a to nejdříve na fázi druhou, zastoupenou Lützowovými dobrovolnickými sbory.

V tomto společenství nespátrával Jahn pouze vojenskou výpomoc protinapoleonské koalici, i když to patřilo k jednomu z jeho nejdůležitějších posláních, nýbrž zejména zárodek a předobraz unifikovaného Německa. Ve snaze, aby oddíl měl místo pruského charakteru již ráz plně německý, verboval do něj Jahn dobrovolníky ze všech možných německých krajů.³⁵⁹ Proto také jeden z jeho emotivních letáků, vyzývající k účasti na povstání, nese název „An das deutsche Volk!“, nikoli „An das preußische Volk!“³⁶⁰ Středostavovský sociální původ těch, jež uposlechli Jahnových výzev a spěchali na pomoc vlasti, dokonale odpovídal představám o významu a síle této vrstvy společenské hierarchie v zamýšleném státě. „Zde stál student vedle profesora. Lékaři, umělci, učitelé, duchovní, přírodovědci, vynikající, částečně vysoce postavení státní úředníci ze všech německých žup byli přiděleni k loveckým kompaniím a švadronám, jejichž největší část sestávala z řemeslnických tovaryšů a sedláckých mladíků...“ zachytil složení sboru básník Carl Leberecht Immermann a z upřímným obdivem dodal: „Lützowův sbor dobrovolníků je poezií vojska.“³⁶¹ Nejzřetelněji se nacionální myšlenky odrazily v symbolech sboru, z nichž největší proslulosti dosáhly jednak vlastenecké písně, jednak prapor a jeho barvami ovlivněný vzhled uniforem.

Jakkoli se může vliv bojových písní na průběh války zdát minimální, hraje ve skutečnosti velkou roli v psychice mužstva. „Boj bez písně nemá žádný důraz,“³⁶² prý prohlásil již ve středověku bavorsko-saský vévoda Jindřich Lev a jeho slova možná inspirovala Jahna k tomu, aby na jaře roku 1813, kdy kulminoval boj proti Francii, vydal sbírku obsahující od různých jeho současníků díla tohoto žánru. Neobsáhlou knížечku nazval „Deutsche Wehrlieder“ a jejími hlavními čtenáři se měli podle dedikace stát příslušníci Lützowova

---

³⁵⁹ Z celkových 3666 mužů připadly celé tři pětiny na nepruské Němce, především z „*protestantského severu, středního a východního Německa*“. Viz: HAGEMANN, K. „*Heroic Virgins*“ and „*Bellicose Amazones*“ ..., str. 508.

³⁶⁰ JAHN, F. L. *An das deutsche Volk*, str. 381 an. Všeněmecké pocity zaznívají rovněž z jiného jeho letáku „*Das Preußische Kriegesheer an die Deutschen jenseits der Elbe*“, v němž apeluje na „bratry“ Němce z profrancouzského Rýnského spolku německých států, aby se připojili k povstání probíhajícímu prozatím jen na pruském území. Viz: JAHN, F. L. *Das Preußische Kriegesheer an die Deutschen jenseits der Elbe*, str. 385.

³⁶¹ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 22.

³⁶² Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 387.

oddílu.³⁶³ Účel velmi militantně laděných veršů, přeplněných agresivními imperativními zvoláními,³⁶⁴ směřoval přednostně k zahrnutí strachu³⁶⁵ a k odhodlání zabít a umírat pro vítězství.³⁶⁶ Kromě toho ale vedl zpívající dobrovolníky i k pocitu bratrské pospolitosti uvnitř vojska³⁶⁷ a ve verších o Bohu jim zaručoval jakési vyšší posvěcení boje, a tím v podstatě i legalizaci hříchu vraždy.³⁶⁸ Svobodě vlasti jako dějinné a Bohem chtěné nutnosti se tak v písních dostává mnohem vyšší váhy než zásadám mravního kodexu křesťanské civilizace. Mezi řádky jednotlivých veršů však probleskává také nacionalistický a v některých případech dokonce pangermánský podtext, který vojákům napovídal, že o opravdovém vítězství se bude dát mluvit teprve v okamžiku, kdy s pádem Francie vznikne zároveň Německá říše.³⁶⁹ Příkladně se všechny vyjmenované charakteristiky typické německé bojové písně z let osvobozené války vyskytují ve slavné skladbě Ernsta Moritze Arnda „Was ist des Deutschen Vaterland“, jejíž vybrané sloky nám pomáhaly uvádět kapitoly této práce. Přes svoji jemně tklivou a táhlou melodii, méně obvyklou

³⁶³ Ibidem, str. 387.

³⁶⁴ „K boji! at' německá zem pije/ hanebnou krev poražených nepřátel! .../ Uškrťte ty barbary! Vyhlaďte to hanebné plémě!“ Stargardt: Landwehr. Viz: ibidem str. 400. Podobných obrátů užívá Jahn i v úvodu zmíněného letáku „An das deutsche Volk!“: „Němečtí muži! Vzhůru! Zbraně do rukou! Je to tu – boj na život a na smrt, boj o majetek a krev, čest, svobodu a vlast!“ Viz: JAHN, F. L. *An das deutsche Volk*, str. 381.

³⁶⁵ „Odháníme starosti/ Co je nám do zítřejšího rána?/ Smrt je za námi,/ a ostatní je v rukou božích!...“ Gustav Adolf Selchow: Morgenlied der schwarzen Freischar. Viz: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 395.

³⁶⁶ „Černá sukně, černý klobouk/ Hui! Hrozí vám (Francouzům) vražda a smrt!/ Stateční jako lvi budeme mít meč rudý od vaší krve!...“ Friedrich Bauer Fallenstein: Zuglied der schwarzen Jäger. Viz: ibidem, str. 399.

³⁶⁷ Tento pocit je navozován téměř výhradním užíváním tvarů sloves v prvním čísle plurálu: „Za vlast a čest/ pozvedáme naše zbraně/ Za Arminiovo dědictví a statky/ necháme prýštit krev!...“ Gustav Adolf Selchow: Morgenlied der schwarzen Freischar. Viz: ibidem, str. 396. Lützowovi dobrovolníci ostatně svůj sbor nazývali jako „bratrstvo“ a vnímali jej jako společnost sobě rovných mužů. Viz: HAGEMANN, K. „*Heroic Virgins*“ and „*Bellicose Amazonas*“ ..., str. 508.

³⁶⁸ Sakrálními prvky oplývá zejména píseň „Eidschwur“: „Před Bohem stojíme!.../ O vyslyš nás, Bože!/ Přisáháme!/ Dodržíme válečnou povinnost/ Budeme pamatovat na přísahu a nebudeme se třást;/ tak přísáháme!.../ Přisáháme!/ Budeme následovat krále/ proti nepříteli, na smrt, v útoku, v bitvě;/ Tak přísáháme!“ Heinrich Joseph von Collin: Eidschwur. Viz: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 402-403.

³⁶⁹ Pro pochopení této úvahy se stačí vrátit ke slovcům z písně Gustava Adolfa Selchowa citované v poznámce 91, a všimnout si zmínky o jménu legendami opředěného germánského vojevůdce Arminia (či Hermana), který v roce 9 našeho letopočtu překvapivě rozdrtil římské jednotky u Teutoburského lesa. V očích nacionalistů 19. století získal podobu Němce (aplikovat přitom tento pojem na osobnost z počátku letopočtu nemá žádnou historicky oprávnitelnou příčinu) hájícího svůj jednotný německý národ (opět v duchu nacionalismu chybná interpretace svazku germánských kmenů) proti cizím nepřítelům. K stoupencům tohoto výkladu dějin patřil i Jahn. Arminia ve svých „Runenblätter“ velebil jako „našeho nejstaršího spasitele“ (Cit. dle: JAHN, F. L. *Runenblätter*, str. 416-417) a dobu první dekády našeho letopočtu definoval na stránkách „Deutsches Volkstum“ jako ideální stav Německé říše, kterou poi Arminiově smrti „pronásleduje prokletí“ rozdrobenosti. (Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 206.). Do třetice znovu nachází paralelu k současnosti v Arminiově době v předmluvě k „Deutsche Wehrlieder“, když píše, že od jeho dob nikdy „německý národ nestál v boji pospolu tak jako nyní“. (Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 389). Bez povšimnutí nelze ponechat ani fakt, že leták „An das deutsche Volk!“ pojmenoval Jahn v duchu tisícileté kontinuity německví nejdříve jako „Die Rede des Arminius an die Detuschen vor der Teutoburger Schlacht“ a nechal jej přítelem Eduardem Dürre předčítat žákům gymnázia Zum grauen Kloster jako jazykové cvičení. (Viz: EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XLVII.) Jestliže Lützowovi muži zpívali, že nechají „prýštit krev za Arminiovo dědictví“, naprosto zřejmě touto formulí vyjadřovali touhu obnovit slávu Arminiova mocného germánského panství, které ovšem existovalo všeho všudy jen v myslích vlastenců.

v porovnání s pochodovým a agresivním rytmem ostatních bojových písní, zaujala ve sbírce čestné první místo, neboť se podle Carla Eulera řadila k nejoblíbenějším Jahnovým písním.³⁷⁰ Ztotožňoval-li se Jahn skutečně hlouběji s textem písně, lze její obsahovou analýzou konstatovat, že se nebránil myšlence expanzivní všenněmecké veleříše. V Arndtově zhudebněné básni se totiž stereotypně na začátku většiny slok opakuje nejpronikavější a nejpalcivější otázka německých patriotů – kde má Němec svou vlast? -, na níž Arndt postupně odpovídá, že to není ani Prusko, ani Švábsko, Štýrsko, Pomořany ani Vestfálsko, Rakousko, Tyrolsko, ba ani Švýcarsko. „*Má vlast musí být větší,*“³⁷¹ uzavírá Arndt sloky a vysvětluje, že taková země je všude, kde se mluví německy, kde je nenáviděn Francouz a kde panují německé zvyky: „*Celé Německo to má být! / O Bože, pohled' na to z nebes! / A dej nám pravou německou odvahu / abychom jej dobře a věrně milovali. / Tak to má být! / Celé Německo to má být!*“³⁷²

Současného čtenáře se již stěží zmocní stejný pocit, který prostupoval sbor sešikovaných dobrovolníků, když za zpěvu válečných písní kráčeli omámeni nacionalistickými představami vstříc nebezpečí. Z písní věděli, že vlast potřebuje jejich krev, aby se mohla zrodit. Podobný vliv jako písně měla na atmosféru válečné extáze i vlajka se symbolickými barvami všenněmecké jednoty. Volbou černé, červené a zlaté barvy vyjadřoval sbor nesouhlas s říšským partikularismem, protože přijetím pruské černobílé kombinace by se prezentoval jako oddíl zastupující pouze jednu německou zemi.

Informace o počátcích trojbarevné vlajky, která se posléze stala jedním z oficiálních státních symbolů Spolkové republiky Německo, se v literatuře různí. Některé životopisy se tímto tématem vůbec nezabývají a dávají tak najevo bezvýznamnost vlajky jako předmětu identifikace s národem. Naopak jedna z nejméně spolehlivých biografii od Fritze Langeho vlajce několik odstavců věnovala. Podle ní vznikla nejdříve vlajka a teprve poté, co v ní pruský král Fridrich Vilém III. rozpoznal její poslání a zakázal ji, měl se Jahn a jeho přátelé rozhodnout přenést její barvy na uniformu dobrovolnického sboru. Černý oděv doplnili rudými manžetami a zlatými knoflíky.³⁷³

Proti této příčinné posloupnosti zastává životopis od Ferdinanda Straubeho vztah úplně obrácený. Jako první se totiž prý objevila výše popsaná uniforma a ta teprve následně inspirovala Jahnů k převzetí její barvy do německé vlajky. Ačkolí svou ideologickou deformací je na tom Straubeho práce ještě hůře než Langeho, jeví se její argumentace jako

³⁷⁰ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XLVIII.

³⁷¹ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsche Wehrlieder*, str. 392-393.

³⁷² Ibidem, str. 393.

³⁷³ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 21, 22.

logičtější. Krom toho působí věrohodněji o to více, že stejný názor zastává také generální prokurátor spolkové země Braniborsko Erardo Cristoforo Rautenberg. Ve své rok staré přednášce o původu německé vlajky poukázal na nutnost dobrovolníků opatřit si uniformu na vlastní náklady. Proto, píše Rautenberg, přišel major Lützow se šalamounským řešením a nařídil, aby oděv, který si členové sboru s sebou přinesli, byl jednotně obarven načerno. S velkou pravděpodobností měl na výběru již tehdy symbolicky chápané barvy podíl i Jahn, protože netrvalo dlouho a již v březnu podnítil berlínské paní a dívky, aby ušily reprezentativní černo-červeno-zlatou hedvábnou vlajku s nápisem „*S Bohem za vlast*“.³⁷⁴ Král ji ale v dubnu odmítl a nepřál si, aby pod ní oddíl táhl do bitvy. Trojbarevná kombinace však žila dále alespoň v alegorickém válečném hesle: „*Z černé noci skrze rudou krev vstříc zlatému slunci*“,³⁷⁵ kde noci se evidentně rozumí staré státní uspořádání a francouzská nadvláda, které po vítězném boji budou nahrazeny „zlatým sluncem“ svobody a jednoty. Prakticky ve stejném duchu vysvětloval v roce 1816 smysl barev také jeden z řečníků ve svém projevu u příležitosti třistaletého výročí založení jenské univerzity. Před posluchači tenkrát prohlásil, že „*černá [je – pozn. MK] jako msta za otroctví, které jsme museli setřást, červená jako krev, kterou nás stál boj, a zlatá jako slunce svobody, které vlasti vzejde z boje proti otroctví*“.³⁷⁶

Třebaže se Fridrich Vilém III. sebevícе snažil omezovat symbolické projevy emancipujícího se všenněmeckého hnutí, nedokázal po válce již zabránit tomu, aby se kdysi zapovězená vlajka „Lützowsche Freikorps“ stala oficiálním symbolem zrodivšího se německého buršenshaftu. Tím se také dostáváme po Hasenheide a oddílu dobrovolníků ke třetí fázi „námluv“, zastoupené jednotným německým studentským spolkem.

O překonání studentských pŕetek na univerzitách uvažoval Jahn již dávno před prusko-francouzskou válkou ve spisu „*Ordnung und Einrichtung der deutschen Burschenschaften*“, z roku 1811.³⁷⁷ Ještě tenkrát měl stále v živé paměti znesváření a bratrovražedné rysy univerzitních studentských kroužků. Když podle mínění německých patriotů nastala hodina rozhodujícího boje o osud národa, nesměly ve vlastních řadách, o to více ne na univerzitách, existovat žádné rozpory. Jahn tudíž navrhoval namísto rozmanitého spektra kroužků, zakládaných podle regionálního původu, vytvořit na každé univerzitě jeden všezahrnující studentský orgán, který by již v myslích jeho svorných, nápomocných a čestných,

---

³⁷⁴ Cit. dle: RAUTENBERG, E. C.. *Schwarz-Rot-Geld...*, [online], [cit. 2008 – 03 - 23] Dostupný z WWW: <http://www.politische-bildung-brandenburg.de/extrem/pdf/schwarz_rot_gold.pdf>

³⁷⁵ Cit. dle: ibidem.

³⁷⁶ Cit. dle: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 10.

³⁷⁷ V sebraných spisech Friedricha Ludwiga Jahna od Carla Eulera není dílo uvedeno.

tedy utopicky ideálních příslušníků evokoval pocity národní jednoty. Vlivného patrona svých myšlenek našel Jahn v rektoru Berlínské univerzity Johannu Gottliebu Fichtem, filozofovi, ale také oddanému a statečnému patriotovi, jenž na přelomu roku 1807 a 1808, kdy byl již Berlín obsazen francouzskou armádou, v kopulovém sálu Berlínské akademie přednášel cyklus svých proslulých vlasteneckých řečí „Reden an die deutsche Nation“. Ani Fichteho náklonnost však prozatím nemohla pomoci Jahnovi realizovat jeho plány ohledně studentského spolku, protože doba a okolnosti takovému unifikačnímu podniku nepřály. Nejdříve bylo nezbytné vybojovat svobodu.

Jakmile se tato podmínka porážkou Francie naplnila, byly úvahy o buršenshaftu ihned oživeny. Ne náhodou se tomu tak dělo v univerzitním městě Jena, neboť mnoho tamějších studentů se v letech osvobozeneckých bojů přihlásilo do sboru majora Lützowa a po ukončení války se ovlivnění Jahnovým nacionalismem vraceli zpět do jenských studentských lavic.³⁷⁸ S sebou si mimo jiné přinesli i vzpomínku na význam černé, červené a zlaté barvy jako tak zvaných „německých barev“, a tím pádem se stali nositeli kontinuity této tříbarevné kombinace, kterou si poté zvolí za svůj symbol.

Rozhodující impuls pro utvoření buršenshaftu představovala, společně se založením zdejší turnerské obce, nečekaná zpráva o Napoleonově útěku z vyhnanství.³⁷⁹ Před očima vlastenců vyvstala alarmující hrozba nového celoevropského konfliktu a opětovné ztráty těžce vybojované svobody. Obzvláště mezi přímými účastníky předešlého konfliktu z řad studentstva vyvolala vize dalšího porobení takové rozrušení, že vznik studentského uskupení již nešlo dále odkládat. Na Jahnovy pokyny bylo 12. června roku 1815³⁸⁰ na jenském náměstí slavnostně a veřejně vyhlášeno založení „Allgemeine deutsche Burschenschaft“,³⁸¹ čili „Všeobecného německého studentského hnutí“. Ačkoli Napoleonovo vystoupení netrvalo déle jak sto dní, existoval buršenshaft nadále, ba dokonce se začal šířit na další univerzity. Bojová nálada však uvolnila místo racionálním a díky demokratickým rysům překvapivě moderně znějícím politickým cílům, které lapidárně shrnul do jednoho ze svých dopisů student práv Heinrich von Gagern: *„Přejeme si jeden stát a v něm jeden větší pocit pospolitosti; nepřejeme si žádnou vlastní politiku jednotlivých států, nýbrž nejužší spolkový vztah; vůbec – přejeme si, aby Německo bylo nahlíženo jako jedna země a německý národ jako jeden národ.... Zemské strany jsou zakázány a my žijeme v jednom německém*

---

³⁷⁸ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 81.

³⁷⁹ *Ibidem*, str. 80.

³⁸⁰ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XVI.

³⁸¹ GÄRTEMARKER, M. *Deutschland im 19. Jahrhundert...*, str. 80.

*buršenshaftu, v duchu jako jeden národ, tak jak bychom si přáli vidět celé Německo. ... Také si přejeme jednu ústavu pro celý národ sepsanou v duchu naší doby....*³⁸²

Výše uvedené příklady zřetelně ukazují nacionalizaci tří různých organizací ze strany Friedricha Ludwiga Jahna. Ať už šlo o turnerské hnutí, o sbor dobrovolníků či studentskou organizaci, vždy se Jahn snažil, a pokaždé úspěšně, do jejich členů vštěpit ideje jednoty německého státu. Náleží mu tak velká zásluha na výrazném rozšíření patriotických myšlenek zejména v prostředí středního stavu. Ačkoli během dosud provedených analýz a závěrů již několikrát zazněl hlavní cíl Jahnova politického úsilí, totiž vznik Německé říše, nebude od věci zaměřit se důkladněji na soustavu jeho myšlenek o německém národu a uspořádání zamýšleného nového Německa, abychom si ujasnili, zda je namístě nazývat Jahna opravdovým „*prorokem německé jednoty*“,³⁸³ nebo zda se pro jeho osobu více hodí označení „*běsnící německý šovinista a kosmopolitický Prusák*“.³⁸⁴

Úvahami o podobě a fungování zamýšleného Německa zaplnil Jahn stránky spisů „*Deutsches Volkstum*“ z roku 1810 a o čtyři roky starších „*Runenblätter*“. Osud prvního z nich se začal odvíjet již v roce 1806,³⁸⁵ ale podobně jako rukopis „*Denkbuch für die Deutschen*“, tak i „*Deutsches Volkstum*“ bylo zničeno v době války.³⁸⁶ Když se Jahn v roce 1810 k tématu německého národa opět vrátil, nedokázal jej už zpracovat v původní šíři, takže výsledek pro něj samého byl jen „*troskami z vraku*“.³⁸⁷ Přesto neváhal maršál Blücher označit tyto „*trosky*“ za „*německou knižní zbraň*“³⁸⁸ a Carl Euler za Jahново životní dílo.³⁸⁹

O nic méně pozoruhodným vývojem prošel druhý jmenovaný spis. Na žádném místě Jahn nevysvětluje původ zvláštního názvu, který by v české překladu zněl přibližně „*Runové listy*“, ovšem důvodem mohla být abnormální a stěží pochopitelná němčina, do níž kódoval své názory. Do sepisování se Jahn pustil během své nemoci poté, co opustil roku 1813 Lützowův sbor, a snad aby se odpoutal od úvah nad svým současným stavem, koncipoval celé dílo jako jednu velkou jazykovou i myšlenkovou hříčku. Původně prý ani neměl v úmyslu ji vydat, neboť si byl asi vědom její obtížné srozumitelnosti, avšak nakonec podlehl tlaku svých přátel a „*Runenblätter*“ roku 1814 vydal.³⁹⁰

---

³⁸² Cit. dle: ibidem, str. 80.

³⁸³ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 21, 24.

³⁸⁴ Cit. dle: KRÁTKÝ, F. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I., str. 207.

³⁸⁵ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 47.

³⁸⁶ JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 148.

³⁸⁷ Cit. dle: Ibidem.

³⁸⁸ Cit. dle: EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. str. XLVI.

³⁸⁹ Ibidem, str. XLII. O Eulerově výroku by se dalo dlouze polemizovat, protože trvalejší vliv si díky stále aktuálnímu pojmosloví zachovalo spíše Jahново „*Die Deutsche Turnkunst*“.

³⁹⁰ Ibidem, str. XLIX.

Nosná myšlenka obou dvou politicko-filozofických děl by se dala shrnout do jediné věty z „Runenblatter“, která svou jednoduchostí nepřehlédnutelně vyčnívá uprostřed záplavy složitě konstruovaných souvětí: „*Může být jenom jedno Německo!*“³⁹¹ Při aplikaci této myšlenky na aktuální stav tehdejšího německého území to znamenalo, aby se ony zhoubné „Kleinstaaten“ nenahradily menším počtem útvarů tak, aby stále ve středoevropském prostoru existovalo několik slabých Němecek, nýbrž aby se ustanovilo jedno velké silné Německo. V podstatě se nejedná o nic jiného, než o to, co již několik let neochvějně kázal turnerům, válečným dobrovolníkům a vlasteneckým studentům. Jenomže, aby se Jahn mohl v úvahách posunout dále, musel nutně vyřešit ožehavou otázku „Was ist des Deustechen Vaterland“. Jeho inklinování k pangermanismu, které projevoval obdivem k Arndtově básni, dosvědčují jednoznačně pasáže z „Runenblätter“, kde za paprsky nově vycházející hvězdy považuje „*Oberlad (Švýcarsko), Nizozemí, Dánsko, Severní říši (Prusko) a Rakousko*“,³⁹² přičemž v případě Rakouska spatřuje nutnost znovu sjednotit Salzburg, Tyrolsko, Kraňsko a Istrijsko. Představu o takto mohutném Německu podepřel argumentací o přírodních hranicích na evropském kontinentu. Letmým pohledem na mapu totiž došel ke zcela utopickému závěru, že by v Evropě mohlo s ohledem na přirozené bariéry existovat všeho všudy jen devět zemí, a to země na pyrenejském poloostrově, země Západoalpská, jíž míní zřejmě Francii a část oblasti Beneluxu, země Jihoalpská, shodná se současnou Itálií, země Severoalpská, kam by patřily všechny výše uvedené „německé“ země, a po ní ve výčtu následuje země Karpatská, zřejmě zahrnující zbylé části Rakouské monarchie. Jako samostatné oblasti se Jahnovi jeví Řecko, Skandinávie a Británie.³⁹³ Jak by ale v takovýchto útvarech měly být překonány rozdíly dané specifickým historickým vývojem jednotlivých zemí, to Jahn neosvětluje, a nepřímo tím dosvědčuje idealismus celé své vize o uspořádání Evropy.

Kdyby se však hypoteticky Jahnův návrh realizoval, stalo by se nové Německo - zřejmě ne náhodou - geopolitickým hegemonem celého kontinentu. Od této skutečnosti vede přímá cesta k otázce, zda Jahn nepřisoudil Německu příliš velké a nesourodé území. Skutečně má na příklad Nizozemí silnější vazby k Německu než třeba k Francii? Při interpretaci problému se Jahn začne ocítat na tenkém ledu snadno zneužitelných úvah. Aniž bychom zde chtěli ztotožňovat Jahnovy ideje s ideologií nacistického Německa o hierarchii ras, je nápadně shodné, že Jahn již ve své době podvědomě spatřoval v Dánech i Nizozemcích odnože nikoli

---

³⁹¹ Cit. dle: JAHN, F. L. *Runenblätter*, str. 415.

³⁹² Cit. dle: ibidem, str. 416.

³⁹³ JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 172.

anglosaského, ale silného germánského etnika, proto podle něj musely přináležet ke germánské říši. V těchto souvislostech je také pochopitelnější jeho snaha o vyčlenění slovanských území rakouské monarchie do jakési karpatské federace. Slované zkrátka v Německé říši být nesměli, což odpovídá i jednomu z nejnebezpečnějších a nejzneužitelnějších Jahnových výroků: „*Kříženci zvířat nemají žádnou opravdovou sílu k rozmnožování.... Čím čistší národ, tím lepší....*“³⁹⁴ Kompaktní a etnicky neposkvřený národ uprostřed vlastního státu – podle Ernesta Gellnera výchozí premisa každého nacionalismu.³⁹⁵ Vezmeme-li k tomu všemu v potaz Jahnův nelichotivý výrok o Židech a cikánech,³⁹⁶ začnou podobnosti s pozdější německou rasistickou teorií nabývat hrozivých paralel.

Jahnem zamýšlené ideální Německo muselo být pevné po všech stránkách. Fyzickou pevnost zajišťovala neprostupná a stále střežená státní hranice.³⁹⁷ Vnitřní bariéry se měly pokud možno rozplynout a jednotlivé země přejít od fáze souběžné existence k fázi vzájemného srůstání, aby výsledný stát neměl podobu „*polypu, jehož kterákoli část může být kdykoli oddělena, nezpůsobujíc celku žádnou bolest*“.³⁹⁸ Jahnovi ale více než o fyzické propojení šlo o jednotu mentální, pro níž zavedl velmi abstraktní neologismus „Volkstum“. V původním významu, tak jak jej načrtl Jahn, znamená jakési všeprostopující národní vědomí. Každý stát oduševňuje jiné „Volkstum“, neboť je utvářeno osobitým vývojem, zkušenostmi a pamětí toho kterého národa. Jedná se o obtížně vysvětlitelný a uchopitelný úkaz, o zakořeněný a dědičný komplex předsudků, charakterů a názorů, jenž způsobují, že se mentalita různých národů diametrálně odlišuje, i když tyto státy mohou vedle sebe po staletí existovat a být nadto ovlivňovány týmiž principy. V moderní historiografii se pro onen pozoruhodný jev vžil oblíbený a v poslední době intenzivně zkoumaný pojem „národní identita“. Před dvěma sty lety samozřejmě nemohl Jahn takovéto označení ještě znát, ale v zásadě mluvil o tom samém: „*Je to něco společného pro celý národ, jeho vnitřní podstata.... Skrze něj tkví v každém údu národa národní [volkstümlich – pozn. MK] myšlení a cítění, láska a nenávisť, radost a strast, ..., očekávání a touha, předtucha a víra. Všechny jednotlivé lidi to přivádí, aniž by to však omezilo jejich svobodu a samostatnost, do celkového*

---

³⁹⁴ Cit. dle: ibidem, str. 164.

³⁹⁵ GELLNER, E. *Nacionalismus*, str. 17.

³⁹⁶ Když Jahn uvažuje o výrazu „národ“, poukazuje na jeho pejorativní zabarvení v jednom rčení: „*No to je tedy pěkný národ, říká se a mají se při tom na mysli cikáni, zlosyni a pokoutní Židé.*“ (Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 156). Ačkoli Jahn v podstatě jen cituje to, co se říká mezi lidmi, již sama skutečnost, že výrok zařadil do spisu, že v jeho vysvětlení postavil dva národy na roveň zločincům a že tyto národy chápe kvůli jejich roztroušení jako méněcenné, napovídá, že pro Jahna byli jak Židé, tak cikáni v německém státě nežádoucím elementem.

³⁹⁷ JAHN, F. L. *Runenblätter*, str. 414.

³⁹⁸ Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 171.

spojení se všemi ostatními, aby tak vznikla krásně propojená obec“.³⁹⁹ Bez „Volkstum“ nemá Německo naději na další existenci, protože stát a národ sice dají vzniknout říši, jenomže nebudou-li její obyvatelé stmeleni patřičnou identitou, bude hrozit, že sobectví a individualismus ji přetvoří opět ve zmeř malých, mezi sebou znesvářených států.

Jakmile se Jahn vypořádal s geografickým vymezením Německa a poté, co ho ještě blíže definoval jako společenství lidí se stejným národním vědomím, přistoupil k zamyšlení nad jeho vnitřním státoprávním a společenským uspořádáním. Tlukot srdce nové říše si Jahn přál slyšet v Teutoně, novém centru celého Německa. Německo v té době žádné hlavní město nemělo a Jahn také této skutečnosti přičítal vinu na rozdrobenosti, jelikož chyběl pevný bod, kolem něhož by se státy semkly. Stojí za pozornost, že přes oslavu Pruska, která je jediným shodným rysem s raným spisem „Über die Beförderung des Patriotismus im Preußischen Reiche“, neumísťuje Jahn Teutonu do Berlína. Více by se mu líbilo, kdyby ležela „na Labi v překrásném prostředí, přibližně na půli cesty mezi Ženevou a Memelem, Terstem a Kodaní, Dunkerquem [v originálu použit poněmčený výraz Dünkirchen – pozn. MK] a Sandoměří“.⁴⁰⁰ Propojí-li se na mapě uvedené dvojice měst, vzniklé linie se s obdivuhodnou přesností protínají téměř dokonale na území Drážďan anebo v jejich blízkém okolí. Těžko říci, zda v tom spatřovat hlubší smysl či prostou náhodu. Možná kladl Jahn důraz jen na strategickou polohu, možná se mu navíc „labská Florencie“, jak se městu přezdívalo, zdála reprezentativnější než pruský Berlín.

Do Teutony se měly pravděpodobně přesunout centrální řídicí instituce. Přinejmenším pozoruhodný je při tom fakt, že Jahnem navržená státoprávní organizace stojí na shodných principech, na jakých je dnes založena správa současné Německé spolkové republiky. Německo zvažoval uspořádat na bázi spolkového státu, kde by si každý člen uchoval takovou míru suverenity, dokud by neomezovala fungování celku. Žádnému spolkovému státu by tudíž nebylo dovoleno vést samostatnou zahraniční politiku, ovšem na druhé straně by jako rovnoprávný člen spolku měl možnost skrze účast ve vrcholných správních orgánech participovat na chodu celé říše.⁴⁰¹

Naopak silně konzervativní stanoviska zastává Jahn v případě sociálního rozvrstvení německé společnosti, protože trvá na další existenci stavů. Svou tezi obhajuje, jak je u něj zvykem, slovní hříčkou na základě etymologické analýzy: „*Stát jako politický útvar pochází od slovesa stát, na stavech byly postaveny naše německé státy – a obstály. Přirozená a nutná*

---

³⁹⁹ Cit. dle: ibidem, str. 154.

⁴⁰⁰ Cit. dle: ibidem, str. 206.

⁴⁰¹ JAHN, F. L. *Runenblätter*, str. 410-411.

*nerovnost mezi lidmi...je dělí do přirozených stavů. To ony tvoří národ.*⁴⁰² Z nich jakožto zástupců lidu předpokládá Jahn sestavení říšského sněmu.

V sociální otázce si Jahn obecně velmi protiřečí. Na několika místech používá pojem občan (Bürger), mluví o občanských právech a občanské společnosti, dokonce si přeje zrušení jakékoli osobní závislosti a sepsání lidové ústavy,⁴⁰³ ale navzdory této liberální rétorice se nehodlá vzdát stavovského uspořádání, hovoří suveréně o přirozené nerovnosti mezi lidmi, usiluje o zachování knížecí správy v každé spolkové zemi, a v „*Deutsches Volkstum*“ dokonce jednu podkapitulu přímo věnuje aristokracii, a to ne proto, aby se o ní vyjadřoval negativně.⁴⁰⁴ Výsledným obrazem, poskládaným ze střípků odporujících si Jahnových úvah, je jakýsi prapodivný a nerealizovatelný hybrid občansko-stavovské konstituční monarchie, který svědčí o tom, že Jahn byl jednou nohou nakročen do liberalismu 19. století, ale tu druhou měl jakoby stále uvízlou v tradicích 18. století.

Žádné rozpory si však Jahn ve svých vizích nepřipouštěl. Takto navržený stát se mu jevil jako nejlepší možné řešení, které by v sobě zahrnovalo prvky moderní správy, ale zároveň by výrazněji nenarušovalo originalitu německého prostředí. Jak strašlivě se Jahn mýlil ve svých ideálech, dokazuje jeho pateticky, ale s odstupem času spíše krutě ironicky znějící prohlášení, že Německo, pokud by se mu podařilo sjednotit se podle Jahnových představ, a pokud by tak mohlo rozvinout „*ohromnou, nikdy nepoužívanou sílu,*“ by se mohlo stát „*zakladatelem věčného míru v Evropě, andělem strážným celého lidstva*“.⁴⁰⁵

Vrátíme-li se k otázce, kterou jsme si položili výše, totiž zda je Jahn více „prorokem“ či „běsnicím šovinistou“, smíme s ohledem na výše provedený rozbor jeho politických úvah konstatovat, že druhý výraz nepřiměřeně zjednodušuje vztah mezi ideologií počátku 19. století a 30. let 20. století a že je příliš ovlivněn vědomím, kam až mohou podobné myšlenky dospět. Pro Jahn se tedy opravdu více hodí označení pouhého „proroka“, ovšem z jeho vizí se toho kromě samotného sjednocení naplnilo pramálo. Jako by měl před očima návrhy Friedricha Ludwiga Jahna, když Hagen Schulze psal, že „*podoba německé vlasti z časů osvobozeneckých válek neměla žádný konečný tvar. Německá vlast byla ideálem. Ideálem poetickým, historickým a utopickým*“.⁴⁰⁶

Proč všechny tyto ideály zůstaly jen na papíře a dočasně či úplně vzaly za své? Odpověď je snadná. I když se Jahn mezi početnou skupinou studentů, vojáků, turnerů a ostatních

⁴⁰² Cit. dle: JAHN, F. L. *Deutsches Volkstum*, str. 283.

⁴⁰³ Ibidem, str. 196, 283, 286.

⁴⁰⁴ Ibidem, str. 283, 285, 287-292.

⁴⁰⁵ Cit. dle: ibidem, str. 147-148.

⁴⁰⁶ Cit. dle: SCHULZE, H. *Stát a národ v evropských dějinách*, str. 188.

vlastenců těšil velké oblibě a autoritě, byla mu na jevišti mezinárodní diplomacie přisouzena příliš marginální role na to, aby zásadnějším způsobem zasáhl do vývoje událostí. Něco takového si mohli dovolit jen vysoce postavené osoby, které ještě tentokrát při novém utváření mapy Evropy vůbec nemusely brát ohled na hlasy středních vrstev. Proto mohl Jahn během psaní „Deutsches Volkstum“ a „Runenblätter“ jakkoli rozvíjet fantaskní vize mohutného národního státu a ze stránek těchto spisů jakkoli apelovat na čtenářskou obec, ovšem valného výsledku nemohl za dané politické situace nikdy dosáhnout, protože o tom, jak bude vypadat ponapoleonské Německo, rozhodovali na vídeňském kongresu diplomaté, kteří záležitost posuzovali v kontextu budování evropské rovnováhy sil.

Cesta do Vídně, Paříže a Jahnovo následné umlčení

Na své bezvýznamnosti nezměnil Jahn nic ani poté, co se osobně odebral do Vídně. Důvod jeho cesty není příliš jasný, neboť z kusých informací v životopisech se dají sestavit jen nezřetelné kontury téměř nelogické mozaiky. Do Vídně měl Jahn přijet na výzvu knížete Hardenberga na počátku března roku 1815, aby zde plnil nespécifikovanou funkci „dějinného zpravodaje“.⁴⁰⁷ Sám sebe charakterizoval jako „kurýra“,⁴⁰⁸ zatímco Fritz Lange mluví pouze o tom, že Jahn po celou dobu svého pobytu vystupoval jen jako „*hněvem rozpálený host*“.⁴⁰⁹ Zlobě se asi opravdu nemohl ubránit, zvláště když tu s ním bylo, jak píše Hagen Schulze, jednáno jako „*s bláznem a šaškem*“, protože „*německým panovníkům připomínal jejich sliby, jež vyslovili na téma sjednocení za osvobozeneckých válek*“.⁴¹⁰ S další informací o Jahnově působení ve Vídni přichází autorská dvojice Petr Rohrlach a Otto Thiele, podle nichž smyslem Jahnovy přítomnosti ve Vídni bylo „*zastupování zájmů turnerského hnutí*“.⁴¹¹ Takto obecně definované činnosti odpovídá i konkrétněji znějící názor věrohodného Carla Eulera, že se tu Jahn marně snažil vyjednat „*odkoupení budovy pro zimní cvičení a založení školy pro turnerské učitele*“.⁴¹² Jenomže bylo-li tomu skutečně tak, vyvstává otázka, zda si Jahn pro uvedené záměry zvolil to nejlepší prostředí. Proti argumentu, že na početně zastoupeném „*tančícím kongresu*“ mohl Jahn snadno navázat výhodné konexe a získat pro svou ideu štědré mecenáše, stojí zprávy o všeobecné konsternaci, kterou vyvolal svým vzhledem. Zjemnělou společnost totiž určitě nesmírně odpuzovalo, když při různých akcích dával Jahn svými

---

⁴⁰⁷ V originále použito slovní spojení „historischer Auskunftsmann“. Viz: STRAUBE, F. *Turnvater Jahn*, str. 13.

⁴⁰⁸ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 80.

⁴⁰⁹ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 27.

⁴¹⁰ SCHULZE, H. *Stát a národ v evropských dějinách*, str. 198.

⁴¹¹ Cit. dle: ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 4.

⁴¹² Cit. dle: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. 15.

špinavými botami, turnerským stejnokrojem a dlouhým vousem úmyslně a ostentativně najevo opovrzení nad převládající módou, etiketou a idejemi. Podle Hageny Schulze by dokonce návštěvníky rakouské metropole stejnou měrou udivil a pobavil tančící medvěd.⁴¹³ Skutečně by se Jahn byl takto choval, kdyby se byl ucházel o podporu svého podniku?

Přesto byl alespoň dílem ve své tajuplné misi úspěšný, protože dosáhl navýšení čestného platu z 500 tolarů na 800 tolarů.⁴¹⁴ Nebylo to ale tím, že by našel nového přívržence. O způsobu, jakým Jahn docílil zlepšení renty, životopisy svorně raději mlčí, neboť ze strany Jahna nešlo o příliš hrdinský čin. V dopise z 18. března 1815, který nemá daleko k citovému vydírání, si totiž postěžoval samotnému knížeti Hardenbergovi, že 500 tolarů je pro něj příliš málo: „*Pro mě jako jednotlivce to bylo dost, ale nestačí to za nynějšího stavu domácnosti. Jsem ženat, vzal jsem si k sobě starou, nemocnou, nezabezpečenou matku a musím se také starat o vzdělání jedněch svých příbuzných. A bez splnění všech těchto povinností bych byl jen špatným občanem a nemohl bych být vlasti kužitku.... Tuto zimu jsem přečkal nikoli bez stravovacích potíží....*“⁴¹⁵

Jestliže mnoho aspektů Jahnova vídeňského pobytu teprve čeká na své ozřejmení, pak jeho cesta do Paříže, uskutečněná po Napoleonově stodenním císařství, je záhadná od začátku až do konce, a nedá se tudíž o ní říci skoro nic. Dokonce i Jahna Hardenbergův pokyn zarazil: „*Náš státní kancléř mě povolal do Paříže,*“ napsal v dopise ze 6. září 1815. „*Za jakým účelem, to nevím.*“⁴¹⁶ Přihlédneme-li k dopisu adresovanému z Paříže Ernestu Eiselenovi, v němž Jahn popisuje některé své denní aktivity typické pro běžného cestovatele a návštěvníka cizího města, lze konstatovat, že jeho pracovní povinnosti nemohly být tak náročné, když mu zbyl čas i na návštěvu plavecké školy a obstarávání knih pro připravované dílo „*Die Deutsche Turnkunst*“.⁴¹⁷

Jahnem musel v Paříži nepochybně prostupovat nesmírně triumfální pocit, když jako člen vítězné aliance stanul v sídelním městě pokořeného Napoleona, jenž pro něj osobně ztělesňoval špatnosti celého francouzského národa. Svůj komplex ventiloval řadou dehonestujících činů, které se staly neodmyslitelnou součástí vyprávění o „našem Turnvaterovi“. Jeden z nich, týkající se fyzického útoku na bronzovou sochu bohyně vítězství, jsme popsali již v úvodu této kapitoly v souvislosti se stereotypním obrazem Friedricha Ludwiga Jahna a poukázali jsme i na jeho pochybnou hodnověrnost. Když ale v dopise

---

⁴¹³ SCHULZE, H. *Stát a národ v evropských dějinách*, str. 198.

⁴¹⁴ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 80.

⁴¹⁵ Cit. dle: *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*, str. 60.

⁴¹⁶ Cit. dle: *ibidem*, str. 61.

⁴¹⁷ *Ibidem*, str. 62.

Eiselenovi píše, jak serval z Napoleonova vítězného vozu písmeno N coby kořist a jak z Napoleonovy ložnice⁴¹⁸ ze stejného důvodu utrhl dráp z jakési sochy orla,⁴¹⁹ pak se ani tlučením kladivem do čelisti bohyně nejeví jako úplně neuskutečnitelný Jahnův nápad.

Ať už Jahnovy důvody pobytu ve Vídni a Paříži byli jakékoli, nic nemohl přes své konexe k vlivným osobnostem, jakými byl například kníže Hardenberg, změnit na osudu nového evropského uspořádání. Když se Jahn v říjnu navrátil opět do Berlína,⁴²⁰ bylo o budoucnosti Evropy již dávno rozhodnuto. Závěrečná akta vídeňského kongresu se dočkala podepsání 9. června 1815⁴²¹ a s tím, jak dopadla konečná podoba Německa, nemohl být Jahn za žádných okolností spokojen. Sice již neexistovaly stovky malých německých státek, nehledě na to, že Jahnovo mateřské Prusko se rozrostlo o značná území, jenomže i tak nový útvar – Německý spolek – sestával nadále z 35 států a 4 svobodných měst.⁴²² Tatam náhle byla Jahnova velkolepá vize ohromného národního Německa, zaujímajícího majestátně prostor střední Evropy, nadobro zmizel i požadavek jazykové jednoty, protože ke spolku náležel jako pán Hannovera i anglický král, král dánský kvůli držbám Holštýnska a Lauenburska a král nizozemský pro svou vládu v Lucembursku a Limbursku.⁴²³

Velmocím heterogenní území centrální Evropy náramně vyhovovalo z několika důvodů. Jednak by sjednocením vznikla nová konkurenční a nepochybně velmi ambiciózní mocnost, která by mohla zasahovat do tradičních politických a ekonomických poměrů, a jednak by se již nedostávalo prostoru oddělujícího hlavní kontinentální rivaly, jež by v případě nutnosti nasměřovali vojenské řešení vzájemných konfliktů právě na toto „území nikoho“.⁴²⁴ Němečtí vlastenci se na situaci dívali pochopitelně z poněkud jiného úhlu. To, co bez ohledu na jejich zájmy a požadavky sjednali státníci mezi sebou ve Vídni, chápali zcela přirozeně jako zradu na vlastním národu a právem se cítili podvedeni. Když jich bylo potřeba, jak shodně tvrdili, neváhal se na ně pruský král obrátit s žádostí o pomoc, jenomže když nebezpečí pominulo, snažily se konzervativní síly mermomocí nastolit přednapoleonské poměry. Mezi oběma tábory, které ještě nedávno v bratrské jednotě bojovaly proti francouzskému císaři, se náhle začala rozestupovat těžko překlenutelná trhlina, znamenající počátek nového, tentokrát vnitřního konfliktu.

---

⁴¹⁸ Zmínka o Jahnově přítomnosti v Napoleonově ložnici dává tušit, že přeci jen disponoval jistým oficiálním pověřením či funkcí, jinak by se do takto intimních prostor dostal asi jen velmi obtížně.

⁴¹⁹ *Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns...*, str. 63.

⁴²⁰ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 82.

⁴²¹ SKŘIVAN, A. *Evropská politika 1648-1914*, str. 169.

⁴²² MÜLLER, H. a kol. *Dějiny Německa*, str. 146. Někdy dosahuje počet monarchií cifry 37. Viz např.: SKŘIVAN, A. *Evropská politika 1648-1914*, str. 168.

⁴²³ SKŘIVAN, A. *Evropská politika 1648-1914*, str. 168.

⁴²⁴ SCHULZE, H. *Stát a národ v evropských dějinách*, str. 203.

Také Jahn patřil k jednomu z jeho účastníků, neboť stále žil v bláhové představě, že by mohl zvrátit upevňující se stav věcí. Za tehdy vysokou částku 300 říšských tolarů si pronajal v Berlíně sál, nazývaný „Bölkeschen Saal“, kde od 17. ledna do 4. dubna roku 1817 v tajemném pološeru bouřlivě proslovil jedenadvacet přednášek na téma německého národovectví. Za podklad mu posloužil jeho spis „Deutsches Volkstum“,⁴²⁵ nicméně jako vynikající rétor byl schopen každou přednášku formulovat jinak. Bez pochyby mu nyní přišly vhod veškeré zkušenosti nabyté při řečnění na školním stupínku, při projevech na vyvýšenině uprostřed „Tie“ na berlínském „Turnplatzu“ a při protinapoleonské agitaci. Díky jeho rétorickým schopnostem bylo publikum údajně jako u vytržení a fascinovaně naslouchalo, jak nemilosrdně odsuzoval tehdejší státníky, byrokracii a přetrvávající vliv francouzštiny ve slovní zásobě německého jazyka.⁴²⁶ Ani vystupování před berlínskými měšťany jej ale nepřimělo zmírnit svůj obhroublý slovník. Vždyť právě tehdy také měla zaznít ona nechvalně proslulá věta o významu francouzštiny: *„Kdo své děti nechá učit francouzskému jazyku, je člověk mýlící se, kdo na tom nadále trvá, hřeší proti svatému duchu. Kdo ale nechá učit francouzštině svou dceru, je to zrovna jako by ji učil stát se kurvou.“*⁴²⁷

Kritické obsahy přednášek nemohly uniknout pozornosti státních a policejních úřadů, které v Jahnovy velmi záhy rozpoznávaly nebezpečnou a nepohodlnou postavu. Když Jahn v listopadu roku 1817 obdržel jako „veleslavný a veleučený profesor turnerství“⁴²⁸ čestný doktorát univerzity v Kielu a o něco dříve, v říjnu, čestný doktorát filozofie od univerzity v Jeně, v obou případech za své vlastenecké činy vykonané pro Německo, nejednalo se o nic více než o labutí píseň jeho slávy a na dlouhou dobu o poslední známky úcty k jeho osobnosti. Do roku 1817 totiž spadá rovněž konání Wartburských slavností, jichž se zúčastnilo na 500 německých studentů sdružených ve spolku „Deutsche Burschenschaft“. Za maskou oslav výročí pěti set let německé reformace a tří let od porážky Napoleona u Lipska se skrývala demonstrace proti nastolené politické situaci. Tak jako Luther kdysi projevil nesouhlas s vyššími instancemi spálením papežské buly, tak i slavnosti na hradu Wartburg vyvrcholily zapálením mohutné hranice, kam na popud Jahna byly vhažovány knihy příznivců tehdejšího režimu.⁴²⁹

Proti Jahnovi se nezadržitelně rozpoutávala štvavá kampaň, během níž se slovnímu napadení nevyhnuly ani turnerské jednoty jako zárodky protistátní organizace. Na počátku

---

⁴²⁵ FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 102.

⁴²⁶ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XV.

⁴²⁷ Cit. dle: FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 106.

⁴²⁸ Cit. dle: *ibidem*, str. 107.

⁴²⁹ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 30 - 31 a MÜLLER, H. a kol. *Dějiny Německa*, str. 147.

ledna roku 1819 bylo turnerství dokonce postaveno pod dohled pruské královské vlády.⁴³⁰ Jahnův pád poté uspíšila vražda konzervativního básníka Augusta von Kotzebue spáchaná radikálním studentem Karlem Ludwigem Sandtem v březnu roku 1819, kterou politici Svaté aliance shodně označili za jasný důkaz nebezpečí plynoucího z vlasteneckých organizací – buršenshafty počínaje a turnery konče.⁴³¹ Kdo se opovážoval projevat nacionální a demokratické smýšlení, byl označen za demagoga, a proti nim pruská vláda zahájila vlnu represí, která smetla jak publicisty a profesory, tak například i Ernesta Moritze Arnda, básníka těšícího se mimořádné autoritě a popularitě. Málokoho proto muselo překvapit, když si policie přišla v noci z 13. na 14. července 1819 i pro Friedricha Ludwiga Jaha, aby jej převezla do pevnosti Spandau.⁴³²

Epilog

Na osudu Friedricha Ludwiga Jaha se názorně zračí snaha konzervativních sil utlumit, ne-li přímo umlčet, hnutí za jednotnou a liberální zemi, které získalo svou konkrétní podobu za osvobozenecých válek: ještě nedávno uznávaného, oceňovaného a všelijak podporovaného Jaha nyní vláda vinila z velezrádných tendencí a štvání mládeže proti stávajícímu státoprávnímu uspořádání.⁴³³ Nebyla tak daleko od pravdy, neboť Jahn si určitě přál jinou formu vlády, jak dosvědčují jeho přednášky o německém národovectví v „Bölkeschen Saal“, a jestliže se neobával připravovat mládež proti Napoleonovi přímo ve Francouzi obsazeném Berlíně, pak je vysoce pravděpodobně, že i po nastolení konzervativního režimu neustával turnerům přednášet své vize nového Německa.

Vzhledem k časovému a tematickému vymezení studie by bylo jistě záhodno na tomto místě práci ukončit. Jelikož by však náš rozbor bez načrtnutí tendencí dalšího vývoje působil jako nečekaně utnutý, dovolme si postihnout další události až do roku 1852, kdy „Turnvater“ zemřel. Krom toho nepouštějme ze zřetele, že jedním ze záměrů studie bylo seznámit české prostředí s osobou Friedricha Ludwiga Jaha, tudíž i z tohoto důvodu je nezbytné časový rámeček mírně překročit - jak již ostatně bylo učiněno tehdy, když bylo líčeno Jahnovo mládí a dospívání. Na rozdíl od sekundární literatury, která se obvykle velmi obsáhle zaměřuje na Jahnovo věznění, protože mučednickým utrpením symbolicky graduje život „apoštola

---

⁴³⁰ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XIX. Definitivně bylo turnerství zakázáno královským nařízením 2. ledna 1820. Viz: UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 113.

⁴³¹ MÜLLER, H. a kol. *Dějiny Německa*, str. 147.

⁴³² ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 5.

⁴³³ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 32 - 33.

německé jednoty“, v našem případě bude závěr Jahnova života zbaven legendistických nánosů a podán v nejstručnější zkratce.

V životě Jahn znamenalo zatčení bezesporný zlom. Jestliže před ním stanul na výsluní své slávy, po něm až do své smrti sestupoval do periferie zájmu společnosti, na čemž nemalý podíl nesla také jeho fyzická izolace. Ačkoli byl již roku 1820 propuštěn z vězení, musel se prozatímně usadit v pevnosti Kolberg, dokud celý proces nedospěl ke svému závěru.⁴³⁴ Stalo se tomu tak o čtyři roky později, kdy byl Jahn odsouzen ke dvěma letům vězení. Ihned se odvolal k vrchnímu zemskému soudu ve Frankfurtu nad Odrou a skutečně dosáhl osvobození, ale jeho plat 1000 říšských tolarů mu byl ponechán pouze pod podmínkou, že se neusadí ani v Berlíně, ani v žádném jiném univerzitním, či dokonce gymnaziálním městě. Za místo svého pobytu si proto Jahn zvolil město Freyburg an der Unstrut. Ovšem i odtud byl roku 1828 přesídlen do ještě zapadlejšího městečka Kolleda,⁴³⁵ jehož duchovní a společenský život shrnul Jahn do jízlivé věty: „*Hromada hnoje zde byla horou múz a trh s prasaty největší událostí*“.⁴³⁶ Jahnovy ostré protesty proti způsobu, jakým s ním je zacházeno, situaci spíše ještě více vyhrotily. Místo zlepšení situace se Jahn dočkal dvouměsíčního věznění v Erfurtu. Teprve v roce 1836 mu bylo povoleno navrátit se zpět do Freyburgu, nicméně jedna rána stíhala druhou. Jeho dům totiž zachvátil požár, který strávil veškerou knihovnu včetně připravovaného monumentálního spisu o třicetileté válce, pojmenovaného Jahnem předběžně jako „Mittelgard“.⁴³⁷ Hrdého a nepoddajného Jahn musely všechny životní katastrofy, včetně smrti jeho ženy a dvou dětí,⁴³⁸ naprosto zlomit a stěží na tom něco změnila skutečnost, že nedlouho po nástupu Fridricha Viléma IV. na trůn roku 1840 se dočkal jakési rehabilitace předáním Železného kříže, který mu byl přislíben roku 1813 za hrdinství projevené v osvobozenckých válkách.⁴³⁹

Jak velmi se úvahy o Německu během jeho života v odloučení posunuly vpřed, se jasně ukázalo při svolání parlamentu roku 1848. I když se Jahnovi dostalo pocty být zvolen poslancem tohoto nadějného národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem, svým přísně monarchistickým laděním mladší, demokraticky založené generaci nijak neimponoval. Tenkrát si uvědomil, že jeho dřívější fyzická izolace zapříčinila nyní i izolaci názorovou. Vůbec poslední kapkou k definitivnímu zlomení Jahnovy osobnosti se stalo rozehnutí parlamentu králem Fridrichem Vilémem IV., po němž se kdysi tak výřečný „Turnvater“ vrátil

---

⁴³⁴ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XX.

⁴³⁵ ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 5.

⁴³⁶ Cit. dle: LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 34.

⁴³⁷ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XXII.

⁴³⁸ LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 32 -33.

⁴³⁹ EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XXII. a FRANK, E. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 165.

zpět do Freyburgu, aby tu v tichosti a zklamání čtyři roky čekal na to, až jeho útrapám učiní konec smrt.⁴⁴⁰

Po krátkém shrnutí Jahnových posledních let života by se mohlo zprvu zdát, jako by svým závěrečným obdobím pohřbil dosavadní výsledky svých aktivit, avšak není tomu tak. Pomníky v podobě oblíbených a brzy zevšeobecnělých neologismů nedokázal zatím strhnout žádný režim. Také hnutí „Turnen“, znovu povolené Fridrichem Vilémem IV. roku 1842 dekretem ze Sanssouci,⁴⁴¹ je nejen v 19. století, nýbrž i ve druhé polovině století následujícího v české historiografii neprávem přehlíženým elementem. Nebo je správné považovat gigantické sportovní akce Německé demokratické republiky či její programy na zapojení co nejširších mas do turnerských spolků skutečně za příliš bezvýznamné události? A konečně do třetice, sledujeme-li cestu, již musel německý národ ujit, než dosáhl kýženého sjednocení, mělo by být z předložené práce evidentní, že nebýt Jahna, Německo by se nepochybně i tak sjednotilo, ovšem cesta k cíli by se více klikatila. Pokud by se dopad činností Friedricha Ludwiga Jahna nelišil příliš od běžných patriotů 19. století, proč by mu pak byly věnovány stovky pomníků, publikací a biografí?

---

⁴⁴⁰ ROHRLACH, P. - THIELE, O. *Friedrich Ludwig Jahn*, str. 6, EULER, C. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I., str. XXIII-XXIV. a LANGE, F. *Friedrich Ludwig Jahn...*, str. 37.

⁴⁴¹ UMMINGER, W. *Die Chronik des Sports*, str. 136.

Závěr

Když se na počátku minulého roku zrodila myšlenka věnovat se několik následujících měsíců postavě Friedricha Ludwiga Jahna, nic tenkrát nenasvědčovalo tomu, že by se práce mohla rozrůst do takové šíře, jaké nakonec dosáhla. Naopak hrozilo, že při nedostatku pramenů i literatury v českém prostředí studie vůbec nenaplní minimální požadovaný počet stran. Čím důkladněji ale byly studovány dostupné materiály, tím jasnějších kontur nabýval dosud matně tušený příběh neobyčejného německého vlastence. Odkazy v literatuře pomáhaly nacházet stále nové a nové informace vedoucí k lepšímu pochopení studované postavy a náhle se počáteční problém obrátil: potřebných údajů se nastřádaly stovky listů, takže muselo být pečlivě zvažováno, co do práce zanést a co nikoli. Ačkoli značný díl poznámek se nakonec pro účely práce ukázal jako nepotřebný, přesáhla studie svým rozsahem původně zamýšlené limity. Rozhodně se proto sluší, abychom na závěr celé práce pro přehlednost v několika bodech shrnuli nejzávažnější poznatky, postřehy a úvahy, ke kterým jsme na předešlých stranách dospěli.

Začneme-li u struktury práce, zaslouží si připomenutí zcela nový přístup k tématu, který na rozdíl od obvyklého chronologického pojetí akcentuje dynamičtější tematické dělení. Třebaže se zprvu může tato metoda jevit jako zbytečně náročná, ve skutečnosti umožnila docela nový náhled na známé téma. Tím, že se aspekty jednotlivých činností koncentrovaly vždy do jedné kapitoly, byla umožněna soustředěná analýza Jahnových aktivit. Souvislosti, k nimž se na tomto základě došlo, chronologickému zpracování buď unikají, nebo bývají odhalovány těžkopádně.

Za konkrétní případ poslouží Jahnovo zacházení s jazykem, leitmotiv první kapitoly. Tomu se, jak bylo řečeno v úvodu druhé kapitoly, dostává díky jiným Jahnovým skutkům obvykle velmi malé pozornosti, takže už samo vyčlenění jednoho oddílu pro zkoumání této oblasti představuje jistý přínos. Pokud se v životopisech mluví o vztahu Jahna k lingvistickým záležitostem, činí se tak většinou pouze v souvislosti s dílem „Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes“ a poté v pasážích o „Berlinische Gesellschaft für deutsche Sprache“. Málokdy však autoři zpracují souvislou pasáž o specifikách Jahnova vyjadřování, jejich kořenech a smyslu, i když v první kapitole bylo jasně prokázáno, jak mocný instrument pro utužení vlastenectví Jahn v jazyku spatřoval.

Zásadní význam kapitoly o turnerském hnutí tkví v tom, že se na základě podrobné rekonstrukce „Turnplatzu“ na berlínské Hasenheide podařilo prokázat mnohem užší závislost Jahna na vlivu svého předchůdce Johanna Christoha Friedricha GutsMuthse, než je obvykle

připouštěno. Důkladnou komparací GutsMuthsovy „Gymnastik für die Jugend“ a Jahnova díla „Die Deutsche Turnkunst“ nepopíratelně vyplynulo, že Jahnův přínos nespočívá ani tak v zavádění nových náradí, jako v oduševnění svého hnutí nacionalistickými a militantními idejemi.

K nejpozoruhodnějšímu závěru nás přivádí poslední kapitola, zaměřená nejen na Jahnův podíl v osvobozeneckém boji proti Napoleonovi, ale také na jeho úvahy o teoretickém uspořádání sjednoceného Německa. Kromě toho by tato kapitola měla čtenáře utvrdit v tom, jak byly Jahnův život a činy podmíněny Francií. Německému jazyku věnoval ohromující péči proto, aby zmínil vliv francouzštiny v německém prostředí, turnerské hnutí zakládal s cílem vychovat zdatné muže k válce proti napoleonské Francii a bojů se účastnil za účelem zničení západního souseda. Když hlouběji promyslíme všechny vyjmenované souvztažnosti, lze z nich nakonec vyvodit paradoxní závěr, že nebyť Napoleona, nebylo by ani takového Jahnů, jakého jsme v této studii představili. Dokonce se dá v rozporu s německou literaturou, která jedním hlasem odsuzuje Napoleona jako bezcharakterního dobyvatele a spiritus agens národního ponížení, konstatovat, že právě francouzský císař byl jedním z největších darů, jenž Evropa Německu v 19. století věnovala, neboť právě díky němu německé emancipační hnutí uspíšilo svou cestu ke vzniku národního státu. Řečeno jinými slovy si Němci právě bojem s Francií konečně uvědomili v plné šíři svou národní identitu. Na příkladu Jahnovy osobnosti se uvedená teze velmi zřetelně potvrzuje. Za svých studií na přelomu 18. a 19. století přece v raném spise „Über die Beförderung des Patriotismus im Preußischen Reiche“ velmi intenzivně uvažoval pouze o silném Prusku a teprve francouzská agrese dalších let mu zavdala příčinu zamyslet se nad nutností jednotného Německa.

Třebaže se společně se splněním cílů, definovaných v úvodu práce, podařilo osvětlit i celou řadu jiných aspektů a vyřešit množství problémů, s nimiž se před začátkem výzkumu pochopitelně nemohlo počítat, obsahuje studie více otázek a podnětů k úvahám a dalšímu bádání, nežli odpovědí a definitivních závěrů. Může jít přitom o maličkosti, jako například o místa vysokých škol, na nichž Jahn studoval nebo o zjištění, proč odmítl Hardenbergem nabízený pozemek, ovšem také o témata mnohem širšího rázu a dalekosáhlejšího významu.

V první řadě by si samostatnou studii zasloužil moderními metodami provedený rozbor Jahnovy literární a jazykovědné aktivity, protože jeho přínos v oboru lingvistiky není tak marginální a jeho literární odkaz tak zanedbatelný, aby se jim nedostalo systematictějšího studia. U exponovaných Jahnových neologismů jako „Turnen“ či „Volkstum“ by bylo mimořádně zajímavé sledovat v závislosti na politickém režimu proměny jejich obsahu, neboť každá významová nuance může být jedním z klíčů k proniknutí do mentality daného období,

jak bylo ve velmi hrubých rysech naznačeno ve třetí kapitole u slova „Turnen“. Výsledky prezentované v předkládané studii se mohou ve všech těchto případech stát vítaným výchozím bodem.

Mnohem více témat k zamyšlení se nabízí u třetí kapitoly. Soustředění na Jahnovu činnost v oblasti sportu se nemohlo uskutečnit, aniž by byl zmínkami o jeho předchůdcích vystihnout patřičný kontext. Ovšem to, co na předešlých stránkách bylo popsáno, lze považovat jen za pouhý stručný úvod k celé problematice. Je nepochybné, že pokud by se podařilo zpracovat v celistvosti počátky sportovních aktivit v 18. století na území dnešního Německa, nejen že by zřetelněji vyšla najevo kontinuita procesu, nýbrž průkopníci tělesné aktivity by konečně vyšli z Jahnova stínu a dostalo by se jim patřičného uznání. Především GutsMuthsovy náleží právo, aby na něj přešla část Jahnovy slávy.

Vzhledem k nutnosti vystopovat co možná nejdůkladněji návaznost Jahnova „Turnen“ na předchozí gymnastická cvičení bude zapotřebí zjistit, do jaké míry se po Prusku, popřípadě Svaté říši římské, rozšířila hřiště gutsmuthsovského typu, zda se striktně držela ideálu prezentovanému na stránkách „Gymnastik für die Jugend“ a v čem se konkrétně odlišovala od Jahnových „Turnplatzů“. Druhý problém nebude rozřešen v úplnosti, dokud se nenaleznou prameny administrativního a osobního charakteru či ikonografický materiál, jež by společně prozradily více o vzhledu, uspořádání, vybavení a akcích na Hasenheide.

Jakmile v tomto ohledu ustoupí temnota minulosti světle badatelského poznání, vyvstanou před námi další úkoly v podobě rozřešení mnohvrstevnaté problematiky rozvoje „Turnen“. Ve výzkumu se dá přitom zaměřit na horizontální aspekt, což v podstatě znamená zachycení expanze turnerských jednot v celém středoevropském prostoru včetně Rakouska-Uherska, respektive Československa, anebo na aspekt vertikální, tedy studium programu a aktivit turnerského hnutí v 19. a 20. století. Do první orientace spadá kupříkladu atraktivní tematika česko-německého napětí na poli sportu v československo-německém pohraničí, zatímco v druhém případě se nabízí zkoumání neméně pozoruhodného politického znásilňování sportovních aktivit v éře nacistického Německa a Německé demokratické republiky.

Dostáváme se ke čtvrté kapitole, jejímž jádrem bylo národní povstání proti Napoleonově nadvládě v Prusku a jiných Německých státech. Rovněž zde mnohé, v literatuře vágně specifikované, tajemně zamlčované nebo obratně obcházené údaje vyvolávají nejasnosti a pochybnosti. Vzpomeňme na Jahново působení ve Stein-Grünerově plánu či na rozporné hodnocení jeho činnosti v řadách Lützowova sboru. Proto by mělo smysl pokusit se pomocí archivního materiálu rekonstruovat faktický přínos Jahna v boji proti Napoleonovi, a takto

dojít k poznání, zda Jahnovo hrdinství v osvobozené válce není jen to, co vhodně zapadá do stereotypního obrazu a co široká veřejnost chce slyšet.

Zaznělo zde slovo „stereotyp“, jež společně s pojmem „identita“ zažívá poslední dobou v historiografii nesmírnou konjunkturu. Také během dlouhodobé analýzy osobnosti Friedricha Ludwiga Jahna by bylo možné pracovat s těmito výrazy a dojít k zajímavým závěrům, které jsou na stránkách této práce pouze tušeny a naznačeny. Jde totiž o to, že jediný pevný bod, od něhož se během psaní studie dalo odrazit, představovaly samotné Jahnovy spisy, zatímco na veškerou sekundární literaturu padalo oprávněně podezření z úmyslného manipulování s minulostí, jak bylo poukázáno v případě mnoha biografí. Aby se zabránilo neustálým kompilacím ze starší literatury, a tím i přenášení zažitého obrazu Jahna do nových životopisů, bude nezbytné prostudovat zevrubně dochovaný archivní materiál vztahující se ke zkoumané osobnosti. To by umožnilo získat relativně věrohodná fakta, načež by se analýze podrobily tituly o „Turnvaterovi“ z různých období a režimů. Ve výsledku lze přirozeně očekávat rozpor mezi minulostí, tedy tím, co se událo, a historií neboli interpretací minulých dějů. A právě s ohledem na tento rozdíl by bylo umožněno sledovat na základě akcentování určitých faktů formování „stereotypního obrazu“ Friedricha Ludwiga Jahna, s nímž byli lidé toho kterého období ochotni se „identifikovat“.

Jak vidno, vyžaduje takováto práce značný čas, pečlivost, dlouhodobé studium v zahraničí a potřebnou obezřetnost s tematikou, proto musí v myslích čtenářů vytanout otázka po smyslu, přínosu a významu onoho počínání. Není to snad jen zbytečná ztráta času, jenž by se mohl využít ke studiu závažnějších problémů? Nestane se výsledkem několikaleté práce jen spis, po němž se zájmem sáhnou kolegové, ovšem pro širokou veřejnost zůstane všehovšudy jedním z nespočetných produktů současné historiografie? Nemusí tomu tak být, podaří-li se Jahna čtenáři přiblížit natolik, aby si uměl promítnout jeho odkaz do přítomnosti. Co přesně si pod touto formulací představit?

Ztotožňováním Jahnových patriotických idejí s myšlenkami nacionálního socialismu dochází ke stejnému zplošťování minulosti jako při hledání paralel mezi Jahnovým rovnostářstvím uvnitř turnerského hnutí a socialistickou uniformitou Německé demokratické republiky. Na druhé straně by ovšem bylo stejně tak chybné mlčky přecházet jeho tendence k antisemitismu, pangermanismu a, dovolme si tvrdit, jakési formě rasismu. Dokud tedy bude glorifikováno jeho úsilí o prosazení sportu ve společnosti - ostatně myšlenka dnes znovu nabývající na aktuálnosti - nelze proti tomu vznášet jakékoli námitky. Jakmile však začne být akcentována, byť nenápadně, Jahnova agresivní protifrancouzská xenofobie a zaslepený nacionalismus, je třeba mít se na pozoru. V Jahnovi spočívá jak element osvětový,

tak element dosti výbušný a rozbor použité sekundární literatury potvrdil, jak důležité je sledovat, které aspekty Jahnovy osobnosti jsou protežovány pro ideologické účely. A právě v tomto tkví smysl zaobírat se postavou Jahna i dnes. Ne proto, aby vznikla další čtivá biografie, sestavená z již dávno známých informací, nýbrž z důvodu, aby čtenář, kdykoli narazí na oslavu Jahna, rozpoznal, zda nejsou vzývány zrovna jeho méně pozitivní rysy a ideje.

Resume

In Germany, Friedrich Ludwig Jahn is said to have been a national hero and as a founder of the Turnverein organization he is usually called “Father of gymnastic”. His glorification goes sometimes so far that his acts are hardly to believe. On the other hand, the Czech historiography did not pay enough attention to him, although there are some connections between him and the Czech society (great influence on the Czech sport movement “Sokol”, a great deal of his monuments in the former Sudetenland-country). According to these two initial facts, the aim of this paper is:

Firstly, to introduce this person to the Czech readers.

Secondly, to point out the development of stereotype formed in the biographies.

Such a definition of my topic was too large to cope with in one and a half years, thus I concentrated primarily only on ten years of his life when his activity became extremely intensive. As far as the structure is concerned, there are applied some untraditional methods in dividing the whole text not chronologically, but thematically after Jahn’s fields of activity.

In the first chapter I deal with Jahn as a linguist. Frustrated by the fact of how many French words are used in the German, he tried to compensate them either by reviving the old German words or by creating neologisms. Some of them proved to be useless but other ones became a part of contemporary vocabulary. To his most famous words belongs the word “Turnen” (do sport), which he wrong considered to be an old German expression.

“Turnen” represents the main idea of his another activity described in the second chapter. Founding of Turnverein organization is almost always regarded as Jahn’s most influential feat, even though each era appreciated different elements of this movement (militarism, nationalism, social and democratic aspects). Sometimes it may seem as if there had not been any sport activities before Jahn established his organization (1811) but there were many predecessors in fact, especially J. Ch. F. GutsMuths. Having compared his work with the Jahn’s one, it turned out that there were only few differences between them. Nevertheless, Jahn’s organization became more popular among the citizens of Berlin because it was going to prepare young men for the war against Napoleon.

The last chapter focuses on Jahn as a patriot and politician. What is important to underline is that there was a strong patriotic feeling among the members of Turnverein in Berlin. Not only did they want the Napoleonic army to leave Germany but they also called for unification and liberalization. After joining the volunteer division, they expressed their ideas through symbols like gold-red-black flag or military songs. Once the era of Napoleon

was over, the congress of Vienna decided to reinstate Europe to the pre-Napoleonic state. This meant to refuse patriotic ideas about a united Germany. Although the new conservative regime suppressed Turnverein organization for more than twenty years and Jahn was persecuted nearly to the end of his life, everything he did helped many people to identify as Germans and facilitated the way to unification in 1871.

By doing so, Jahn became very popular in Germany; however, I discovered i. a. during writing this paper that there is a huge difference between Jahn's extraordinarily positive image in the biographies and what he was really like. If his role in the history shall be judged objectively, this fact has to be reflected.

Prameny a literatura

Prameny nevydané:

Fond Městské knihovny Doksy, *České veřejnosti, ctitelům K. H. Máchy* – informační leták místní Osvětové komise v Doksech.

Prameny vydané:

GUTSMUTHS, Johann Christoph Friedrich. *Gymnastik für die Jugend enthaltend eine praktische Anweisung zu Leibesübungen – ein Beytrag zur Nöthigsten Verbesserung der körperlichen Erziehung*. Schnepfenthal: Verlag der Buchhandlung der Erziehungsanstalt, 1793.

JAHN, Friedrich Ludwig. *Deutsches Volkstum*, in: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

JAHN, Friedrich Ludwig. *Bereicherung des Hochdeutschen Sprachschatzes versucht im Gebiete des Sinnverwandschaft, ein Nachtrag zu Adelung's und eine Nachlese zu Eberhard's Wörterbuch*, in: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

JAHN, Friedrich Ludwig - EISELEN, Ernst. *Die Deutsche Turnkunst*. Leipzig: Verlag von Philips Reclam, sine dato.

JAHN, Friedrich Ludwig. *Runenblätter*, in: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

JAHN, Friedrich Ludwig. *Über die Beförderung des Patriotismus im Preußischen Reiche*, in: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

JAHN, Friedrich Ludwig. *Deutsche Wehrlieder*, in: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

JAHN, Friedrich Ludwig. *Das Preußische Kriegesheer an die Deutschen jenseits der Elbe*, in: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

JAHN, Friedrich Ludwig. *An das deutsche Volk*, in: EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

Die Briefe Friedrich Ludwig Jahns – gesammelt und im Auftrage der Ausschusses der Deutschen Turnerschaft herausgegeben von Dr. Wolfgang Meyer in Hamburg. Leipzig: Verlag von Paul Eberhardt, 1913.

Periodika:

DRENKOW, Erhard. *Zur Stiftung des GutsMuths-Preises*, in: *Theorie und Praxis der Körperkultur – Wissenschaftliches Organ des staatlichen Komitees für Körperkultur und*

Sport beim Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik, 1961, Jahrgang 10, Nummer 5, str. 391 an.

Festsitzung des neuen Bundesvorstandes, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 7, str. 135 an.

FISCHER, Rudolf. *Unsere Massenturnstunde - Monat April 1961*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 4, str. 70 an.

Forschungsgruppe Turnen an der DHfK gez. H. Pönisch. *Zur Bildung des Deutschen Turnverbandes*, in: *Gymnastik und Turnen - Fachzeitschrift der Sektion „Gymnastik und Turnen“ der deutschen demokratischen Republik*, 1958, Jahrgang 7, Nummer 5, str. 84 an.

FRIEDRICH, Karlheinz. *„Nicht wurzeln, wo wir stehen – nein, weiterschreiten!“ – DHfK ehrte das Andenken Johann Christoph Friedrich Guts Muths’*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnerbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1959, Jahrgang 8, Nummer 7, str. 126 an.

Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852), in: *Gymnastik und Turnen - Fachzeitschrift der Sektion „Gymnastik und Turnen“ der deutschen demokratischen Republik*, 1956, Jahrgang 5, Nummer 5, str. 106.

Friedrich-Ludwig-Jahn-Gedächtnisturnen, in: *Gymnastik und Turnen - Fachzeitschrift der Sektion „Gymnastik und Turnen“ der deutschen demokratischen Republik*, 1958, Jahrgang 7, Nummer 7, str. 133.

Gedanken zum Münchner Turnfest, in: *Gymnastik und Turnen – Fachzeitschrift der Sektion „Gymnastik und Turnen“ der deutschen Demokratischen Republik*, 1958, Jahrgang 7, Nummer 9, str. 159.

GRIMM, H. *Zu einer Niederschrift über die Gebeine von Friedrich Ludwig Jahn*, in: *Medizin und Sport*, 1964, Jahrgang 4, Nummer 5, str. 135 an.

HAGEMANN, Karen. *„Heroic Virgins“ and „Bellicose Amazones“: Armed Women, the Gender Order and the German Public during and after the Anti-Napoleonic Wars*, in: *European History Quarterly*, 2007, Volume 37, Number 4, str. 508 an.

HAUMANN, A. K. *Leipzig – Sportzentrum und Turnfeststadt – Ein Rückblick auf hundertjährige Traditionen im Arbeitersport*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1959, Jahrgang 8, Nummer 6, str. 105.

Hewo. *Man erzählt sich, es sei wahr... Anekdoten über Friedrich Ludwig Jahn*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnerbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 6, str. 117.

JERAN, Eberhard. *Friedrich Ludwig Jahn als Student in Greifswald*, in: *Theorie und Praxis der Körperkultur – Wissenschaftliches Organ des staatlichen Komitees für Körperkultur und*

Sport beim Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik, 1963, Jahrgang 12, Nummer 8, str. 683 an.

JERAN, Eberhard. *War Friedrich Ludwig Jahn der Verfasser der Schrift „Über die Patriotismus im Preußischen Reiche?“*, in: *Theorie und Praxis der Körperkultur – Wissenschaftliches Organ des staatlichen Komitees für Körperkultur und Sport beim Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik*, 1962, Jahrgang 11, Nummer 9, str. 782 an.

KLINGER, Hellmut: *Ein Turnnachmittag auf der Hasenheide*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 5, str. 90 an.

LEIRICH, Jürgen. *Zur Geschichte unserer Turngeräte*, in: *Neue Deutsche Turnzeitung – Organ des Deutschen Turnverbandes in DSTB*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 1, str. 8 an.

LUKAS, Gerhard. *Gerhard Ulrich Anton Vieth und sein Beitrag für die Körperziehung. Eine Würdigung aus Anlaß seines 200. Geburtstages*, in: *Theorie und Praxis der Körperkultur – Wissenschaftliches Organ des staatlichen Komitees für Körperkultur und Sport beim Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik*, 1961, Jahrgang 11, Nummer, str. 1054 an.

Der Ministerrat der DDR. *Beschluß über die weitere Entwicklung der Körperkultur und des Sportes in der Deutschen Demokratischen Republik*, in: *Gymnastik und Turnen – Fachzeitschrift der Sektion „Gymnastik und Turnen“ der deutschen Demokratischen Republik*, 1956, Jahrgang 5, Nummer 4, str. 77.

RIEDEBERGER, Erich. *Im Turnfestjahr zu neuen großen Taten für die Erhaltung des Friedens*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1959, Jahrgang 8, Nummer 1, str. 3 an.

SCHRÖDER, Willi. *Das Jahnbild in der deutschen Turnbewegung*, in: *Theorie und Praxis der Körperkultur – Wissenschaftliches Organ des staatlichen Komitees für Körperkultur und Sport beim Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik*, 1959, Jahrgang 8, Heft 5, str. 396 an.

SCHRÖDER, Willi. *Die Anfänge des deutschen Turnens*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 1, str. 45 an.

TÜRKE, Werner. *Guts Muths' Erbe liegt in guten Händen. Sozialistische Sportbewegung ehrte den Begründer der neuzeitlichen Körpererziehung in Deutschland*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnerbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1959, Jahrgang 8, Nummer 9, str. 164 an.

TÜRKE, Werner. *Wir besuchten den Geburtsort Friedrich Ludwig Jahns. Auftakt zur 150. Jahrfeier in Lanz*, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 6, str. 116.

UNGER, Christian. *Der tschechische Sokol im Spiegel von „Körper“ und „Bewegung“ in der Zeit nationaler Massenbewegung Ende 19. Jahrhunderts*, in: *Český lid*, 2006, roč. 93, č. 1, str. 34 an.

WEDER, Horst. Friedrich Ludwig Jahn/ Ernst Eiselen: Die Deutsche Turnkunst, in: *Theorie und Praxis der Körperkultur – Wissenschaftliches Organ des staatlichen Komitees für Körperkultur und Sport beim Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 8, str. 756 an.

1961 – 150 Jahre Vaterländisches Turnen – Interview mit dem Präsidenten des Deutschen Turn-Verbandes Erich Riedeberger, in: *Gymnastik und Turnen – Organ des Deutschen Turnverbandes im Deutschen Turn- und Sportbund*, 1961, Jahrgang 10, Nummer 1, str. 3.

Literatura:

BADE, Klaus J. *Evropa v pohybu. Evropské emigrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2004

BEHAGHEL, Otto. *Geschichte der deutschen Sprache*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1916.

CARR, William. *A History of Germany*. London: Edward Arnold, 1991.

DÜLMEN, Richard van. *Každodenní život v raném novověku 3*. Praha: Argo, 2006.

EICHEL, Wolfgang und Kol. *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, díl II.: *Die Körperkultur in Deutschland von 1789-1917*. Berlin: Sportverlag, 1973.

EULER, Carl. *Friedrich Ludwig Jahns Werke*, díl I. Hof Verlag von G. A. Grau&Cie, 1884.

FRANK, Ernst. *Friedrich Ludwig Jahn, ein moderner Rebell*. Offenbach am Main: Orion-Heimreiter-Verlag, 1972.

GÄRTEMARKER, Manfred. *Deutschland im 19. Jahrhundert – Entwicklungslinien*. Berlin: Bundeszentrale für politische Bildung, 1996.

GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.

GÜNTHER, Karl-Heinz und Kol. *Geschichte der Erziehung*. Berlin: Volkseigner Verlag, 1987.

HANTSCHHEL, Franz. *Führer durch die Sommerfrische Hirschberg und deren Umgebung*. Böhmisches Leipa: Verlag von des Anpflanzungs- und Verschönerungsverein, sine dato.

IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2001.

KÖGLER, Karl. *Zur Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin: Volk und Wissen volkseigener Verlag, 1956.

KRÁTKÝ, František. *Dějiny tělesné výchovy*, díl I. Praha: Olympia, 1974.

KRÜGER, Michal. *Turnerství v Německu – proměna národní tělesné a pohybové kultury v moderní sportovní hnutí*, in.: *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*. Praha : Karolinum, 2004.

LANGE, Fritz. *Friedrich Ludwig Jahn. Ein deutscher Patriot*. Berlin: Rütten&Loening Verlag, 1952.

LEUTNAR, Karl. *Deutsche, auf die wir stolz sind*. Berlin: Verlag der Nation, 1960.

MÜLLER; Helmut a kol. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2004.

REICHEL, Peter. *Svůdný klam Třetí říše*. Praha: Argo, 2004.

ROHRLACH, Peter - THIELE, Otto. *Friedrich Ludwig Jahn*. Berlin: Berliner Stadtbibliothek, 1987.

SCHOEPS, Hans Joachim. *Dějiny Pruska*. Praha: Garamond, 2004.

SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2003, str. 188.

SKŘIVAN, Aleš. *Evropská politika 1648-1914*. Praha: Aleš Skřivan ml., 1999, str. 168.

STRAUBE, Ferdinand. *Turnvater Jahn*. Prag: Deutscher Verein zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse, 1888.

Sudetendeutsche Turnbewegung. Ein Bilderbuch. Frankfurt am Main: Der Heimreiter Verlag, 1967.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějiny evropského myšlení. Od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2006.

TSCHIRCH, Fritz. *Geschichte der deutschen Sprache*, díl II. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1969.

UMMINGER, Walter. *Die Chronik des Sports*. Dortmund: Chronik Verlag, 1990.

WAGNER, Richard. *Mistři pěvci norimberští*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958

Encyklopedie:

Brockhaus Enzyklopädie, díl I. Mannheim: F. A. Brockhaus, 1986.

Brockhaus Enzyklopädie, díl IXX. Mannheim: F. A. Brockhaus, 1992.

DROSDOWSKI, Günther. *DUDEN – Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Mannheim; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1989.

GRIMM, Jacob und Wilhelm. *Deutsches Wörterbuch*, díl II. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1860.

KOSTLÁN, Antonín a kol. *Encyklopedie dějin Německa*. Praha: Ivo Železný, 2001.

Meyers grosses Universallexikon, díl I. Mannheim/Wien/Zürich: Meyers Lexikonverlag, 1981.

Meyers grosses Universallexikon, díl XII. Mannheim/Wien/Zürich: Meyers Lexikonverlag, 1984.

OBERMANN, Karl und Kol. *Biographisches Lexikon zur Deutschen Geschichte. Von Anfängen bis 1917*. Berlin: VEB deutscher Verlag der Wissenschaften, 1967.

Ottův slovník naučný, díl I. Praha: Paseka/Argo, 1996.

Ottův slovník naučný, díl VIII. Praha: Paseka/Argo, 1997.

Ottův slovník naučný, díl XII. Praha: Paseka/Argo, 1998.

Ottův slovník naučný, díl XXII. Praha: Paseka/Argo, 2000.

Internetové odkazy:

BÖHM, Manuela, KERSTING, Marion. *Gesselige Vreiningung und disziplinäre Bildung. Programmatik und Organisationsormen der Berlinischen Gessellschaft für die deutsche Sprache in ihrer Gründungsphase (1814-1824)* [online], 2003 [cit. 2007 - 05 - 10]. Dostupný z WWW: < http://www.uni-potsdam.de/u/germanistik/ls_dia/bgfds/inhalt/arbeitsf.htm >

DFG-Projekt: *Die Berlinische Gesellschaft für deutsche Sprache. Sprachwissenschaft zwischen Schule, Akademie und Universität* [online], 2003 [cit. 2007 - 05 - 10]. Dostupný z WWW: < http://www.uni-potsdam.de/u/germanistik/ls_dia/bgfds/inhalt/profilf.htm >

Die Meistersinger von Nürnberg [online], [cit. 2008 - 05 - 08]. Dostupný z WWW: < <http://www.xs4all.nl/~kiar/wagner/libretto/meistersinger.html> >

EICHBERG, Henning. *The Enclouser of the Body - On the Historical Relativity of 'Health', 'Nature' and the Environment of Sport* [online] [cit. 2008 - 05 - 04]. Dostupný z WWW: < <http://www.jstor.org/stable/view/260474?seq=7&Search=yes&term=eichberg&list=hide&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DEichberg&item=1&t1=27&returnArticleService=showArticle> >

RAUTENBERG, Erardo Cristoforo. *Schwarz-Rot-Gold: Das Symbol für nationale Identität der Deutschen*. [online] [cit. 2008 - 03 - 23]. Dostupný z WWW: < http://www.politischebildung-brandenburg.de/extrem/pdf/schwarz_rot_gold.pdf >

